INSTITUTUL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

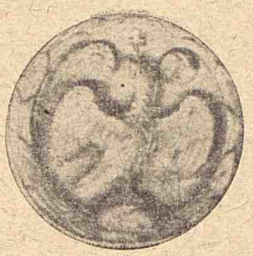

VOL. XXV, N-le 10-12. OCTOMBRE-DECEMBRE 1939.

www.dacoromanica.ro

Comitetul de direcţie: *N. Bănescu*, profesor la Universitatea din Cluj. *I. Nistor*, profesor la Universitatea din Cernăuţi.

Comitetul de redacţie: *D. Berciu*, profesor secundar. *V. Brătulescu*, directorul Muzeului de Artă religioasă. *N. A. Constantinescu*, conferenţiar la Universitatea din Bucureşti. *Maria Holban*, profesoară la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie. *C. J. Karadja*, consul general. *Emil C. Lăzărescu*, profesor secundar. *Şt. Meteş*, directorul Arhivelor Statului din Cluj. *Valeriu Papahagi*, profesor secundar, *Iulian M. Peter*, inspector general administrativ. *Aurelian Sacerdoţeanu*, profesor la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie, directorul Arhivelor Statului. Secretar de redacţie: *Virginia Sacerdoţeanu*.

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia, se trimet d-lui N. Iorga, Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale", Str. Banu Mărăcine, 1, Bucureşti.

Abonamentul anual: 200 lei; numărul 60 lei. Anul odată încheiat, preţul volumului complet se ridică la 300 lei, iar al numărului la 80 lei.

CUPRINSUL

Articole: Pag.

N. Iorga: O nouă istorie universală: a d-lui Corrado Barbagallo . . 293-315
N. A. Constantinescu: Noua Istorie a Românilor de N. Iorga . 315-331
N. Iorga: O rarisimă carte de gramatică franceză în greceşte închinată unor fii de boier moldovean 331-333
C. Göllner: Faima lui Mihai Viteazul in Germania 333-344
N. Iorga: O prefaţă greacă inchinată lui Alexandru-Vodă Ipsilanti, Domn al Moldovei 344-346
Viola Pop: Ardealul autonom şi pretenţiile naţionale româneşti la dieta din Sibiiu de la 1863-64, după o nouă carte maghiară . . . 347-358
N. Iorga: Romanitatea din jurul Braşovului 358-367

Dări de samă:

Al. Iordan: *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud* (Traian Ionescu-Nişcov) 367-378
Dr. Heinz Brandsch: *Die Streuweite der siebenbürgisch-deutschen Schule* (N. Iorga) 378
Const. Solomon şi C. A. Stoide: *Documente Tecucene, II, sec. XVI-XIX* (N. Iorga) 378-379
I. Şiadbei: *Cercetări asupra cronicelor moldovene, I, Evstratie Logofătul, Grigore Ureche, Simion Dascălul, Ion Neculce* (N. Iorga) . . 379

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXV-lea, n-le 10-12. Octombre-Decembre 1939.

O nouă istorie universală: a d-lui Corrado Barbagallo [1]

I.

Lucrarea, aşa de întinsă, de îngrijită ca formă, de căutătoare a causelor şi de bogat presintată, a d-lui Corrado Barbagallo începe, în *Roma Antică*, printr'o presintare a situaţiei mondiale când apare Roma. Ea poate fi socotită ca inutilă, dată fiind lipsa de însemnătate a cuibului etrusc peste o populaţie de moşneni văcari de origine latină.

În presintarea primei epoce se acordă, potrivit cu schimbarea de atitudine intervenită de „vre-o cincisprezece ani", o valoare reală tradiţiei. Pentru Liguri se admite venirea din „Asia Occidentală sau din Africa": argumentul ar fi caracterul antropologic al Ligurilor italieni. Dar Liguri (v. Loira) se află şi în Franţa, şi acolo nu se poate admite explicaţia unei debarcări de Africani. „Misterioşii" Veneţi sau Heneţi ar fi veniţi de peste Alpi: e mai natural a-i considera ca originari din Balcani în raport cu Ilirii. Nici Iapigii, Mesapii, Daunii nu-i par autorului sigur Iliri, de şi numele Peuceţilor e în legătură evidentă cu insula dunăreană Peuce. Pe Etrusci îi vede viind pe Mare, *dar ei n'au porturi*. E mai natural a-i aduce pe aceşti Asiatici, aşa de evoluaţi, prin marile insule de lîngă coasta Asiei Mici, unde s'au aflat inscripţii de ale lor, prin popasul micenian: civilisaţia de aur, de lei, de rotonde, de acolo, peste agricultorii greci, avind caracterul asiatic, pentru ca în Italia să apară pe Adriatica (după Adria lor), unde Ravenna (v. Porsenna, Rasenna) poartă un nume etrusc; *vicus tuscus* în Roma, Tusculul roman înseamnă ultimul punct de întindere al acestor „Tusci". Italicii ar fi venit „parte peste Iliria şi Adriatica necunoscută, parte de pe malurile meridionale ale Adriaticei", unul din acele drumuri pe care arheologii le admit prea uşor (p. 10). E vrednică de atenţie admiterea (şi după Pa-

[1] *Storia universale*, Torino, 1932-38.

www.dacoromanica.ro

troni) a Siculilor-Sicani, pătrunşi până în miezul Italiei (pp. 11, 15-6). Şi Tibur ar fi, după Dionisiu din Halicarnas (II, 1), o fundaţie a lor. Numele aşezărilor osce şi latine nu e căutat filologic, în forma cea mai veche, ceia ce poate de suggestii preţioase. Originea numelui de Italia, mărgenită la vechile hotare, rămîne indecisă (p. 13). Aici era locul curioasei inscripţii samnite, scrisă de la stînga la dreapta, pe pagina 650.

Pentru originile Romei, arătată ca o colonie (?) a Albei-Longa, care ar fi fost pe la Castel Gandolfo, bibliografia la pagina 16, note 2. Ca şi Piganiol *(Essai sur les origines de Rome)*, d. Barbagallo ar admite şi o influenţă a neexistenţilor Pelasgi (p. 16). Se caută, nu cu un mare folos, o necesitate comercială a Etruscilor de a avea Roma (p. 21). Se defineşte caracterul pur etrusc al legendei fundaţiei. Amintind, cum se ştie, că triburile Rammenses, Titienses, Luceres au nume etrusce, se admite că Romulus, care-i pare autorului dubios ca nume, nu e Romanus, ci ar fi contrariul (gluma cu Columb şi Columbia nu se potriveşte; p. 23); se recunoaşte etruscitatea numelor de Romulus şi Remus, dar aceasta cred că vine *prin Roma însăşi*. Nu spune autorul însuşi că este o ginte etruscă Roma *(ibid.)*? În cei doi eroi aş vedea mai curînd aventurieri decît cuceritori. Lupoaica e de sigur *totemul* lor.

De o organisare „democratică", pe curii *(de unde numele?)* nu ni se pare a se putea vorbi (p. 26). Pentru a avea ideia justă trebuie *comparaţia cu alte asemenea fundaţiuni* (şi la noi). Senatul, „bătrînii", nu e un element creat, ci unul *creator*. Toată această orînduire romuleană e o simplă ipotesă.

Tot aşa „planul grandios" al „diarhiei" romano-sabine (pp. 31-2). Numa Pompilius ar fi Sabin, ca şi Ancus Martius, atunci cînd analisa numelui lor duce la altă explicaţie (p. 22). Pentru d. Barbagallo ei sînt făpturi în carne şi oase. Ostia („uşile", sau mai curînd, de la *os*, gura) ar fi o creaţiune nouă, personală, a lor. Ce urmează, înseamnă, în altare, în *cellae*, în datinile de nuntă, în religie şi jocuri, în oaste, în negoţ, în educaţie (Titu-Liviu, IX, 36), în inscripţii şi gramatică, în influenţa matriarcatului (p. 35) pecetea etruscă. Tarquinii represintă, de fapt, *mutarea la Roma a centrului etrusc* (se citează şi *Acta triumphorum*, în *C. I. L.*, I², p. 43). Strălucirea acestei epoci, după mărturii foarte tărzii, e însă exagerată. Originea plebeilor, şi în

www.dacoromanica.ro

nume, rămine nelămurită. Nu e îndrăzneţ a pune la îndoială şi „reforma" lui Servius Tullius, iar Solon, aşezat în faţă, nu e mai autentic (v. p. 46). Bogată bibliografie, pp. 49-51.

Firește se va admite ca autentic primul tratat cu Cartaginea (p. 54 şi urm)., ca şi cel cu cetaţile latine (p. 59 şi nota 1). Însăşi autoritatea izvorului, Dionisiu din Halicarnas, cu tendinţile lui, era însă de cercetat. E o operă de îndeplinit pas de pas şi pentru istoria Romei, ca şi pentru a Greciei, ca să nu se aibă o haină strălucitoare, dar de arlechin.

La decemviri aş fi discutat originile orientale ale primei legislaturi (cf. Hamurabi şi legile evreieşti). Şi capitolul galic mi se pare că ar fi cerut substrucţii mai adînci. Dar aceasta ar fi pretins un mod de expunere mai puţin descriptiv. Aş fi substituit afirmaţiilor târzii mărturia monumentelor, cronologisate întru cît e cu putinţă, în loc de a fi presintate ca o ilustraţie pitorească.

Apoi, cum, de la o vreme, Roma întră în moştenirea orientală prin diadohii lui Alexandru-cel-Mare, rostul acestora, sfărîmători de fapt ai unei tradiţii milenare, cerea o oarecare desvoltare. Şi războaiele cu Samniţii mi se pare că se puteau integra în fasa precedentă (nouă bibliografie, pp. 141-3). S'ar fi trecut de odată la primul act al noii drame, încercarea lui Pyrrhos de a face ca Italia să fie unită cu Epirul. Sensul campaniilor lui peste regiuni ilirice şi elenice nu ni se pare prins. Răspingînd o tentativă, zădărnicită numai prin accidentul regelui epirot, Roma reluă, în ceia ce autorul numeşte „cucerirea Tirenienei", tendinţile de unificare ale acestui rege.

Lupta pentru Mare cu Cartaginea e presintată pe larg, în felul obişnuit. Se reproduce inscripţia de pe coloana rostrată, cu formele ei de veche limbă, în lupta de *trisresmes naveis*, şi tot arhaica inscripţie pentru L. Cornelius Scipio (pp. 204-5). Cu zece *ani mai nouă*, cu *Poeni et Siculi*, aceia despre întîlnirea cu *classis poenica* la pagina 227. Acelaşi sens îl are aceia latino-greco-semită din Sardinia, la pagina 233, dar ce se dă ca punic (pp. 221, 231) s'ar putea să aibă altă origine.

Ceia ce urmează trece supt rubrica de „Cucerirea Adriaticei şi a Italiei de Nord". Aici materialul contemporan, deci basa sigură, lipseşte cu totul (bibliografia, p. 247). Dar, după vechea calificaţie, apare, în cartea a IV-a, „Epoca războiului punic al

www.dacoromanica.ro

ideal care o întrece. Acest caracter nu e relevat. Aici însă, călăuzul, unul atît de sigur, e înțelegătorul de cause Polibiu. Interesantă inscripția „probabil celtă" (de fapt o listă de nume, cu un alfabet derivat din cel grec), la pagina 265. Monedele cu elefantul și figura înconjurată de rege (pp. 335, 340) să n'aibă o altă legătură și un alt sens?

Tot pe linia cuceririlor, *ca și cum acesta ar fi rostul Romei*, se presintă, în cartea a V-a, „Cucerirea Mediteranei". Aici iarăși credem că trebuia reluat firul succesiunii lui Alexandru-cel-Mare în realisarea unității de pace prin Monarhia universală. Holleaux văzuse și el aceasta. Obiectele succesive ale acestei întinderi *războinice contra războiului* ar fi putut fi întâiu pe larg definite înainte de a se parafrasa, cu talent, povestirea lui Titu-Liviu, alături de ce se află, de o calitate mult superioară ca simț politic, la izvorul lui grec. O încercare de explicație la pagina 421, dar se crede încă în *necesități italiene* și în consecvențele militare ale înaintării. În timp ce se întinde harta romană, dar *fără nimic din ce astăzi întovărășește cucerirea*, era poate de nevoie să se arăte acele transformări interioare care fac și sufletește din Roma, prin elenisarea în sensul elenismului, factorul de istorie universală (sînt numai două pagini, 433-4, despre începuturile noii literaturi, cu două rînduri despre ce înseamnă, în toate privințile, Ennius). Gîndind ca mai sus, nu se mai poate vorbi, la un anume moment, de „o mare crisă a politicii externe romane". La pagina 458 tab'a de bronz a lui Paul Emiliu.

„Cucerirea" Greciei avea nevoie poate de un alt substrat și de o interpretare cu totul particulară. *În orice parte a lumii rolul roman e altul, adaptîndu-se la permanențele locale.* Mi se pare că *de la această vreme înainte Roma, orice s'ar petrece în relațiile dintre clasele sociale, nu mai e în Roma* [1]. Și acolo pre-al doilea", în care de fapt e împotrivirea față de al doilea imitator al lui Alaxandru-cel-Mare (după Pyrrhos), Hannibal („Grația-lui-Baal"), care lucrează în numele Cartaginii, dar pentru un

[1] O tablă de bronz cu inscripție iberică, la pagina 500: și aici literele sînt o derivație după cele grecești și aceasta presupune un întreg proces de civilisație. E de pus alături cu o artă ale cării origini par a veni, cu o tendință spre stilisare, din aceia a peșterilor preistorice (pp. 503-37). În numele Macedoneanului Andriskos (p. 525) e de sigur o influență celtică (cf. Scordiscii, Tauriscii, etc.).

www.dacoromanica.ro

tutindeni trebuie urmărit *aceia ce nu e numai o bază, dar și o transmisiune* (bibliografie, pp. 575-7). În acest timp încă, precum o dovedește inscripția din 132, vechile forme durau în Roma, unde se întrebuințau în astfel de manifestații oficiale arhaice ortografii, ca „poseivei" pentru *posui* și „poplicus" pentru *publicus*. Pentru alcătuirile sociale, noua concepție materialistă influențează pe autor cînd e vorba de Caiu Grah, cu ale sale scopuri de „noi forțe sociale", „nouă burghesie", „nou capitalism" (p. 585; v. și p. 597). Aceasta de și trebuie să recunoască nu odată că nu se pot cunoaște adevărate motive ale atitudinilor lui politice. Oricum, nu se pot amesteca pe firul lui Titu-Liviu, rămas acuma singur, capitolele de revoluții interne și acelea care urmăresc problemele ce se deschid în afară, ca a lui Iugurtha, care cerea o altă presintare a țării, a oamenilor și chiar a personalității acestui vechiu Abd-el-Cader. Salustiu nu trebuie să influențeze așa de mult, încît să i se primească toată interpretarea: era în acest „barbar" ceva din amintirea lui Hannibal și din conștiința nord-africană, care n'a dispărut niciodată [1]. Amestecul celor două serii deosebite de desvoltare merge așa de departe, încît avem un capitol „Războiul cimbric și noile succese ale democrației". Nu e de mirare că năvălitorii apar astfel, în grabă, fără o definiție a caracterului lor (bibliografia, pp. 699 și urm.).

Cartea a VII-a se chiamă „Ultimele crise ale republicei". De fapt republica *a continuat*, dar cu *adaptări*, și Imperiul însuși are *atîtea fase*. Capitolul e, ca de obiceiu, limpede scris, dar dă impresia de lucruri cunoscute: e o oarecare lipsă de comprehensiune politică. Ilustrația, splendidă, cuprinde mai mult peisagii, în forma de azi, decît material documentar, mai ales monede. Figura mare a lui Mitridate apare în lumina, cam ștearsă, a lui Plutarh.

Prima cucerire a Galiei are trei pagini, care se pot considera ca neîndestulătoare, și sensul ei îl căutăm în zădar (interesantă moneda lui „Vercingetorixs", în care el apare regal, după tipul regilor asiatici, ca a lui Mitridate însuși; p. 820: discuția asupra ei ar fi de folos; odinioară Galii nu făcuseră decît să imite, ca și Dacii, moneda macedoneană (bibliografia, pp. 849-51).

---

[1] V. și inscripția „libică" la pagina 605.

www.dacoromanica.ro

În volumul II autorul își propune să presinte perioada Imperiului, – aș zice: „Imperiilor" –, nu în biografii, ci ca o dramă. O începe cu lupta lui Cesar cu Pompeiu, urmînd consecvențele ei. Toată această primă parte urmează însă drumul știut. Lipsa portretelor e însă foarte mult simțită. Se poate pune întrebarea dacă în adevăr Cesar, a cărui caracterisare e mai întinsă decît plastică, *a voit* ceia ce a ajuns pe încetul a face. Am vrea, în locul obișnuitei povestiri anecdotice, presintarea fastelor ca resultînd din *atmosfera morală a timpului* (bibliografia, pp. 181-2).

Cu cartea a IV-a, intitulată, cu drept cuvînt, „Republica imperială", se începe de fapt epoca imperială. Epoca lui August e presintată, alternativ, pe planurile extern și intern, fără elemente de apreciare nouă. E interesantă însă și originală judecata asupra dibăciei cu care se acopăr anumite acte neelegante din viața lui August în inscripția de la Ancira (p. 274 și urm.). Tiberiu e calificat de inaugurator al „Imperiului conservator". Se arată prin ce împrejurări din afară Senatul a trebuit să admită ca urmaș al lui August pe Tiberiu *singur*. Și aici partea personală în definirea personalității domnitorului e limpede. Se încearcă și o combatere a preferinții lui Tiberiu pentru acel războiu germanic, care n'ar fi putut fi dus la capăt (pp. 296-7; bibliografia urmează). „Nebunia" lui Caligula se ilustrează prin caricatura groaznică pe care o dă Seneca (supt Neron...), în *De constantia sapientis*, VIII, 1.

S'a considerat el în adevăr ca fratele lui Iupiter, și e în aceasta o influență a „elenismului orientalisant" (p. 336)? Și i se poate atribui căsătoria surorilor cu dînsul, ca la și Ptolemei, așa cum e descris, – și ar fi vrut el o „politică externă"? Claudiu apare ca un republican de convingere, pe cînd el era poate, ca monarh, numai unul *de indolență a intelectualului străin de lume* (pp. 346-7). Și aici calificația cîrmuitorului e interesantă și vie (pp. 350-2). Autorul a crezut că un capitol întreg poate fi consacrat Messalinei, a cării apărare o iea oarecum după Mainet, *Messaline la calomniée*. Și, aici, se semnalează critica lui Seneca (p. 364). Reconstituirea sfîrșitului Messalinei (p. 369) e curagioasă. Se va ceti cu interes și schițarea sigură a rolului noii soții, Agrippina (p. 371 și urm.). Neron nu apare, cum va fi fost în primul rînd, un fanatic „sportiv", venit la Imperiu în plina voluptate a acestor ocupații, la șaptesprezece ani, cu oarecare impacientă de a scăpa

www.dacoromanica.ro

de tutela maternă şi de tirania ministerială a libertului Pallas. E sigur însă d. Barbagallo de toate crimele lui Neron, până la uciderea mamei? Pentru un tînăr, erau explicabili aşa-zişii *iuvenes neroniani* (şi Vespasian va crea *collegia iuvenum)*, iar a institui jocuri quinquennale şi pentru întreceri intelectuale nu se poate considera ca un păcat (cf. p. 397). Intercalarea predicaţiei lui Isus în mijlocul domniei lui Neron pentru a explica izbucnirea de misticism în Romei (p. 409 şi urm.), nu e o inovaţie fericită. Refacerea artistică a Romei e *un merit* al tînărului împărat (p. 412 şi urm.). Neron trebuie înţeles ca reprezintantul unei întregi generaţii de „culţi", de „intelectuali", a căror stăpînire trebuia s'o taie arma soldaţilor.

Poate fi admisă intenţia cuiva de a face împărat pe filosoficul pedagog Seneca (p. 419)? În legătură cu presupusul plan se presintă gîndirea lui Seneca mai larg decît, până atunci, a oricărui gînditor şi scriitor roman. Sinuciderile politice fuseseră cerute de Neron, dar stoicismul le privia cu voluptate. Uciderea lui însuşi e datorită urii pretorienilor, al căror rol fusese scăzut. De ce ar fi mai ridiculă călătoria lui în Grecia decît a lui Adrian? Se semnalează în clipa catastrofei nenorocitului domn al lumii mişcarea spre libertate a „poporului roman", exhibîndu-se şi „boneta frigiană", πιλίον, al lui Dio Cassiaus (LXIII, 29). Sinuciderea lui Neron face parte din obişnuinţa vremii şi nu e lipsită de curaj; ea va fi repetată de al doilea urmaş şi poate şi de al treilea, căci căderea lui Vitellius în Tibru a putut fi şi un act de voinţă Că Neron nu era *un cas particular* o arată revenirea „neronismului", pomenit, peste cadavrul lui Galba, cu Otho şi Vitellius. Data aceasta, el fu distrus de brutalitatea soldatescei provinciilor, care, *atâta timp guvernate*, veniau acum să guverneze.

Cu greu s'ar putea subscrie la părerea că Vespasian „are în istoria Imperiului o însemnătate cît şi a lui August, sau puţin mai mică" (p. 511). Prefer caracterisările lui Renan, în *L'Antechrist.*

Caracterul de basileus divinisat al lui Domiţian înseamnă, de sigur, mai curînd unul din curentele timpului decît fantasiile unui degenerat (v. p. 515 şi urm.). Acel care a ridicat arcul său de triumf pentru cuceririle în Germania şi în Britania n'a fost nici un leneş şi nici un laş. A scoate necontenit înainte o opoziţie permanentă a spiritului republican îmi pare o exageraţie,

www.dacoromanica.ro

aşa încît nu poate fi vorba, în judecata mea, de „tentativa nebună de a pune temelia unei monarhii absolute", pe care, de altfel, supt o formă sau supt alta, o cerea timpul (p. 523). Nici războaiele lui Domiţian nu pot fi considerate ca un mijloc de „a umili pe adversarii" interni. De altfel războiul dacic e slab presintat („a smulge toată Moldova Geţilor"...; p. 524). Nu e niciun sprijin pentru părerea *(ibid.*, nota 1) că abdicarea predecesorului lui Decebal ar fi fost de fapt „unificarea", deci şi „dispariţia căpeteniilor mai mici". Ceia ce urmează e, firește, în concepţia autorului, „absolutismul învins" (p. 528 şi urm.). De atunci ar fi început un „impero illuminato" al cărui sens nu-l putem prinde.

Nici războaiele dacice ale lui Traian nu corespund întru toate adevărului („la hotarul Moldovei, la Durostorum şi la Troesmis"...; p. 530). Călătoriile itinerantului Adrian permit o bună presintare a provinciilor. Se poate crede totuşi că locul acordat acestui Împărat al culturii elenice e cu mult prea mare, chiar şi supt această formă. Aici se aşează, de altfel, toate consideraţiile generale asupra epocei (bibliografia, pp. 602-3) Şi personalitatea, aşa de frumos lămurită în Renan, a lui Antoninus Pius se pierde cu totul în această caracterisare larg abstractă. Însuşi Marcu-Aureliu nu există personal, cu atît mai puţin sufleteşte, în războaiele germanice ale lui, decît pentru cuprinsul cărţii sale de intimitate filosofică (pp. 621-3), şi acolo încă e mai mult vorba de însăşi doctrina stoică. Judecata asupra discutabilului Comod lipseşte.

De aici înainte, autorul se desparte (dar v. şi pp. 684 şi urm., 687), cu o vădită durere, de ilusia spiritului republican care ar fi fost în adevăr întrupat în Senatul roman. În reformele favorabile celor slabi ale noului drept roman nu se vede influenţa creştinismului (cf. p. 639 şi urm.)? Importantă nota (p. 644, nota 3) despre întinderea de către Caracalla a dreptului de cetăţenie. Se încearcă salvarea, de sigur grea, a tînărului de suflet sirian Elagabal (de la *eli)*, prefăcut în Heliogabal (de la Helios) (p. 646 şi urm.). Maximin Tracul merita altceva decît două pagini (656-7), şi încă mai mult *rolul însuşi* al *Sud-Estului european, care acum domină.* E aici *problema vitalităţii în rivalitate a provinciilor.*

Abia acum creştinismul ocupă (p. 669 şi urm.) un modest loc.

www.dacoromanica.ro

Montanismul pare rău definit, şi s'ar crede greu, chiar din acest al treilea secol, într'un creştinism devenit aroganta religie a bogaţilor şi puternicilor (bibliografia, pp. 674-6).

În alt domeniu, e greşită ipotesa că Aurelian a lăsat Dacia „Vandalilor, *o a chi l'avesse voluta*" (p. 679). Nu e aici locul de a reveni asupra adevăratei explicaţii: transformarea provinciei în teritoriu de federaţi. Se reproduce părerea „înşelării" prin crearea unei noi Dacii. Dar *autorul e contra teoriei reimigrării Românilor* (p. 680, nota 1).

Firește că în regimul „tetrarhiei" orientalisarea are un larg loc. Aici caracterisările mai pe larg ale Împăraţilor, afară de a lui Diocleţian, lipsesc cu totul, locul fiind prins de opera reformelor. Luptele epocei constantiniene ocupă multe pagini (pp. 740-3). Rolul creştinismului după edictul de la Milan e fixat cu precisiune; pp. 739, 746, 756-7). Se expun bogat urmările supt Împăratul Constantin (p. 747 şi urm.). Dar alegerii noii capitale pe Bosfor i se dă, fără îndoială, prea puţin loc. Caracterisarea, nemiloasă pentru moralitate, dar plină de recunoaştere pentru opera politică a lui Constantin e pe deplin îndreptăţită (p. 771 şi urm.; bibliografia, pp. 777-9).

Volumul se mîntuie cu un mare capitol despre „Occident şi Orient" de la 337 la 395 (p. 780 şi urm). Luptele dintre fiii lui Constantin, apariţia lui Iulian sînt povestite în proporţii mai mari decît războaiele lui Traian însuşi. Se îndreptăţeşte întoarcerea noului Împărat la formă înaltă a păginismului (p. 802). Şi i se laudă virtutea (pp. 803-4). Partea aceasta e lucrată după izvoare. Se caută şi explicarea dispariţiei reacţiunii păgîne odată cu protagonistul ei (pp. 815-6).

Luptele cu Goţii sînt presintate exact (pp. 820-1). Se vede că pentru toată această parte autorul se sprijină pe cercetări personale. Cu dreptate se semnalează importanţa pledoariei demne a lui Symmachus, în numele Senatului, pentru păgînism (p. 827 şi urm.). Şi rolul lui Teodosiu în lupta dintre cele două credinţi e larg presintat (p. 832 şi urm.; bibliografia, pp. 839-40)[1]. Se face locul cuvenit, în schimbarea ideilor, Sfîntului Augustin şi celorlalţi scriitori ai epocii (p. 868 şi urm.). Toată această parte e deosebit de solidă şi une ori cu vederi originale.

[1] La pagina 842 statuia *nu* e a lui Teodosiu.

www.dacoromanica.ro

Pentru primul capitol din ultima parte, d. Barbagallo află un titlu potrivit: „*il regno dei magistri militum*“ (p. 884 şi urm.). Pentru caracterisarea moravurilor vremii se face un larg împrumut de la Salvianus (p. 827 şi urm). Numai sensul însuşi al acestor schimbări lipseşte (pp. 902-3, 905-8 ; bibliografia, pp. 93-41) dar un „Prospero di Tiro“ pentru Prosperus Tiro).

II.

Evul mediu se împarte, pentru d. Barbagallo, în aceste perioade: „Reluarea invasiei“ (– 534), „Întunerecul *(sic)* evului mediu“; „Prima renaştere“ (750-814) şi „Tragedia celor trei Imperii“.

Se începe cu înfăţişarea fastelor regalităţilor barbare din Apus. Se caută pentru condiţiile economice caracterisări generale care nu se pot aplica oricăruia dintre noile regate. Nu i se poate atribui lui Teodoric gîndul de a realisa sintesa romano-barbară (p. 31). Se caută pretutindeni, într'o expunere sintetică, motivele. Dar formulele pentru Imperiul din Răsărit înainte de Iustinian (p. 48) sînt premature. Nu se pot întrebuinţa pentru epoca, încă nedefinită, de la început, mărturii din secolul al XI-lea. Şi cea mai mare greşeală de metodă e a pune Imperiul, care e totuşi în prima linie cel din Răsărit, al lui Carol-cel-Mare – al urmaşilor lui nefiind decît contrafacerea acestuia –, *ca un Stat între State*, pe cînd *el singur e Statul*, celelalte formaţiuni politice fiind numai *tendinţe către Stat*. Şi cum se poate spune, atunci cînd în Asia Mică s'au dat atîtea lupte contra emirilor arabi, că, „pănă la jumătatea secolelor al XI-lea“, aceste regiuni au fost „inviolate de cuceriri barbare“ (p. 50)? Cîteva rînduri după această afirmare de „inviolabilitate“ se vorbeşte doar de flota arabă în Mediterana, şi s'a uitat putinţa de străbatere din Siria prin trecătorile Munţilor Taurus. Nu se poate spune nici aceia că, odată cu decăderea Asiei Mici, începe „agonia Imperiului“: doar acolo şi-au aflat, după cucerirea Constantinopolului de cruciaţi, la 1204, refugiul şi Imperialii legitimişti şi „drept-credincioşi“ din Niceia şi cei din Trapezunt. În ce priveşte hrănirea Imperiului prin comerţ, se cunoaşte drumul de caravane pănă la Tebriz şi de acolo spre Mediterană, dar nu şi acela de la Cherson prin Caucas spre Asia Centrală, cu atît mai puţin (p. 51) spre China (e vorba, pentru alt drum, şi de Indochina). Nu văd, între obiectele acestui comerţ, şi „sarea Rusiei Meridionale“, şi între-

www.dacoromanica.ro

buinţarea chihlimbarului Balticei la Constantinopol se poate dovedi tot aşa de puţin, fără a mai pomeni de minereurile germane şi lina Spaniei.

Nu cunosc nici o mare operă a Împăratului Iustin contra unor eretici a căror înşirare cuprinde secte de mult dispărute (p. 54). Caracterisarea entusiastă a lui Iustinian e dreaptă, dar politica lui, sprijinită pe doctrina eternităţii şi universalităţii Imperiului, care nu poate fi atinsă de usurpări, oricît de îndelungate, nu poate fi taxată de „marea aventură" (p. 55). Nu recunoaşte autorul însuşi că dominaţiile barbare din Apus nu puteau represinta decît o „eclipsă", şi nu un „definitiv apus" *(ibid.)*? Războaiele, nu de cucerire, nici de recucerire, ci de „restaurare", din Apus nu vin după o perioadă în care diplomaţia constantinopolitană ar fi fost de o „blamabilă umilinţă". Formaţiunea politică a Vandalilor a putut avea şi o bază romană, care s'ar recunoaşte în suggestia din moneda cu „Karthago" a lui Hilderic, publicată de autor la pagina 29. De observat şi politica agrară a Goţilor în luptă, care îi cîştigă pe ţăranii Italiei (p. 78, nota 1), dar nu trebuie exagerată reforma, de caracter, nu social, ci fiscal (v. p. 78). Relevez şi ofensiva visigotă la Ceuta (p. 80). Apoi întrebuinţarea lui Lydus pentru situaţia financiară a Imperiului la un anume moment (p. 81 şi nota 1). Monedele reproduse (p. 82; posed una de aur) nu ţintesc la o pretenţie imperială din Italia pe numele lui Totila, ci, cu toată diadema, de două feluri (una asemenea cu a lui Iustinian e la Ravena), cu care el e încununat, inscripţiile monedei din Pavia („felix Ticinus") nu-l califică decît de rege („Dn. Baduela rex"). După ultimele lupte, contra lui Teia, de la care nu sînt monede, se putu proceda la refacerea vechii forme provinciale, pe care istoricul italian o desfăşură tot aşa de larg.

În ce priveşte atît de lungul război, înfăţişat dramatic, e vrednic de laudă sistemul de a se lega de dînsul tot ce se petrece prin alte regiuni de primejdie şi luptă. Dar lipseşte tocmai ce este mai italian: atitudinea populaţiei romane, care, la un moment, voiă să facă din Belisariu un rege al ei. Firește, autorul italian tratează până în amănunte războiul „roman" pentru Italia. Interesant şi rostul ce-l are în Italia *curtis*, ca şi *curte* la noi (corespunzînd la *curtis dominica*; p. 96).

Mult mai nouă şi mai sigură e expunerea schimbărilor în

www.dacoromanica.ro

spiritul dreptului (pp. 62-4). Caracterisarea ultimă a lui Iustinian îl presintă ca pe urmăritorul unui plan de reintregire neted conceput. I-am opus concepția unui întrebuințător al imprejurărilor ce se oferiau; studiul atent al izvoarelor întărește această părere. El arată în Belisariu un conducător autonom, un *condottiere*, mai legat de Suveranul său, unul singur, decît cei din evul mediu tărziu. Dar autorul nu numai că atribuie lui Procopiu pamfletul contra lui Iustinian, dar își însușește învinuirile lui (pp. 100-1).

D. Barbagallo întrebuințează obișnuitele măguliri ale contribuabililor la schimbarea de Împărat pentru a face pe basa lor un întreg sistem al lui Iustin al II-lea. Și de la această construcție, care nu se poate susținea, trece la „trădarea" în Italia a lui Narses, în care crede, ca și Ferdinando Gabotto, cu tărie (p. 105 și urm.). Adauge chiar că părăsirea Italiei era în concordanță cu presupusa politică de pace cu orice preț a lui Iustin, pe care crede că a descoperit-o și în Spania (pp. 108-9). Oricum, acest capitol bizantin, original și convins, de o frumoasă formă literară, se așează între cele mai bune părți ale noii istorii universale italiene [1]. În această parte de cercetări proprii și bibliografia (p. 113 și urm.) e deosebit de bogată și bine rînduită.

Capitolul următor arată, poate nu fără exagerare, decăderea, în toate domeniile, a acestei prime vieți medievale. Notele despre scriitorii timpului, Papa Grigore, Grigore de Tours, sînt juste. Se recunoaște marele rol, universal, ce are episcopul, fără a se căuta originea lui în ceia ce am numit *Romaniile* (pp. 133-6). Astfel se trece la expunerea, pe basă internațională, a începutului și desvoltării mănăstirilor. Alături, o bogată biografie a Papei Grigore I-iu.

Revenind la istoria politică, se vede în slăbiciunea Imperiului hotărîrea Longobarzilor stăpînitori ai Italiei de a nu-și cere de la el o confirmare (p. 145). Foarte dreaptă apreciarea că regii longobarzi se recunoșteau legați de Imperiu (și titlul de Flavii), dar *nu* ca „succesori ai Împăraților romani în Italia" (p. 147; se relevă și, la Iordanes, *De summa temporum*, c. 2, terminul *imaginarie*). Se urmează cu întărirea puterii pontificale, Papa fiind în Roma adevăratul *praefectus urbi* (p. 149). Dar asupra

[1] *Scoldascio* (p. 111) e scultetul, Schulteissul germanic.

www.dacoromanica.ro

crisei bizantine în epoca lui Foca şi Heracliu se trece neîngăduit de uşor (Heracliu nu e „Armean"; p. 151); s'ar zice că abia a existat cruciata epică a lui Heracliu. Se vorbeşte mai mult de presupusa-i intenţie de a muta capitala în Africa (??) şi de măsurile lui financiare (p. 154).

Capitolul despre Arabi nu putea să aibă pretenţii de originalitate. Şi aici se atribuie victoria arabă asupra Bizanţului şi Persiei prin uşurarea socială şi fiscală pe care o represintau. De fapt provinciile romane *s'au predat*. Se putea adăugi şi reacţiunea raselor semite şi hamite, supuse unei ordini romane străine de dînsele şi care şi prin eresii arătaseră dorinţa unei independenţe a rasei lor. Să fi fost oprit avîntul musulman în Anatolia prin interesul ameninţat al marilor proprietari (p. 179)? Ce se adauge în acest capitol cu privire la Apus e prea puţin şi prea risipit. Încă mai puţin se leagă adausul despre Imperiul bizantin în acest secol al VII-lea (pp. 183-5)[1].

Cucerirea arabă în Egipt trece aproape neobservată. Se poate crede că şi Franţa merovingiană e vitreg tratată. Cu mirare se întîlneşte şi aici (pp. 191-2), măcar în parte, părerea că biruinţa lui Carol Martel (din... Marte, ni se spune), la Poitiers (Moussay-la-Bataille, observă autorul) ar fi o dată mare a istoriei. Printr'un paragraf despre Italia regelui longobard Liutprand se face o legătură, nedibace, cu dinastia isauriană din Bizanţ (p. 196 şi urm.): şi prin măsurile fiscale luate de Împăratul Leon se caută raportul cu împrejurările italiene. Dorinţa d-lui Barbagallo de a presinta sintetic vieţile naţionale şi locale nu duce totdeauna la resultate fericite şi pentru că se pleacă de la fapte, nu de la principiile guvernatoare (bibliografia bogată, pp. 206-9).

Nu se va găsi că marea schimbare dinastică din Franţa trece prea răpede. Însemnătatea ei stă în aceia că *pentru prima oară Papa îşi arogă dreptul de a face un rege*. Autorul vede multe motive, pentru Pipin, care nu pot fi verificate asupra izvoarelor, şi Papa însuşi e presintat ca jignit de hotărîrile recentului sinod de la Bosfor („Ieria" e „Giro", „Hieron") (pp. 220-1). Şi nici în naivitatea demnitarului bizantin, care întovărăşia pe Papa ca pe un om al Împăratului său, n'am putea crede (p. 222). Şi negociaţiile din cele două adunări galice ar putea fi revisuite.

[1] Se poate crede că Neustria e *das Neueste* (p. 188, nota 1)?

www.dacoromanica.ro

Precisările privitoare la schimbările juridice din Bizanţ sînt, şi ele, prea netede pentru a fi cu totul adevărate (p. 217).

Se trece la fasa următoare: Împăratul însuşi făcut *de Papa*. Aceasta e în legătură şi cu patriciatul lui Pipin, treaptă intermediară. Pe de altă parte, din moneda Papei Adrian, care-l represintă purtînd pe cap ceva care e mai curînd o coroană şi în jur cu legenda „D. Adrianus Po. R.“ [1], exerga *Victor*, pe cînd, pe cealaltă parte, crucea e între cele două litere, R. M. care înseamnă Roma (p. 234), *s'ar vedea arogarea de însuşi Pontificele a autorităţii imperiale* (cf. şi p. 253). Monedă bate, *cu aceiaşi cruce romană* şi cu *Sanctorum Principum* ai Romei [2], *ducele* de Benevent, nu Arichis (p. 240), ci Grimoald (v. şi p. 260).

Carol însuşi apare pe o monedă de aur ca rege al Francilor şi Longobarzilor, patriciu al Romei (p. 273 ; alte monede, pp. 274-5).

E nouă partea privitoare la cearta religioasă, avînd un fond politic, cu Bizanţul (p. 247 şi urm.)[3]. Se relevează şi pasagiul cronicii de la Moissac în care Irina, nouă Atalie, ca în cutare din scrisorile lui Carol, e presintată ca usurpatoare, *nu contra fiului, ci contra ideii înseşi a Imperiului, care rămîne a se întrupa în alt cineva (sibi nomen imperii usurpavit; Mon. Germ. Hist.*, I, pp. 305-6).

Proclamarea imperială se arată pregătită de poemele lui Angilbert şi Teodulf (p. 254, note 2). Interpretarea ei şi ca atribuirea puterii de pontifice nu se poate însă învedera (v. p. 258 şi urm.: „superpontifice“). Mai e nevoie a se releva ce absurdă e ideia căsătoriei cu Irina şi căderea ei din causa acestui proiect (pp. 261-2)? Nu se pot admite nici concesii făcute de Carol în ce priveşte motivul încoronării sale, ca să se ajungă la această legătură (p. 262). Şi *niciodată*, nici supt Mihail, Bizanţul n'a recunoscut imposibilitatea teoretică a *unui alt* Împărat, în *altă* parte (v. p. 263). Urmează amănunţita expunere a reformelor lui Carol în toate domeniile, precedînd un capitol economic. Lipsesc relaţiile, discutate în ultimul timp, cu Imperiul arab din Bagdad.

---

[1] *Populus Romanus*.

[2] Nouă e partea care scoate în lumină opoziţia lui Alcuin la botezul forţat al Saxonilor (pp. 243-4).

[3] Sebeos, nu Sebes.

www.dacoromanica.ro

Adversarii și concurenții noii forme imperiale apar în capitolul următor, unde Bizanțul joacă un rol inferior valorii sale (p. 317 și urm.).

La Ludovic Pius se arată pe larg lucrul nou că sfetnicii lui l-au făcut să încerce a supune pe Papa și teritoriul lui regulelor laice, de drept germanic, prefăcîndu-l într'un demnitar numit de el, cu un *ministerium sibi creditum*, pentru care se cere confirmarea imperială (pp. 320-2; dar nu e de admis ca motiv gelosia Bisericii galicane față de Roma). Restul e povestit foarte pe scurt, și se trece la situația generală a epocei.

Povestirea se reia apoi cu întemeiarea noilor State (Danesi în Anglia, Normanzi în Franța). Vorbind de Unguri, autorul crede că ei au ocupat „țările slavo-bulgare, ca Basarabia, Moldova, Valahia" (p. 345). I se pare că atunci, într'o lume „haotică", erau în Dacia „Huni, descendenți ai tovarășilor lui Attila, Romîni, moștenitori ai colonilor strămutați de Traian, chiar și Bulgari, dar, în enormă majoritate, triburi slave, care imigraseră, în măsura în care triburile germanice se depărtaseră, îndreptîndu-se spre Apus" (p. 344). Firește că, dacă în Balcani e un riu Morava, nu este și o Moravie „vasală a Imperiului bizantin" (p. 345, nota 1). Dar lista năvălirilor maghiare în Apus e bogată și sigură (pp. 345-7).

Pe scurt e redată istoria Statului bulgar. Evident însă că locul acestei desvoltări era în cea mai strînsă legătură cu Imperiul bizantin, din care, de alminterea, teoretic și face parte[1]. Urmează după Saracini, Slavii, dar numai cei cari atacă Italia, deci nu în afară de locul și rolul lor.

Față de toate aceste serii istorice sfîrșitul Carolingienilor e neîngăduit de resumat (pp. 355-6). Interesantă inscripția pe pecetea lui Carol-cel-Gros (pp. 363-5): *Karolus Imp. A[u]g[ustu]s, Renovatio regni Fran.*: cum se vede, e vorba numai de „înoirea regatului Francilor". Dar să nu fie vorba de „Francesul" Carol cel Simplu? În față, Italianul Guido de Spoleto se intitulează pe sigiliul său: „Wido D. g.[2] imper. augustus".

---

[1] Spune vre-un izvor că Țarița bizantină Maria, a Bulgarului Petru, era „dolce e bellissima" (p. 349)? V. și, la pagina 407, pentru Adelaida: „la bella e dolce" (p. 407).

[2] Pentru prima oară acest „Dei gratia".

www.dacoromanica.ro

În toată această parte, ca şi aiurea, de altfel, ici şi colo, peceţile spun *altă* istorie. Astfel pentru rivalul lui Guido, Berengariu, care e pe sigiliu numai *Berengarius rex*, pe cînd un dinar al lui poartă o tovărăşie cu celalt „rege", Arnulf de Carintia, căci, de o parte, cu crucea la mijloc, e „Arnulphus rex", iar, de alta, la mijloc fiind o clădire bisericească, poate a lui Carol-cel-Mare, Aachen, *Berengarius rex* (p. 370). În Germania, Conrad se intitulează pe două peceţi: *Chuonradus rex* (p. 371). Hugo de Provenţa, alt candidat la Imperiu, pe dinarul său bătut la Pavia, uneşte cu numele de „Ugo" cel de „Lohtarius", al fiului (p. 404). Cu totul altfel apare, în asemenea represintaţii, purtînd coroana şi hlamida romană, cu sulița şi globul în mînă, „Otto Imp[erator] Aug[ustus]" *(ibid.)*.

Peste neobişnuitul şef intelectual care e regele Alfred din Anglia, se trece acum la imprejurările interne, mai ales de codificare a dreptului, dar şi de legături cu barbarii, Ruşi şi Arabi, şi la Bizanţ. Apoi se ajunge, fără nicio pregătire, la Statul scandinav al Chievului. Marile stăpîniri ale lui Nichifor Foca şi Ioan Ţimische n'au măcar o pagină întreagă. Se va reveni asupra celui d'întăiu numai în relaţie cu Italia. La înoirea Imperiului de Otto, rolul Adelaidei, moştenitoarea, e coborît la al unei simple soţii de împărat. Se trece uşor asupra deosebirilor dintre cei trei Ottoni. Al doilea apare, într'un ivoriu bizantin, binecuvîntat de Hristos, cu soţia sa: curioasa inscripţie spune: „Otto, imp. Ρομαν." şi „Θεοφανὼ impac." (p. 410).

Toată istoria ulterioară, în Apus ca şi în Răsărit, trece cu o răpeziciune fulgerătoare: pentru Bizanţ trebuie să se recurgă la scheme cronologice (p. 426). Mai larg expunerea de împrumut despre Statele musulmane. Dar sînt apropieri reuşite între produsele artei „arabe", de o parte, şi modelele lor, din alte domenii, de alta (pp. 455-7). Tot aşa şi transmiterea elementelor ei în Apus (pp. 458-9).

III.

O sintesă a stării lumii apusene în secolul al XI-lea deschide volumul imens, de aproape 700 de pagini, consacrat părţii a doua a evului mediu.

O separaţie pe regiuni şi epoce ar fi făcut înţelegerea mai uşoară. Cu acelaşi sistem de îndrăzneaţă sintesă se tratează si-

www.dacoromanica.ro

liniile de refacere a Statelor. Cînd se ajunge la definiri teritoriale, cel mai mult spațiu îl iau împrejurările sud-italiene și siciliene. Cu o intercalare de istorie engleză, se va trece la cucerirea normandă a Angliei, urmîndu-se pînă la 1300 desvoltarea noului Stat englez, iar, în ilustrații, și pînă tîrziu în epoca modernă. Numai pe urmă un capitol de un desemn limpede e închinat Bisericii în luptă cu Imperiul. Expunerea e iarăși fugitivă, dar figura lui Grigore al VII-lea se desface în de ajuns.

Cruciatele formează capitolul IV. Ele se urmăresc și în prefața specială, dar mărturisesc că expunerea e departe de alte presintări în volumele precedente. Nimic nu se alege din mărturiile divergente; nu se caută ca singură basă scrisorile contemporane; nu se stabilesc raporturile cu Bizanțul, în care suirea pe tron a Comnenilor e dată ca un lucru știut; nicio orientare în lumea asupra căreia se întinde această epopee cavalerească supt steagul crucii [1]. Ideia de a reuni creațiunile creștine de cruciată în Orient și Occident e ingenioasă, dar realisarea ei în *aceleași* capitole întîmpină foarte mari greutăți. Ușor, cu considerații generale, se pregătește atacul Apusenilor, la 1204, contra Bizanțului sfîșiat de lupta pentru tron, fără care cruciații nu și-ar fi putut atinge o țintă răsărită numai tîrziu. De fapt nu se poate vorbi, ca resultat, de un „Imperiu latin" decît doar în ce privește noile legături de vasalitate cu împărțitorii și cîștigătorii francesi și italieni de provincii răsăritene, ci numai de un *Imperiu bizantin, cu Latini*, întrați în toate normele Bizanțului afară de religia personală a stăpînitorilor: am arătat o în *France de Constantinople et de Morée*. În această privință lumina o aduce și pecetea, de la pagina 705, a Împăratului Balduin. De o parte, *de-asupra*, e Împăratul purtînd coroana Comnenilor, sceptrul și crucea, cu inscripția: Βαλδουΐνος δεσπότης; de alta cavalerul cruciat cu coif și: „Bald. Di. Gra. imp[e]r[ator] Rom., Fland., Hain. Com.". Toată această parte e pe larg expusă, dar nu se arată intenția venețiană de a face din Constantinopol însuși centrul exploatației lor comerciale [2]. Între causele de slăbiciune ale fundației *întîmplătoare* din 1204, se uită rolul jucat de stăpînitorii

[1] Sigiliul regelui de Ierusalim. Amalric (p. 690), îl presintă ca pe un Împărat bizantin pe tron, purtînd sceptrul și globul.

[2] Împărțirea teritoriului, la paginile 702-3, nu e întru toate exactă.

www.dacoromanica.ro

vlahi ai unei noi Bulgarii, tinzînd la stăpînirea Constantinopolului.

De aici se sare oarecum la situaţia Bisericii, care aparţine altei desvoltări. Iarăşi presintare sintetică, dar fără o legătură intimă. Se cuprinde şi noua răsărire de eresii, între care e pusă fără mult rost mişcarea de nou creştinism popular a Sfîntului Francisc, cu pomenirea, în treacăt, a încercării *romane*, deci cu totul altceva, făcută de Arnaldo de Brescia (se revine însă la paginile 783-4). Prigonirea ereticilor în Sudul Franciei atrage o povestire prea puţin stăpînită, într'acolo, şi istoria Franciei nu apare supt un alt raport, în legătură cu desvoltarea ei organică. Şi Simon de Montfort, cu aventura lui iberică, e atras aici[1]. Şi iată-ne, la capătul atîtor excursii disparate, înaintea expediţiilor în Egipt la începutul secolului al XIII-lea. Ba se vorbeşte pe urmă şi de instalarea Cavalerilor Teutoni „lîngă Braşov" (cu ambele nume străine), în „Transilvania, gia denominata *Siebenbürger (sic)*" (pp. 752-3).

Lupta comunelor italiene contra Imperiului formează capitolul V. Agitaţia lui Frederic Barbarossa apare frămîntată şi cu alte interese şi procese de desvoltare. De mare interes e pecetea lui de aur. El apare, nu ca rege germanic şi împărat în Apus, ci ca *împăratul, înfăţişat după tipul bizantin:* coroană cum nu se mai purtase în Vest, cu lungi *pendeloques* şi plete împletite. De o parte e: *Fridericus Dei gra. Romanorum imperator,* de alta, cu vederea unei biserici romane, inscripţia: *Roma caput mundi regit orbis terrarum rotundi* (p. 808). Capitolul se va continua cu drama lui Frederic al II-lea, a cărui pecete de tînăr reproduce pe aceia a bunicului omonim (p. 829). Aşa-zisa pecete ca „rege al Siciliei" e de fapt pentru Ierusalim („Fridericus Di. Gra. imperator Romanorum semper Augustus, rex Ierlm."). Pecetea pentru Sicilia („et rex Sicilie") e la pagina 837. Foarte bogată bibliografia, p. 854 şi urm.

A şasea carte, foarte întinsă, cuprinde sfîrşitul evului mediu, a cărui limită e fixată tot la 1453. Se începe cu larga presintare a organisaţiei francese supt Ludovic al IX-lea, pentru ca procesul lui Filip-cel-Frumos cu Papa să urmeze. Capitolele regional-naţionale se conservă, cu o bogată presintare a vieţii

[1] La pagina 744, icoana lui Hristos e de sigur veche bizantină.

www.dacoromanica.ro

italiene în această epocă. Partea culturală, literară și artistică lipsește cu totul. Aceasta nu intră însă în planul unui istoric necontenit preocupat de situațiile și tendințile economice, care nu sînt și nu pot fi principiile înseși. Aici lipsesc și caracteristicile personale, atît de dese în volumele precedente. De puncte de vedere noi în această răpede ochire, care nu vrea să scape însă amănuntele, nu poate fi vorba. Împrejurările Bisericii (schisma, husitismul) sînt presintate deosebit. O legătură organică lipsește pentru toată această parte, plină de fapte și admirabil ilustrată.

Pentru Estul și Sud-Estul european s'au reservat, desfăcute din rest, ultimele pagini, care nu sînt puține. Totul e abia întrevăzut. Se întîlnesc, și lucruri de corectat în altă ediție, ca: „Nicopole, l'attuale Securisca" (p. 1159). Cele mai însemnate momente, și pentru istoria lumii, din această regiune, sînt terminate în cîteva rînduri. Metoda care a fost aleasă produce lipsă de proporții și desordine. Unele fapte și situații se întîlnesc mai deschis în manuale [1].

IV.

În primul volum închinat istoriei moderne se începe cu ceia ce autorul numește „il riassestamento dell'Europa". Dar se revine adesea la trecut, ca în ce privește Polonia (pecetea lui Vladislav, duce de Cracovia, Sandomir, etc., p. 15, nu e regală). Asupra epocii, *strict medievale* totuși, a regelui Casimir se vorbește îndelung. Se trece apoi la Statul rusesc, cu note asupra structurii interne. Pe urmă numai se vine la Imperiul lui Mohammed al II-lea și al urmașilor. Observațiile de detaliu pot fi multe: nu văd Ospitalieri în bătălia de la Nicopol (p. 351); Moldova nu pierde —, d. Barbagallo se gîndește la Chilia și Cetatea-Albă, — „două orășele în Moldova, două în Basarabia" (p. 36); nu se poate vorbi de coloniile genovese „Crimeia și Azov" *(ibid.)*; nu se pot pune pe aceiași linie, cu putere de Sultani (!), „beglerbegii, beii și iubașii" (!) (p. 41). În genere, expunerea nu atinge punctele principale. De aici trecerea, nenaturală, de la Războiul celor două Rose engles (cu întindere asupra situației materiale) și la ce-i corespunde în Franța, în

[1] Largă bibliografie, p. 1175 și urm. A se îndrepta Kuscev (Makuscev) Jierececk (Jireček).

www.dacoromanica.ro

Peninsula Iberică (se cuprinde şi descoperirea Americei), pentru a se ajunge la un tablou al Italiei secolului al XV-lea (şi cu Papalitatea în această vreme); un larg paragraf despre mişcarea spiritelor.

Cu al doilea capitol se trece la războaiele italiene până la 1517. De şi supt acest nume se cuprinde mai tot ce s'a petrecut în Europa în acest timp, se poate găsi că, fie şi din punct de vedere italian, proporţiile sînt prea largi.

Urmează un capitol despre descoperirile maritime („alla conquista delle Indie") (p. 289 şi urm.)[1].

Supt titlul descoperirilor, dar cuprinzînd tot ce se petrece oriunde în Europa, se merge în primul capitol al Cărţii a doua până la 1530. Cum nu se pune nicio problemă, nu poate fi loc la nicio discuţie. Nici asupra concepţiei persoanelor, care nu sînt caracterisate Se trece la vremea cea mai strălucită din zbuciumata carieră a lui Carol Quintul, iar Cartea a III-a începe cu drumul prăbuşirii lui[2]. De sigur prea puţin loc s'a acordat represintanţilor Reformei religioase (v. p. 522 şi urm.).

De la pagina 576 înainte povestirea atinge Răsăritul european. Pentru Imperiul Otoman se recurge aproape numai la informaţia baililor veneţieni la Constantinopol. Orientul extra-european e pus deosebit la urmă, lăsîndu-l într'o isolare de unde putea fi scos (bibliografie).

Volumul II de Istorie modernă se deschide cu o prefaţă polemică, în care se promite şi explicaţia contra-reformei prin alte motive decît cele religioase, — ceia ce nu se poate admite 'n întregime numai pentru că atitudinea principilor, supuşi firesce dependenţelor politice, variază —, şi se atacă aceia cari n'ar fi înţeles, ca autorul, că Istoria Universală nu e „un mosaic, care trebuie să se compuie din toate bucăţile din care a fost alcătuită în trecut viaţa lumii, fiecare lucrat cu aceiaşi grijă şi modelat în aceleaşi dimensiuni", ci „represintarea unei vaste mişcări în care multe din acele povestiri pe care istoriile particulare le desvoltă pe larg, trebuie să fie numai atinse şi, vice versa, trebuie să ne întindem la lămurirea unor fenomene şi unor raporturi

[1] La bibliografie — şi Şincai şi Cronica lui Ureche.

[2] A se îndrepta în Varád (Orade) „Verad", la pagina 450.

www.dacoromanica.ro

pe care acelea abia le ating" (am văzut cît de neîndestulător a fost îndeplinit acest escelent plan).

De fapt, în tratarea contra-reformei nu e atita inoire prin faptul că se arată că unii dintre stăpînitori înţeleg motivele de alt ordin care duc la revoluţiile religioase. Încolo, sînt lucrurile care s'au ştiut şi spus pănă acum. Se caută pe această linie, la nobili şi la burghesi, causele „războaielor religioase" din Franţa (fără a se pomeni, la cei d'intăiu, obişnuinţa unor lupte care, contra străinilor, sînt acum închise). Se trece apoi la o întărire a absolutismului, ale cării cause profunde trebuiau căutate. Se urmăreşte această tendinţă şi în Nord, în Răsărit[1].

Cartea a II-a presintă însăşi lupta care se începe în numele osebirilor de religie.

Se va înfăţişa apoi ridicarea burghesiei în ultimul şfert al acestui secol al XVI-lea (p. 123 şi urm.). În acest capitol se intercalează analisa unor opere de cugetare revoluţionară, ca „Republica" lui Jean Bodin şi toată activitatea de pamflete a timpului, trecindu-se apoi la Ţările-de-Jos[2].

Cartea a III-a e consacrată Orientului european, începîndu-se cu Polonia şi Rusia. Pentru Imperiul Otoman se dă puţin în afară de războiul cu Veneţia şi de cruciata de la Lepanto[3]. Războiul cu Casa de Austria resultă din pasiunea lui Sinan-Paşa, şi nu dintr'un plan al Porţii (cf. p. 197). De altfel totul se încheie în jumătate de pagină. Pentru cele din lăuntru obişnuita informaţie de baili. Se acordă importanţă invierii, trecătoare, a puterii persane (după călători europeni) (p. 203 şi urm ; nouă şi frumoasă ilustraţie) şi legăturilor de comerţ cu Europa, apoi Imperiului mongol în India. Nu se poate zice că această întindere disproporţionată faţă de spaţiul acordat Imperiului Otoman se datoreşte concepţiei organice, dinamice de care se vorbeşte în Prefaţă. Se poate face aceiaşi observaţie pentru viaţa iaponesă în această epocă. Pănă acuma acestei istorii, şi celei chinese, nu i s'a aflat locul potrivit în desvoltarea generală istorică.

---

[1] Lucrarea lui Rutkowski, citată la pagina 59, nota 3, nu e în „Actele" Academiei Maghiare, ci în cartea despre Ştefan Báthory, alcătuită de Academiile din Cracovia şi Budapesta.

[2] P. 158, nota 1, a se îndrepta Kervyn de Lettenhove.

[3] P. 195: Ulugi-Ali, nu Aluch-Ali.

www.dacoromanica.ro

Cu Franța lui Henric al IV-lea începe perioada următoare, căreia nu i se poate afla definiția adecvată (p. 267 și urm.; mai mult laturea materială). În față stă Spania lui Filip al III-lea (cu specială privire la comerț). Pentru Italia se află mai mult starea de spirit, pentru a se trece la puterea și la planurile Casei de Savoia, privindu-se atunci și problema unității italiene. Estul european vine pe urmă, în legătură cu problema rusească.

De aici înainte se urmăresc pregătirile Războiului de treizeci de ani (p. 339 și urm.), dar pornindu-se de la Anglia Stuarților. Războiul însuși e povestit larg și interesant (p. 366 și urm.).

Revoluția din Anglia se intercalează nedibaciu (p. 393 și urm.), dar catastrofa lui Carol I-iu se explică prin reaua moștenire, financiară și militară, lăsată de tatăl său, Iacob I-iu. Se rectifică și personalitatea lui Carlo-Emmanuele de Savoia, care nu ar mai fi campion al „unei mari idei naționale" (pp. 399-400). Se arată și resultatele de sărăcire pentru Franța, Spania ale războiului (p. 423 și urm.). Aspectul Europei occidentale după război și continuarea dramei englese, care ocupă o mare parte din această secțiune, întregesc capitolul.

Cartea a V-a se strînge în jurul lui Ludovic al XIV-lea, începîndu-se cu Fronda și cu supliciul lui Carol I-iu. Un colțișor (pp. 526-9) e consacrat Imperiului Otoman, mai mult pentru războiul Candiei cu Veneția. Se va regăsi istoria Turcilor pe acest timp în capitolul II, intitulat, curios, „Franța și Turcia contra Europei" (p. 550 și urm.). Se ține samă și aici de situația internă. Tendința e de a face din Ludovic „ambițiosul" fără margeni și fără cruțare pentru ai săi (p. 581). Invasia în Olanda e înfățișată într'o caricatură contemporană (p. 583) Numai după imprejurările din Apus se continuă cu Imperiul Otoman de la 1669 înainte (p. 592 și urm.). Dar se revine acolo, în Apus (p. 602 și urm.), rupîndu-se, la 1683, firul. Încheindu-se cu pacea de la Carlovăț, se dă un capitol de ultimă sinteză (bibliografia, p. 657 și urm.).

Am ținut să urmăresc întreaga construcție a celei mai noi Istorii Universale. Față de dinsa, mențin sistemul întrupat în a mea *Essai d'une synthèse de l'histoire de l'humanité*. Ea are nevoie totuși de multe schimbări, mai ales pe basa stărilor de spirit și

www.dacoromanica.ro

a introducerii, dar potrivit cu singurul lor rol, şi a altor naţiuni, lăsate acolo la o parte. Împrejurările vor hotărî dacă gîndul mieu, care e aşa de greu de urmărit, îşi va afla atît de mult dorita înfăptuire.

N. Iorga.

Noua Istorie a Românilor de N. Iorga

VIII.

Revoluţionarii.

Volumul îmbrăţişează *epoca pregătirii* şi *agitaţiei revoluţionare* la Romîni, al cării început e descoperit de autor cu o jumătate de secol mai de timpuriu de cum o socotiam, din chiar deceniul Revoluţiei americane, şi dovedit atît prin revoluţia lui Horea, cît şi prin caracteristice simptome contimporane în Principate; ele apar aici pe la 1777, cînd ideia reformei umanitare cedează spiritului revoluţionar, şi ţin pînă la 1848, cînd, odată cu ultima lor manifestare, se pune hotărît pe planul întîiu *ideia Unirii*, care determină o altă epocă. Volumul se împarte în patru cărţi, primele două privind deceniul anterior marii Revoluţii, a treia timpul de atingeri a societăţii româneşti cu acest fenomen frances precum şi evoluţia politică şi spirituală a Romînilor pănă la 1821, iar a patra tratează atingerea şi participarea Romînilor la revoluţiile Sud-Estului, de la 1821 la 1848.

I. *Spiritul revoluţionar şi mişcările produse de el înainte de 1789.*

Primele „tendinţe revoluţionare“ le descopere d. N. Iorga în agitaţia boierilor, cu simpatii mari în popor, pornită la 1778, contra proaspăt venitului Fanariot Constantin Moruzi, în Moldova; ele pornesc din *francmasonerie*, care-şi avea adepţi între boieri şi chiar în clerul înalt. Manolachi Bogdan şi Ioniţă Cuza, „cei mai capabili de acţiune dintre boierii Moldovei“ (p. 7), apar deci ca primii martiri ai ideii revoluţionare la Romîni. Fuga beizadelelor lui Alexandru Ipsilanti ar fi provocată tot de acelaşi spirit nou (pp. 9-10). Clausa Domniei pe viaţă din 1774 e definitiv călcată şi faţă de Ţara-Românească prin exilarea meri-

www.dacoromanica.ro

tosului reformator Alexandru Ipsilanti, tronurile revenind la nefericita situaţie d'inaintea războiului, din causa miserabilei „lupte dintre Fanarioţi" (p. 11). Dar decadenţa politică nu va aduce încetinirea activităţii culturale, în spirit nou; se vede în ea „tendinţa de a se crea o bibliotecă de lucrări teologice... în Iaşi, în românește", cu nuanţă „laicisantă şi practică" (pp. 12-13, 15); curentul acesta va înfiinţa şi o tipografie de *„tendinţă naţională* grecească" (p. 15). Noul *spirit apusean* se mai afirmă în lirica şi în gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu, „boierul de largă cetire" (pp. 16-18).

De la începutul epocii chiar, se distinge „curentul spre Viena" (p. 19), în care peste legături materiale se simte prestigiul şi acţiunea lui Iosif al II-lea, care devine şi pentru Romîni, — mai ales pentru acei de supt coroana lui —, „marele reformator" (p. 20). Pe această linie se surprinde tăgăduirea prerogativelor papale, în spirit iosefin, la cărturarul unit Petru Maior; apoi „zgomotul furtunos al mulţimilor în plină mişcare revoluţionară" (p 22) precedă deslănţuirea *răscoalei lui Horea*, înfăţişată pe larg în toate legăturile şi amplitudinea ei (pp. 22-3). Provocaţi de noi jigniri, *iobagii* se răsculau, convinşi că „Împăratul e contra iobăgiei" (p. 23), că el cunoaşte şi compătimeşte soarta lor. Ţărănimea în genere ajunsese a gîndi laic „şi începuse a lucra militar", prin regimul grăniceresc. Se circumscrie teritoriul răscoalei în „partea cu cele mai vechi biserici... cu amintirea unei străvechi autonomii supt popi şi protopopi" (p. 25). Dar vlădicii şi cărturarii rămîn surzi şi muţi în 1784, — afară de Darabant de la Oradea, care cerea colegilor „înţelegere pentru fericirea neamului" (p. 26).

Răspingînd multe presupuse inspiraţii străine în pornirea răscoalei, d. N. Iorga smulge „din fioroasa, măreaţa şi dureroasa legendă" „adevărul... simplu" al acestei *„jacquerii* româneşti", dar găsindu-i asămănări cu revoluţia americană; se citează din documentele ardelene, editate de d-sa, cu „răsplata contra nobilimii" care oprise recrutarea în masă; se arată extinderea revoluţiei, în care însă „e greu să se fixeze o ordine de luptă, un plan şi, în acestea, rolul lui Horea" (p. 30); se dă portretul real al acestuia (pp. 30-31), cu ultima lui nădejde la Împăratul, care se face dovada că fu „de o desăvîrşită indiferenţă faţă de o mişcare populară, al cării crunt caracter putea servi..., speriind

www.dacoromanica.ro

pe privilegiații dușmani ai oricării reforme"; interesantă comparația cu Mihai la Mirislău, retras și el ca Horea în fața steagului imperial (p. 32). Mișcarea țărănească n'a influențat măsurile lui Iosif al II-lea în chestia libertății țăranilor; după ea urmă însă o serie de măsuri utile pentru cultura și buna cîrmuire a poporului de jos.

Cartea a II-a pune chestiunea *„libertății românești înaintea Europei"*, Rusia dorind să vadă mai bine „independente" țările noastre „decît să le vadă austriece" (p. 37). Dar ambele Imperii, cu toată divergența dintre intențiile lor, se vor înțelege în formă ca și astăzi, în 1939, pentru anumite revendicări comune, spre a porni la război cu Poarta, la trei luni după sfidarea de la Cherson. În primejdioasa amenințare cu dispariția definitivă a Statelor românești din partea Imperiilor, înțelese acum asupra prăzii, nu expunerea operațiilor militare va da materie acestei cărți, ci acțiunea foarte energică a lui Mavrogheni, „un Morosini grecisat" (p. 52) cu „însușiri de organisator și de războinic pe care nu i le poate tăgădui" nimeni (p. 43), și *ideile*, uimitor de contimporane, profetice chiar, ale unui Ioan Cantacuzino, care salvau mîndria și interesul națiunii, fiecare în genul său, în toropeala și lipsa de conștiință a clasei conducătoare. Ni se arată cum Alexandru Ipsilanti din Iași se apleacă îndată spre Austriaci (p. 44), împins de enormele cereri turcești; ambele țări cereau ocupația austriacă, spre a le feri de pustiirea războiului (p. 47), dar „dictatura sălbatecă a lui Mavrogheni" pune la respect pe boierii munteni, și el își menține principatul, în timp ce Moldova, cu Domn cu tot, se lasă ocupată de o slabă oaste austriacă. Energia lui Mavrogheni făcu pe Turci să-i încredințeze și tronul Moldovei, — realisîndu se „unirea militară a celor două țări" —, pe timpul războiului. Se desvăluie o stupidă conducere a frontului austro-rus (p. 56); cele două oști erau gata să se încaiere, dar se înțeleg a împărți Moldova pe linia Siretiului (p. 58). Cooperația militară înlesni biruința lui Suvorov la Rîmnic, după care încetă colaborarea din nou. Prințul Coburg ocupă București, ca guvernator, avînd un Divan și cerînd supunerea absolută cu „jurămînt", dar boierimea admite pe Leopold al II-lea numai ca *protector*, „afirmînd puternic privilegiile țării... pentru binele de obște" (p. 64). Dintre boieri se înalță distinsa figură a lui Ioan Cantacuzino, care trata cu boierii moldoveni *unirea*, într'un „Stat creștin mare și puternic"

www.dacoromanica.ro

cu un *Domn ales* în frunte (p. 65), pe cînd în Moldova Potemchin apare, în 1789, ca „stăpîn" şi ca „viitorul Suveran al celor două ţări reunite într'o nouă *Dacie*", făcîndu-se chiar pregătiri (p. 66). După armistiţiul din Reichenbach apare Ioan Cantacuzino cu un memoriu, cerînd ca, „Romînii fiind o naţie", să vie, peste ţara, întregită chiar cu raielele, „un Domn ales" de către o „Adunare Naţională de toate cele trei Stări", — prima imitaţie directă a Revoluţiei francese la noi (la 1790); se mai cerea protecţia Rusiei şi Austriei, *neutralitatea* şi *oaste naţională*. „Era evident glasul altei epoci" (p. 70), subliniază autorul.

II. *Supt revoluţie* (cartea a III-a).

Primele atinge i ale societăţii româneşti cu „revoluţia europeană" se fac „prin cetiri din ziare şi de cărţi... prin secretarii şi preceptorii de pe lîngă Domni", în ce priveşte Principatele, şi tot aşa în Ardeal, unde e mai puternică influenţa întinsei *diaspore macedo-romîne*. Ni se dă primul capitol sintetic de redeşteptare naţională a acestei viguroase ramuri a poporului romîn, care a dat mulţi oameni de samă, pînă la Rhigas din Veleştin, autorul imnului de libertate, „imitat după Marseillesa" (p. 82) dar pentru o altă causă, străină de neamul său.

Mişcarea spiritelor în Ardealul românesc (cap. II) se produce într'o vibraţie comună, pe de-asupra celor două confesiuni, cărturarii fiind în stare a urni în lupta pentru drepturile naţionale pe toţi vlădicii; ea se pregătia, supt regimul lui Leopold al II-lea, care, mai pornit decît fratele său, în contra „oligarhiei maghiare", luă măsuri pentru „revoluţia de sus, la care trebuia să participe şi burghesii" (p. 83). Se dă analisa punctelor din programul românesc ardelean, cuprins în scrisori particulare, ca şi în „cărticica de implorare" *(Supplex libellus)*, arătîndu-se cît se greşeşte numind-o astfel (p. 87), ea fiind de fapt o afirmare de drepturi ale „întregii naţii valahice din Ardeal" (p. 92), alcătuită „în numele tuturor Romînilor de supt sceptrul habsburgic" (p. 87), cari se cer constituiţi într'un „civicus status"; se cerea şi *egalitatea* cu celelalte popoare, fără deosebire de clase, cu *Soborul*, „Adunarea lor Naţională" deosebită (p. 88).

„Adunarea Naţională a clerului de ambele confesiuni" se şi ţine în 1792, dictată de „spiritul revoluţionar"; ambii vlădici din Ardeal, contra voinţii lor, sînt trimişi la Viena, „ca deputaţii State-

www.dacoromanica.ro

lor Generale de la Versailles cu vre-o doi ani în urmă", spre a spune „dorinţile înfocate ale întregului neam" (p. 91). Păcat că Împăratul moare înainte de a-şi face revoluţia; supt urmaşul lui, „tot în sens revoluţionar" Romînii se vor adresa la „opinia publică" (p. 92). Se arată şi preţioase legături cu Principatele în acel timp de luptă ardeleană (p. 93).

Anii de războiu purtat de Împărăţie cu Revoluţia franceză fură sterpi „pentru desvoltarea ideilor noi în Ardeal", în afară de tipărituri btsericeşti ori populare (pp. 95-8) şi de îndrăzneţul proiect „de spirit revoluţionar" al *Societăţii filosofeşti* (p. 98); pe cînd bătrînii corifei Micu şi Şincai erau înfrînţi de „monarhul din Blaj", apar tineri ca Iorgovici, trecut şi prin Parisul revoluţionar (p. 101).

Într'un larg capitol (al III-lea) se îmbrăţişează întreagă viaţa politică, religioasă şi culturală în Principate, omiţîndu-se de astă dată intrigile Fanarului, cu desele schimbări de tron între 1792 şi 1799, pentru a se prinde firele „întăilor pătrunderi ale spiritului revoluţionar" la noi. De şi Mihail Suţu n'avea „înţelegere pentru ideile noi" (p. 104) la Bucureşti, supt influenţa lui Iacov Stamate, care îmbină cele două herburi, dovedind şi o conştiinţă romană, „noua Domnie moldoveană a lui Suţu căuta să aibă un sens reformator" (p. 108); acţiunea culturală se lăţia peste hotarul raielelor cu lucările lui Amfilohie de Hotin (pp. 109-111), ba chiar peste Nistru, la Dubăsari şi Mohilău (p. 107), dar se notează „nemulţămiri caracteristice din partea boierimii tinere" contra lui Suţu (p. 115). Un spirit „european", dar nu revoluţionar, izbucneşte, mai ales în Muntenia, din Prefaţa Triodului lui Grigore Rîmniceanul, din care se extrag splendide pasagii de iubire a naturii (pp. 112-5) dar şi din atitudinea cronicarilor mărunţi (p. 118); se analisează spiritul ne-boierului Dionisie Eclesiarhul (pp. 118-20).

Este epoca pătrunderii la noi a factorilor Revoluţiei franceze, ca agenţi sau consuli ai Republicii, pe timpul cînd Scaunul era ocupat de „Alexandru-Vodă francofilul", Moruzi (pp. 118, 121), dar „spiritul revoluţionar pătrundea acum şi prin elementele refugiate aici din Polonia mişcărilor revoluţionare" (pp. 122-4).

Turcia însăşi tinde a se transforma prin „reformele revoluţionare" ale lui Selim al II-lea şi linia Dunării turceşti, prin mişcarea autonomistă a lui Pasvantoglu din Vidin, a cărui ascensiune se urmăreşte în deosebi prin spusele Eclesiarhului

www.dacoromanica.ro

(pp. 125-7). Socotind şi pe celalt „Bonaparte", cum îl zice autorul lui Alî-Paşa din Ianina şi pe ceilalţi dahîi de pe Dunăre, autonomi, èra „revoluţiei orientale" se trezia supt influenţa celeilante, „care tot mai mult se apropia, din două părţi, spre hotarele turceşti" (p. 129). Se trece răpede asupra lui Hangerlî, omul Capudanului, ambii însărcinaţi de a o înăbuşi, prin care se redeschide sălbateca eră a extorsiunilor, „o cumplită execuţie a locuitorilor" (p. 129). Dar „intriga fanariotă, adaosă la nemulţămirea unei ţări, care de mult nu mai fusese tratată astfel", aduse execuţia celui care de sigur nu merită compătimirea noastră. Stăpînul păgîn al colţului românesc al Crainei şi domn al Dunării, Pasvantoglu, din care Bulgarii ar voi să facă un protagonist al mişcării lor de trezire naţională, cum resultă din studiul d-nei Theophilowa, asupra căruia cel ce semnează această dare de samă a publicat, în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, n-le 7-9, 1939, o samă de consideraţii noi, privind caracterul mişcării, Pasvantoglu, deci, ni se înfăţişează ca biruitor; Oltenia este la discreţia lui, oraşele ruinate şi prădate: „ţările noastre nu mai erau guvernate" în cursul acestei răzmeriţe din Imperiul Otoman, iar Fanarioţii ce se strecoară pe tronuri după 1799 sînt numai „fantome ale unei autorităţi dispărute" (p. 133). Ştiri privind mişcările publice nu lipsesc în acest timp: sînt semnalate, în treacăt: o jalbă la Sultan pentru privilegii şi o plîngere a boierilor către Ţar (pp. 133-5), care intervine în favoarea cererii adresate Porţii, şi astfel s'a dat hatîşeriful-şartă din 1802, cu însemnătatea unei „adevărate *Constituţii* a ţărilor româneşti, potrivit cu dorinţile arătate de dînsele înseşi" (p. 136): Domnia pe şapte ani şi cu preferirea pămîntenilor la boierie. Acesta era anul „aparentei pacificări generale a Europei prin pacea franco-engleză de la Amiens", pe cînd, la noi, Constantin Ipsilanti şi Alexandru Moruzi „încep mai lungi Domnii", ca o consecinţă a stărilor europene: „Tot ce se petrece în ţările româneşti era în funcţiune de acea situaţie internaţională care evolua pe liniile trase de Revoluţia francesă" (pp. 138-9); se fixează astfel necontenita legătură a gîndului şi faptei româneşti de marile linii ale vieţii europene.

Crearea crezului roman prin cultură.

Un larg capitol cultural (al IV-lea) ni înfăţişează „crearea crezului roman", ieşit din marea frămîntare de idei a acestui sfîrşit de

www.dacoromanica.ro

secol luminat, prin contribuția celor trei mari ținuturi de viață politică și culturală: Muntenia, Moldova și Transilvania. Ajutat de un boier „format în Apus", Mitropolitul Iacov întocmi „raporul pentru reorganisarea învățămîntului", inspirat de „ideile revoluționare", astfel că Academia, școala „cu totul nouă, de cea mai nobilă inspirație", domină în Moldova (p. 142), adăogindu-se și spiritul „de cărturărie mistică" al noului Mitropolit Veniamin, a cărui uriașă voință se dovedia în imposanta lucrare „Viețile Sfinților", pe care el o dedică întregului „neam rumînesc" (pp. 144-6), sau „românesc", cum se scrie în al doilea volum Cărți populare se tipăresc (pp. 148-9), și altele de teologie, în Ardeal, dar se remarcă fenomenul *centralisării* activității culturale românești la *Buda*, unde „vor merge, nu numai fruntașii intelectualității din acele părți (ardelene)..., plecați de la Sibiiu și Brașov, ci chiar „oameni din țările libere" (p. 151). Acțiunea culturală la Buda, la începutul noului secol, „guvernarea literară" acolo a lui Petru Maior, apariția tîrzie, „după o grea gestație", a Lexiconului din Buda (pp. 163, 172), cultura istorică în tot felul de istorii populare, pornind de la originea romană, venirea acolo a lui Molnar, cu a lui Istorie Universală, a lui Țichindeal, luptînd aprig pentru a desface pe ai săi de Sîrbi (p. 153), ni dau un tablou aproape ignorat al puternicei mișcări culturale românești de la începutul redeșteptării; el se completează cu silințele de trezire *națională* „prin carte, în Banatul Timișan" (pp. 154-5).

Noul spirit însă va triumfa cu îndrăzneală în alcătuirea *Analelor* lui Șincai, începute la 1795, nu ca o expunere completă, ci ca o „operă de erudiție și de polemică" (p. 156), grăbită fiind de volumele privitoare la noi, „de o remarcabilă precisiune și de un vast orizont cultural", ale lui J. Chr. Engel (p. 156); dar „înflăcărata scriere" a lui Șincai, concepută în vechiul spirit erudit al secolului al XVIII-lea, menită a fi tradusă și în latinește, — și, pentru izvoare, d. N. Iorga socotește că nu e tîrziu a se realisa chiar astăzi, — n'avu norocul de a vedea lumina până tîrziu, „în vremea Unirii" (p. 157). Tot din Buda, unde era corector la *tipografia pentru Romîni*, Șincai, „prin scrierile sale și ale altora", își făcu datoria „de luptă și propagandă": se remarcă și cunoștința lui despre acea vastă diasporă macedo-română (p. 157). Tot acolo Clain va da, în Calendar, „cu toată pătrunderea critică", o „Istorie populară a Romînilor" (p. 160), iar, după 1809, acțiunea culturală din Buda

www.dacoromanica.ro

va avea timp de doisprezece ani ca fruntaș pe Petru Maior, a cărui rodnică și aprigă luptă națională se descrie în șase pagini pline de vigoare. Cele două *Istorii* date de el formează o „pledoarie, o apărare de drepturi" (p. 165), care nicăiri, la ceilalți „apostoli ardeleni ai unui nou naționalism", „nu se înfățișează așa de complet" și cu așa de multe calități utile (p. 166). Polemica stîrnită și aprig susținută fu continuată chiar după moartea lui de un Bojinca (p. 169). În timp ce *Viena* însăși atrage pentru tipărituri boieri și clerici din Muntenia, la *Buda* se încoronează activitatea culturală cu o serie de tipărituri bisericești.

Două capitole (V și VI) redau istoria politică și prefacerea adîncă a stării de spirit a țărilor noastre între 1804 și 1821, supt influența spiritului *frances napoleonian*. Se începe cu legăturile ce se înfiripează cu mișcarea sîrbească, pornită ca un „covent traco-iliric", fără șefi clerici, dar în colaborare cu frații lor din Austria, cari se bucurau de o „autonomie vrednică de invidiat", încălcînd de trei generații asupra Rominilor (p. 176). Ambii Domni din Principate intră în legături cu Adunarea Sîrbilor, și se fixează poziția Rusiei, Austriei și a lui Napoleon; atitudinea acestuia față de Principate evoluiază de la ideia cesiunii lor către Austria la aceia a integrității Turciei, retrăgînd chiar concesiile acordate țărilor noastre și, în fine, după primirea unui „deputații de boieri", cari-i „aduceau dorințile poporului românesc întreg", la ideia alungării Fanarioților, pe care o și cere Sultanului (pp. 179-81). După schimbarea Domnilor la 1806 și trecătoarea restaurație a lui Constantin Ipsilanti, creatorul de oștire, cu planurile lui, între cele două partide boierești (pp. 183-4), timp de șase ani Istoria celor două țări va sta supt influența războiului ruso-turc (pp. 185 203), cu ale cărui vicisitudini se împletește într'o expunere plină de lucruri noi: boierii primesc dreptul de a se încunjura cu gardă (p. 186), tendința lui Constantin Ipsilanti în scurta lui restaurație de „Domn al amînduror țărilor", de a se ține ca un „factor de sine stătător" în război, cu tendințe „dincolo de Dunăre", manifestate energic prin crearea „polcului lui Caragheorghe" și a „legiunii grecești" (pp. 187-8); la retragerea lui silită, el lăsa chiar o „gardă națională", de model frances revoluționar (p. 189), recomandînd o „*monarhie ereditară a Daciei*" (p. 190).

www.dacoromanica.ro

Un nou demers al boierilor la Napoleon e lămurit acum în faţa noilor proiecte catastrofale pentru cele două ţări (pp. 191-2); totuşi pacea de la Tilsit consfinţia hotarul rusesc la Dunăre. Pentru războiul din nou înteţit şi vigoarea ofensivei turceşti se foloseşte larg informaţia, supusă criticei, a lui Dionisie Eclesiarhul, pentru rolul lui Camenschi, înlocuit apoi de „asprul" Cutuzov, — eroismul lui Ahmed nazirul se compară cu acţiunea lui Napoleon la Lobau (p. 198) —, şi pe trei pagini se expun prea limpede faptele de politică internaţională care au împins la *cesiunea Moldovei de peste Prut* (pp. 200-3).

Tot supt influenţa ideilor, dacă nu acţiunii lui Napoleon, se va desfăşura şi „mişcarea spiritelor până la 1821" (cap. VI). Pe această linie istorică desprindem: manifestarea boierimii mărunte, prinsă şi de noul spirit (pp. 179, 205), sensul „oblastiei" în Basarabia (p. 204) şi plîngerea locuitorilor de acolo pentru *abusurile jugului strein* (p. 206), şi ceia ce este acum un fapt cu totul nou, contrar spiritului din secolul precedent, este chiar apariţia în acest colţ sud-estic european a deşteptării naţionale supt forma *naţionalismului grecesc*, în această „ultimă fasă a unui fanariotism, care era mai curînd un clasicism elenic arhaisant" până aici; „ambii Domni... apăreau ca Greci, lucrînd grecește, pentru causa greacă", acesta fiind „programul lor de viitor" (p. 206). De şi avînd mai puţină conştiinţă de neam, se remarcă preponderenţa elementului românesc în boierimea ce încunjură pe „Grecul" Carageà şi pe înstrăinatul Callimachi (pp. 208-9). Se lămureşte astfel bine recrudescenţa activităţii culturale greceşti în „Dacia elenisată", avînd legături cu centrul cultural grec mutat la Viena, unde noul clasicism elenic se aliază cu „spiritul occidental" spre a trezi pe Greci la lupta liberării; de acolo el radia spre Bucureşti şi Iaşi, unde îşi mai pierdea din „ascuţişul revoluţionar" (p. 210). Acţiunea grecisantă se analisează în noile tipărituri ieşite din ambele şcoli domneşti (pp. 212-5), în literatura grecească a unui Filipide, „spirit universal, cu scăpărări geniale", „scriitor de limbă greacă, dar de suflet românesc" (p. 217), — mai sus, la p. 78, se arătase că şi ca sînge ni aparţinea, — adresîndu-se Romînilor „pentru a li întări conştiinţa de sine" (p. 216); în acelaşi sens se cercetează Dionisie Fotinò, cu mult inferior aceluia, „compilatorul grec, incolor şi fără idei generale", care provoacă pe Emanuil Băleanu a încerca o bogată sintesă istorico-geografică (p. 221).

www.dacoromanica.ro

Astfel ajungem la ultima *imitație napoleoniană* în țările romîne: codurile date celor două țări de către Carageà și Callimachi, analisate în genesa lor și în partea luată de boierii romîni la redactarea lor, pe basa unor lucrări gata făcute mai dinainte de Clucerul Nestor și poetul grec Cristopol, pentru Muntenia, și „de inițiativa boierului de țară Andronachi Donici", pentru Moldova (pp. 223-9); nu se trece cu vederea diferența de spirit dintre cele două coduri, cu „robia" și chiar „șerbia" menținute în codul muntean al lui Carageà, de o „alcătuire confusă și grăbită" (p. 229), și cel moldovean, evident superior, precum și elementele apusene trecute în ele prin „codul austriac" (p. 228).

Mai departe se descopăr tainicele legături ale lui Carageà cu Eteria, „mișcarea revoluționară de caracter ruso-bizantin" (p. 229), naționalismul lui elenic și fuga din Scaun (pp. 230, 232) și celea cu „acțiunea *națională* a boierilor munteni", cari aveau în frunte pe Vornicul Filipescu, cel care se opune planului Eteriei și care precisează limitele epocii fanariote, „pentru că avem Domni străini, nu pămînteni de la Mavrocordat" (pp. 229, 234), ca și pe Golești, și de aceia se mai zice și: „partidul lui Golescu" (p. 231); și, din partea Porții, se dă explicația „că s'au numit *Fanarioți* numai din causa necredinții Domnilor de țară" (p. 236). „Adunarea pentru drepturi" a celor o sută patruzeci de boieri pregăti o jalbă la Poartă, cu „reservarea tuturor dregătoriilor, afară de servitorii speciali ai Curții, pentru boierii de țară", renunțînd la punctul privitor la Domnia pămînteană, jalbă care, nefiind susținută cu energia necesară, avu un resultat contrar: reglementarea turcească a urmării la tron în așa fel că ea însemna o „singeroasă jignire adusă sentimentului românesc" (pp. 235, 236). Mecanismul fixat se și puse în mișcare, aducînd pe Scaunul muntean o momîie și pe cel moldovean „un agent al Eteriei" (p. 237).

Un capitol (VII) va completa înfățișarea acestui fenomen al schimbării stării de spirit, privind renovarea literară din Principate: „Scrisul cel nou la Romînii liberi între 1812-1821". Se arată cum, pe nesimțite, prin traducerile lui Poteca și scrisul lui Asachi biruie „caracterul apusean" și afirmația originii romane, astfel că „nu se poate vorbi nici de o înviere, pe bază romană, adusă din Ardeal", a vieții naționale, amorțite pînă atunci (p. 242). *Încă o legendă care se stinge acum la lumina*

www.dacoromanica.ro

criticii istorice, într'o discretă presintare: „minunata legendă duioasă care i s'a făcut" lui Lazăr, cel care rămîne totuși apostolul școlii românești, „de o întunecată energie neînvinsă" (p. 246). Dovezi: „predicația lui ardeleană" cade într'un mediu „care voia școală românească" (pp. 244-5); în Moldova, Asachi rostia, înainte de 1820, cu multă vigoare și talent, crezul său roman (pp. 247-8), iar, în Muntenia, erau „alături de Lazăr și alții, cari și înainte de a-și căpăta învățătura în aceiași Italie, puteau vorbi tot așa, încă de la 1818" (p. 249). Cu prea multe precisări, în paguba altor portrete, ce am fi dorit mai largi, pentru Lazăr, Tudor și alți luptători politici, se fixează rostul și valoarea inferioară a cîtorva scriitori noi, precum Conachi, Momuleanu, în față de „smeritul geniu" al lui Anton Pann și mai ales de „nobilul spirit" al lui Gh. Asachi, cu „apelul la misiunea latină și romană", sau de talentatul ardelean desțărat, Budai Deleanu.

3. *Românii și revoluțiile naționale* (Cartea IV).

Mișcările din 1821 se definesc ca o „crisă revoluționară" (cap. I), în care acțiunea eteristă se va atinge numai într'u cît interesează rosturile românești, dar se trece răpede asupra începuturilor mișcării pandurilor lui Tudor, care „n'a făcut să tresară un popor întreg, de și el vorbia în proclamații de o „adunare a poporului din toate județele țării" (pp. 264-5), cerînd prin jălbi dreptatea de la Împăratul păgîn; cu precisie și pe scurt se disting elementele spirituale din acțiunea lui Tudor (p. 266). Nici Tudor, care vorbia în chip vag despre „dreptățile norodului", înțeles ca „poporul suveran al Revoluției francese", nici vicleanul Ipsilanti, cînd îngîna frase despre „dreptăți pe care firea au dăruit omului" și de „tiranie", n'avură nimic a face cu țînta dorită de revoluțiile simultane din Apus. Proiectul atribuit lui Tudor, cu „ordinea de lucruri constituțională ca în Franța și cu oaste românească", s'ar datori unor intelectuali de felul lui Poteca (p. 279). Atitudinea congresului de la Laybach, a Țarului în special, fu decisivă pentru sfîrșitul celor două revoluții (pp. 268-9). Tudor apare în București „complet desorientat" de răpedea sa biruință, incapabil de a lua din mîna boierilor administrația și nici de a evita usurparea ei de către eteriști, cari aduceau al treilea guvern, într'o situație anarhică (p. 270). Se relevă greșeala lui de a-și fi părăsit „basa așa de sigură din

www.dacoromanica.ro

Oltenia", timida lui legătură cu „ocîrmuirea" boierilor cari-l despreţuiau şi cum abia la urmă se precisează atitudinea lui contra Fanarioţilor şi dorinţa-i de a fi „într'un glas cu cei din Moldova" (pp. 271-3). Desnodămînt tragic al celor două acţiuni „fără plan şi organisare" (pp. 273-6); profundă e caracterisarea finală a raportului în lupta pentru viaţa cea nouă la cele categorii ale naţiunii: „încercarea ţărănească" a lui Tudor, „încercare de vitejie nenorocită", nu atinsese nivelul revendicărilor cerute de *boieri*, dar şi acestea erau mult „inferioare declaraţiilor aşa de mîndre" făcute de *intelectuali* (p. 276).

Revendicările de drepturi din 1822 ocupă, ele numai, un capitol întreg (II), foarte complicat în expunere din causa feluritelor grupări de boieri din cele două ţări, fiecare înaintînd arzul său sau jalba sa, ori redactînd memorii către Curţile suzerană şi protectoare. Analisa larg făcută interesează supt raportul desvoltării conştiinţii politice şi a celei naţionale, al culturii şi energiei diferitelor tabere ori clase sociale de la care emană. Spre a se desvinui de relaţiile cu Eteria, boierii munteni refugiaţi la Braşov fac un aspru rechisitoriu „Fanarioţilor" (pp. 279-80) şi cer de la Ţar o ordine constituţională precisă şi respectarea autonomiei din secolul al XVII-lea, apoi reforme sociale şi fiscale. Moldova însă va elabora cele mai multe proiecte de reforme: unul, de o „extraordinară îndrăzneală", cerea *unirea*, independenţa, oaste, etc. (p. 282). Şi arzul boierilor mari „conservatori" ai Moldovei, refugiaţi în Bucovina, denunţă păcatele cîrmuirii fanariote, dar cere numai un „decemvirat" în locul Domnului pămîntean (pp. 288-9). Mai puţin îndîrjit contra Grecilor, pentru a menaja pe Vogoridi, care dădea concursul, arzul boierimii moldovene de starea a doua, „cărvunarii", în care s'ar recunoaşte „gîndul şi stilul lui Andronachi Donici" (p. 291), cerea cîrmuirea prin Domni *aleşi* de „toţi pămîntenii", prin care se înţelegea totalitatea boierilor mari şi mici; prin acest arz, trimes de Paşa din Silistra la Poartă, se căpătă în fine Domnia pămînteană, marele eveniment istoric al timpului, datorit unei „porniri revoluţionare, ajutată de o dibace intrigă", aceia a lui Vogoridi, care trăsese nădejdi că va obţinea tronul (p. 292).

Delegaţia munteană trebui să-şi redacteze arzul la Silistra chiar, folosind memoriile diferitelor grupuri, cu Domn viager şi naţionalisarea claselor dominante (p. 293). Se trec pe primul plan

www.dacoromanica.ro

silinţile ce primii Domni naţionali şi-au dat pentru a domina ambiţiile personale, partidele şi necesităţile erei noi, în deosebi lupta ce Ioan Sturza trebui să o angajeze cu opoziţia boierimii mari, cu „ligile" secrete făcute contra Domnului (pp. 297-9), „proiectul de Constituţie", care ar fi anulat de fapt stăpînirea marii boierimi (pp. 301-2), prevăzînd separaţia puterilor, o Adunare restrînsă, libertate şi egalitate. Istoria Moldovei în cei şase ani se defineşte ca „lupta unei părţi din boieri pentru alcătuirea noului Stat", zădărnicită de lupta dîrzei opoziţii contra Domnului (p. 302). Cererea de garanţii pentru liniştea ţărilor din partea Porţii în 1824 prileji un nou avînt spre reforme: „proiectul republican", propunerea lui Roznovanu, cea cu egalitatea fiscală şi solidarisarea claselor, cum şi ideile de organisare din Iunie 1824 (pp. 303-5), toate avură ca efect luarea decisiilor din convenţia ruso-turcă de la Acherman, care însă nu se reproduc de autor; aceste drepturi, ca şi altele cîştigate pînă atunci de cele două ţări romîne, se datorau stăruinţelor continui „făcute de clasa superioară a Romînilor pentru ieşirea din lumea abusurilor îngrămădite de-a lungul a trei secole" (p. 306). Partide adverse, conjuraţii şi chiar încercări de răscoale nu lipsesc în Muntenia, de şi Grigore Ghica dispune de altă autoritate faţă de ai săi; în faţa lor opera de cîrmuire internă e trecută supt tăcere (pp. 307-310).

Cercetarea Domniei pămîntene se face din nou în capitolul al VI-lea supt raportul literar; intelectualii nu luaseră parte la agitaţiile politice (p. 313). Revoluţia îndeplinită după 1821 este glorificată de Moldoveni (p. 314), iar în Muntenia se discerne din scrieri „spiritul studenţesc naţional şi monarhic", care „va avea o mare influenţă timp de treizeci de ani, asupra desvoltării societăţii romăneşti" (p. 315), şi conştiinţa *dacică*. Elaborarea culturii noi se înfăţişează prin: „Societatea literară" a boierilor, la care se adaogă Eliad (p. 316), activitatea de publicistică la Buda şi Viena (p. 317), Dinicu Golescu şi alţi scriitori, de valoare inegală, problema limbii, frumos pusă de Momuleanu (p. 320), scăderea valorii noilor tipărituri bisericeşti, dar se relevă prefaţa plină de conştiinţă romană a celor de musică (pp. 321-3), — ideia romană se urmăreşte şi în Moldova (p. 324), — şi lărgirea orizontului cultural prin: „învierea în acest mediu de clerici a gîndirii lui Cantemir" *(ibid.)*. Se constată în fine că pînă la 1826 în

www.dacoromanica.ro

fruntea mișcării culturale și a premenirii spirituale se află tot clerul „cult și patriotic" (p. 325) și se încheie cu opera de renovare a școlilor și larga concepție națională, exprimată, atunci, de un Vasile Popp (p. 331).

În jurul Regulamentului Organic.

Istoria celuilalt sexeniu, al interregnului (1828-1834), se va trata în două capitole: unul dedicat laturii politice supt predominarea rusă, altul desvoltării spiritului național. Războiul rusesc, care determină evenimentele, nu e de loc urmărit și nici pacea din 1829; se va înfățișa ceia ce interesează mai mult: lupta și „necontenita mișcare către organisări libere a poporului românesc" (p. 332). Țările erau *unite* în aceiași administrație provisorie a ocupanților, dar raporturile ideologice între dînșii și ai noștri se constată că de data aceasta au lipsit. Oligarhii au rosturile politice în mîna lor, dar „activitatea reformatoare a boierilor" continuă, ei avînd misiunea de a alcătui Regulamentul Organic, — „comitetul moldo-valah". La textul redactat, în care Moldovenii aduceau ideia *unirii* și a *prințului străin*, „Petersburgul nu adusese nimic din propria sa ideologie" (p. 366), și se găsește că și discursul lui Chiselev în Adunare „oglindește tot felul de a gîndi al generațiilor reformiste" de la noi (pp. 338-9). După caracterisarea acestei *Charte*, — „un mare volum de regulamente", care „se substituia cuprinsului principial, strict și logic al unei adevărate Constituții", instalînd „o administrație birocratică, destul de complicată pentru ca să permită toate abusurile" (p. 342), se urmăresc începuturile vieții parlamentare în desbaterile celor două Adunări, supt conducerea „monarhică" a lui Chiselev, până la 1834, discursul lui Iordachi Golescu (p. 345) măsurile economice (pp. 346-7), grija de organisarea școlilor și a educației (pp. 349-50), de limbă chiar, — și se arată cei d'întâiu profesori în toată țara.

Pentru *desvoltarea spiritului public în acești șase ani*, în cari „de fapt Chiselev *domnise* peste țările noastre" (p. 353), se dă un capitol deosebit (VII); de la început se anunță ce pas enorm se făcuse, „în această vreme de înaintare în toate domeniile", în ceia ce privește „fixarea limbii literare" (p. 355), purificată de barbarisme. Rolul de samă îl va ține acum presa nou creată: „Albina românească" a lui Asachi și „Curierul" lui Eliad, cu tipo-

www.dacoromanica.ro

grafiile lor (pp. 356-8), pe cînd, la Buda, Carcalechi, ajutat de Bojinca şi de Gojdu, relua „Biblioteca românească", o publicaţie care „întrecea cu mult ca formă" pe cele din Principate, avînd preocupări de Istorie totală a neamului; prin atitudinea-i faţă de primii corifei ai culturii, ea realisa şi „înfrăţirea literară românească" (p. 360). Prin aceste reviste şi prin călătoriile unui Cipariu, Eliad ş. a. se face dovada legăturii culturale în toată Romînimea (pp. 361-2). Noile idei naţionaliste biruie în lucrările Mitropolitului Veniamin şi chiar în opere cu scop practic (p. 365). În resumat, nimic nu scapă autorului din noua desvoltare culturală pe toate tărîmurile, cu slăbirea unui gen şi naşterea altora, cu sporul publicaţiilor şi valoarea lor, dînd numele, intenţia autorilor, locul de unde s'au adăpat ori au imitat şi diversitatea preocupării lor, în această primăvară a vieţii culturale româneşti. De la modestul abecedariu, în care palpită o simţire curată, pînă la traducerile din Homer, din scriitori francesi, englesi, germani, totul e pus la contribuţie. Se presintă naşterea fabulei la Asachi şi Eliad, elegia cu Cîrlova şi se dă o profundă cercetare a începuturilor de teatru în ambele ţări (pp. 373-6).

Cartea a IV-a, şi deci volumul însuşi, se încheie cu lupta politică din cele două ţări pentru a cuceri, după 1834, libertatea de acţiune înlăuntru a Domnilor, atît autonomia reală (se remarcă două fapte muntene: gestul lui Alexandru Ghica de a trata direct cu Poarta şi împotrivirea Adunării la ingerinţa consulului în chestiunea Regulamentului Organic), cît şi organisarea noilor instituţii publice, potrivit Regulamentului. Expunerea acestui „avînt naţional supt primii Domni" ai noului aşezămînt se mărgeneşte la primii ani de Domnie pînă pe la 1838, cu dificultăţile lor, provocate atît din partea Turciei, care, din causa „modernisării" formale, socotia Principatele ca nişte „provincii" (pp. 379-80), cît şi din partea Rusiei protectoare, ai cării consuli făceau necontenite ingerinţe şi intrigi (p. 389). Se adăugiau nemulţămirile şi pretenţiile nemăsurate ale „unei clase (boiereşti) deprinse a guverna după plac şi care acum avea dreptul, de care mai ales în Moldova s'a usat foarte larg, de a înfăţişa plîngeri la consulatul rusesc" (p. 382). Astfel se inaugură la noi cîrmuirea modernă, prin constituirea Ministeriilor, a Divanurilor administrative şi a celorlalte instituţii prevăzute în Regulament.

www.dacoromanica.ro

Perioada „Revoluționarilor", introdusă ca nouă despărțire în sintesa Istoriei Romînilor, pe o durată de vreo șaptezeci de ani, se îndreptățește prin liniile principale date expunerii, prin *ideile dominante* ale epocii și *noua stare de spirit* care se elaborează în acest timp, și mai cu samă prin afirmarea, orișicit de timidă une ori și distanțiată la răstimpuri, a drepturilor naționale, politice sau sociale, căci acestea înflăcărează din timp în timp clase întregi ale națiunii: țăranii ardeleni supt Horea, dacă nu, supt Tudor, elementul militar oltean, pandurii, supt acesta din urmă, boierii din Principate, la diferite momente istorice (în 1778, 1791, 1802, 1818, 1822, 1930-34), iar pe cărturarii întregului neam, din toate părțile, în decursul întregii epoci, prin scrisul lor, care se modernisează treptat, în fond ca și în formă, de la Buda ungară până la Dubăsarii de peste Nistru.

Spiritul revoluționar se distinge, nu numai în răscoalele politice ori sociale din 1784 și 1821, dar și în toată lupta ardeleană pentru drepturi politice și naționale și pentru *egalitatea* cu celelalte națiii, de la 1790-92, cînd s'a produs acea mare fierbere între cărturari și clerici, cu „Adunări", cu suplici și delegații la Împărat și la dietă; același spirit se distinge și în lupta națională a boierilor ostili Eteriei, în imitația „napoleoniană" a celor două Coduri din 1816-8, în memoriul lui Ioan Cantacuzino din 1791, în diferitele memorii, proiecte și arzuri, pornite mai ales din Moldova la 1822, în deosebi în arzul „cărvunarilor" din 1822, în proiectul de Constituție și „proiectul republican" de la 1824, tot din Moldova, și în fine în alcătuirea însăși a Regulamentului Organic, datorit insistențelor și colaborării boierilor din cele două țări și menit a camufla o Constituție moderată: prin el se inaugura în Principate un regim quasi-constituțional și în parte representativ.

Evident că perioada „revoluționară" se simte până la 1848 cel puțin, cînd mișcări s'au produs în cele trei țări romîne; ea întrece deci limita care i s'a acordat aici, după cum s'a întîmplat și cu despărțirile precedente, a Monarhilor și a Reformatorilor, — dar, ca și acolo, un principiu nou trece pe planul întâiu la datele alese de autor, și el va da caracterul și numele epocii care urmează. Din aceste considerații resultă că volumul VIII aduce o *sintesă nouă*, o creațiune originală în Istoria Romînilor, izvorîtă din concepții noi, produs al unei profunde revisuiri a izvoarelor

www.dacoromanica.ro

epocii. Încă o serie de clişee, păreri şi concepţii ale istoriografiei noastre, s'au înlăturat, şi citeva legende s'au discreditat în lumina puternică a criticei istorice folosite de d. N. Iorga.

N. A. Constantinescu.

O rarisimă carte de gramatică francesă în greceşte închinată unor fii de boier moldovean

La 1876 a apărut în tipografia lui Joseph Baumeister această carte: Γραμματικὴ τῆς γαλλικῆς διαλέκτου, συντεθεῖσα μὲν μετὰ πάσης ἐπιμελείας κατ' ἀκριβοῦς διορθώσεως παρὰ Γεωργίου Βεντότη, τύποις δὲ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ καὶ ἐπιμελείᾳ Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, καὶ ἀφιερωθεῖσα τοῖς εὐγενεστάτοις καὶ χαριεστάτοις υἱοῖς τοῦ ἐνδοξοτάτου ἄρχοντος καὶ Μεγάλου Βιστιαρίου τῆς Μολδαβίας κυρίου κυρίου Ματθαίου τοῦ Κατακουζηνοῦ.

E vorba de Polizoi din Labaniţa, despre care am vorbit nu odată în *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*.

Prefaţa are acest cuprins:

Εὐγενέστατοι καὶ χαριέστατοι νέοι,

Τὸ πρὸς πάντας ἔμφυτον, εὐμενὲς καὶ φιλόξενον τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑμῶν Πατρός, τὸ μέχρι κἀμοῦ τοῦ ταπεινοῦ ἐφαπλωθέν, εἰς Ἰάσιόν τι διατρίβοντος, πρὸς παρακίνησιν ἐκδόσεων τινῶν βιβλίων, οὐκ ὀλίγον τὸ χρήσιμον εἰς τὸ γένος μας φερόντων, ἐξέκαυσέ με εἰς τὸ νὰ κηρύττω ἐς ἀεὶ καὶ πανταχοῦ τὰ λαμπρὰ καὶ ὑπερφυῆ αὐτοῦ προτερήματα, οὐχ ἧττον τὰ ἔμφυτα ἢ τὰ ἐπίκτητα. Καὶ γὰρ ἑκάτερον ἐκ πρώτης τοῦ ζῆν γραμμῆς, ὃ δὴ λέγεται, συμπροήχθη, ὥστε τὸν κολοφῶνα τόγε νῦν εἶναι κατέχειν ἀμφότερα. Ἀλλ' ἐπειδὴ χωρὶς τινὸς πραγματικοῦ τῆς ἐμῆς διαθέσεως δείγματος ἔπεταί μοι ἡ τῶν παμπονήρων κολάκων ἐπιτίμησις, ἔδοξέ μοι ἔν τι τῶν ἀξιολόγων καὶ ἐπωφελῶν βιβλίων τῇ αὐτοῦ μεγαλοπρεπείᾳ προσφωνῆσαι (τοῦτο γὰρ ἐπ' ἐμοὶ καὶ διὰ τοιαύτου τὰ τῆς ἐμῆς προθυμίας ἀναδειχθῆναι δύναται, καὶ τυχὸν οὐ μεμπταῖος δόξω τῆς παῤῥησίας, εἰ γὰρ ὕδωρ προσενεχθέν ποτε βασιλεῖ οὐκ ἄχαρι δῶρον ἔδοξε, ἀποβλέψαντι τῇ προθυμίᾳ, σχολῇ γ' ἂν τὸ ἐμὸν τοιοῦτον ὂν τἀναντία, ἀνάσχοιτο) πρὸς δεῖγμα τῆς πρὸς αὐτόν μου εὐγνωμοσύνης, καὶ τῆς ἐκείνων ἀπαλλοτριώσεως

Ἐπανελθὼν τοίνυν εἰς Βιέννην ἀπὸ Βλαχομπογδανίαν, εὗρον τὴν Γαλλορωμαϊκὴν Γραμματικὴν συντεθειμένην καὶ ἑτοίμην εἰς ἔκδο-

www.dacoromanica.ro

σιν, δι' ἣν ἤδη πρὸ πολλοῦ εἶχα διορίσει νὰ συντεθῇ ἀπὸ ὑποκείμενον ἑκατέρας τῆς διαλέκτου, τελείαν ἔξιν ἔχον ἐν ἑαυτῷ. Εἶθ' οὕτως ἔγνων ἰδίοις ἀναλώμασι τύποις ταύτην ἐκδοῦναι, ἐκκαιόμενος ἀπὸ τὸν ζῆλον καὶ προθυμίαν ὁποῦ ἔχω πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὁμογενῶν μου, ἅμα δὲ εὗρον καὶ εὐκαιρίαν καὶ μέσον δι' οὗ ἠδυνάμην ὃ προεμελέτων ἐκτελέσαι, ἣν δηλαδὴ ἐπόθουν ἀφιέρωσιν, τὸ μὲν δι' ὃ προέφην αἴτιον, τὸ δὲ ἵνα καὶ τὴν ἐν παντὶ νεοφανέντι βιβλίῳ ἐπικρατοῦσαν καλὴν συνήθειαν διατηρήσω, ἐφ' ᾧπερ αὐτὸ τοῦτο ἑκατέρωθεν ἔχῃ τὴν σύστασιν, ἔνδοθεν δηλονότι καὶ ἔξωθεν, τοῦ χάριν ἀπεφάσισα αὐτὴν τὴν παροῦσαν νεοφανῆ, καὶ πρώτως εἰς τὸ γένος μας ἤκουσαν Γραμματικὴν (ἥτις ἑρμηνεύει τὸν τρόπον καθ' ὃν δύνανται οἱ ταύτης ἐρασταὶ ῥᾴδιον ταύτην τὴν πᾶσι τοῖς ἐν τέλει κοινὴν τὴν τιμίαν διάλεκτον ἐκμαθεῖν), ἵνα τῷ εὐγενεστάτῳ Πατρὶ ὑμῶν ἀναθήσω. Στοχαζόμενος δὲ τὴν μικρότητα τοῦ βιβλίου, εἰ καὶ μέγα κατὰ τὴν ὠφέλειαν, καὶ τὸ μεγαλεῖον καὶ ὕψος τοῦ ὑποκειμένου μεταμεμέλημαι, «Καινὸν γάρ μοι καὶ ἀπεικὸς ἔδοξε, λύραν ἀναθεῖναι Ἀπόλλωνι», τὸ τῆς παροιμίας· καί γε οὐκ ἀπεικότως, μὴ γὰρ τὸ σοφόν, ἢ τὸ δίκαιον, ἢ τὸ συμπαθὲς καὶ φιλόδοξον μόνον τῇ θαυμασίᾳ αὐτοῦ ψυχῇ συνέδραμον; Οὔμενουν, ἀλλ' ἅπασαι αἱ θεοειδεῖς ἀρεταὶ αὐτῇ συνδραμοῦσαι ταύτην ἱερὸν αὐτῶν ἐνδιαίτημα ἀπειργάσαντο, ἃς οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσωμαι, οὐδ' ὀνομήνω, οὐδ' εἴμοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν, φωνὴ δ' ἄῤῥηκτος χάλκιον δέμοι ἦτορ, ὡς φησὶν ὁ τοῦ Μέλητος. Ἐῶ πρὸς τούτοις λέγειν τὴν κατ' ἄκρον λαμπρότητα τοῦ γένους· ποῖον γὰρ ἄλλο ὑψηλότερον, καὶ ἐνδοξότερον, τοῦ Κατακουζηνῶν γένους; Τί δαὶ τίνι ἡ λύρα ἀνάλογος; Οὐκ ἄλλῳ πάντως, ὅτι μὴ ὑμῖν τοῖς εὐγενέσι χρυσοῖς αὐτοῦ βλαστοῖς, ὡς ἤδη ἀναλογοῦσα κατὰ τὴν μικρότητα τῇ ὑμετέρᾳ ἡλικίᾳ, ἵνα, ἑτοίμην ταύτην εὑρόντες μέλος, δι' αὐτῆς ἐναρμόνιον ἐνστήσητε, ζηλωταὶ γινόμενοι τοῦ ὄντως Εὐγενεστάτου ὑμῶν Πατρός, καὶ οὐ μόνον κατὰ ταύτην τὴν διάλεκτον, ἀλλὰ καὶ κατὰ πᾶν εἶδος παιδείας καὶ πολιτικῆς ἀρχῆς τέλειοι γενόμενοι, εἰκόνες ἀπαράλλακτοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν ἀναδειχθῆτε. Ὃν ἀξιώσοι ὁ πανάγαθος Θεὸς ἰδεῖν ὑμᾶς κατ' ἄκρον ἐγκρατεῖς τῆς αὐτοῦ πρὸς πάντα θαυμαστῆς εὐφυΐας καὶ πολυπειρίας, πρὸς στηριγμὸν καὶ ἀμετάπτωτον εὐδαιμονίαν τοῦ πανευγενοῦς οἴκου σας, τοῦ τῶν Κατακουζηνῶν Γένους, εἰς οὐκ εὐαρίθμων ἐνιαυτῶν περιόδους, ὡς αὐτὸς ἐφίεται, κἀγὼ ὁ ταπεινὸς διὰ παντὸς εὔχομαι.

Δέξασθε τοίνυν, εὐγενέστατοι καὶ χαριέστατοι νέοι, τοῦτό μου τὸ νεοφανὲς δῶρον, ὅπερ θαῤῥῶν ἐτόλμησα ὑμῖν πρώτοις προσφωνῆσαι, διὰ

www.dacoromanica.ro

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

ΤΗΣ

ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ.

Συντεθεῖσα μὲν μετὰ πάσης ἐπιμελείας
καὶ ἀκριβοῦς διορθώσεως παρὰ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΕΝΤΟΤΗ

Τύποις δὲ ἐκδοθεῖσα Δαπάνῃ, καὶ
Ἐπιμελείᾳ Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη τῆ ἐξ Ἰωαννίνων.

ΚΑΙ ΑΦΙΕΡΩΘΕΙΣΑ

Τοῖς Εὐγενεσάτοις, καὶ Χαριεσάτοις Υἱοῖς
τῦ Ἐνδοξοτάτυ Ἄρχοντος, καὶ Μεγάλυ Βισιαρίυ τῆς Μολδαβίας,

Κυρίυ, Κυρίυ,

ΜΑΤΘΑΙΟΥ,

ΤΟΥ

ΚΑΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ.

ἀψπϛ'. ἐν ΒΙΕΝΝΗ, 1786.
Παρὰ Ἰωσήπῳ τῷ Βαϐμειστερῳ

www.dacoromanica.ro

τὸ σέβας καὶ ὑπόκλησιν ὁποῦ προσφέρω πρὸς τὸν εὐγενέστατον ἄρχοντα Πατέρα σας ὡς πρῶτον καρπὸν τῆς εἰς τὴν τῶν Γαλλῶν διάλεκτον ἐπιμελείας μου, διαφυλαττόμενος νὰ κάμω τὸ ὅμοιον πρὸς τὸν εὐγενῆ Πατέρα σας μὲ ἄλλο μεγαλήτερον, καὶ ἀξιολογώτερον ὁποῦ ἤθελε τύχῃ, τοῦτο μὲν πρὸς δεῖγμα τῆς εὐγνώμονός μου πρὸς αὐτὸν διαθέσεως, τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ἀξιωθῆναι καλεῖσθαι τοῦ λοιποῦ ἑνὸς τοιούτου ἀξιοπρεπεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου οἴκου καὶ φαμηλίας.

Ἐν Βιέννῃ, 1786, Ἰούνιου 20.

Ταπεινὸς καὶ ὑποκλινὴς ὑπερέτης.

Πολυζώης Λαμπανιτζιώτης
ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Deci acest Epirot din Ianina, acum la Viena, se presintă ca petrecînd cîtva timp la Iași, cu gîndul la „tipărirea unor cărți care aduc nu puțin folos neamului nostru". Acolo ajunge a cunoaște pe boierul Matei Cantacuzino, al cărui rol în timpul războiului ce a izbucnit îndată între aliații ruso-austrieci și Turci l-am însemnat în *Istoria Romînilor*, VIII. Apreciază foarte mult însușirile lui, firești sau și căpătate. S'a hotărît deci a-i închina una din acele cărți. Dar e prea puțin pentru cineva care se coboară dintr'un astfel de neam. Și deci dedicația se va face fiilor încă nevrîstnici. Părintelui i se va oferi un mai vrednic dar.

N. Iorga.

Faima lui Mihai Viteazul în Germania

Conferință ținută la cursurile de vară ale Universității Populare „Nicolae Iorga" din Vălenii-de-Munte.

Cînd, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, societatea apuseană se îndrepta spre Principatele Romîne, sperînd să se pornească de aici acțiunea decisivă împotriva Imperiului Otoman, succesele militare ale lui Mihai Viteazul au fost urmărite și comentate cu cel mai viu interes. Se pune însă întrebarea cum s'a oglindit figura lui Mihai Viteazul, eroul acestor lupte, în mintea contimporanilor săi din țările apusene, și ce factori au influențat opinia publică din Germania în atitudinea ei față de Voevodul Romîn. O altă problemă este răspîndirea faimei unei personalități și felul cum popularitatea pătrunde în conștiința unei generații întregi.

www.dacoromanica.ro

Ne mărginim a analisa azi un singur izvor de informaţie, acel al broşurilor contimporane, ziarele epocei lui Mihai Viteazul. Unele din aceste broşuri au fost publicate; citeva le semnalăm pentru întăia dată în această conferinţă; multe rămîn încă de sigur necunoscute, în diferitele biblioteci europene.

Numele broşurilor de informaţie este cît se poate de variat: Avviso, Newe Zeitung, Nachricht, Nouvelle, Lettera, Brief, Copia, Historia etc.

Broşurile despre faptele lui Mihai Viteazul au fost redactate fie în versuri, fie în prosă. Informaţiile rimate erau recitate la tîrguri pe o melodie stereotipă de aşa-numiţii „Bänkelsänger", cari vindeau după acela auditorilor textul recitat.

Izvoarele de informaţie ale acestor editori erau foarte deosebite. Greutăţile comunicaţiilor, — o scrisoare ajungea din Ungaria în Germania cîte odată abia după un an [1], — făcea ca orice svon să fie comentat cu sete şi transmis cunoscuţilor [2]. Însă în casul acesta nu lipseşte menţiunea „fama est" sau „rumores sunt". Mai sigure sînt povestirile comercianţilor, cari se întorceau acasă din tîrgurile unde au avut ocasie să discute cu negustorii din alte ţări. Factorii poştali, „tabelarii" (nuncii [3]), cari sosiau în oraşe, erau îndată încunjuraţi de oameni dornici de ştiri noi. O valoare mai redusă o au povestirile mercenarilor [4], cari se disting prin plasticitatea descrierii faptelor războinice, dar sînt în general întreţesute cu invenţii fantesiste ale povestitorilor. Variate sînt şi ştirile culese de oaspeţi şi studenţi ce călătoriau de la o universitate la alta. Persoanele care aveau nevoie de informaţii sigure, ca editorii broşurilor, dispuneau de corespondenţi, cari li le furnisau regulat.

Foarte interesante sînt informaţiile provenind din Constantinopol, representînd opinia capitalei turceşti şi reacţiunea populaţiei

[1] E. Zigerius, *Ein schrifft eines fromen Predigers aus der Turckey...*, Magdeburg, M. Lochner, 1550: „Diser Brief ist ein gantz Jar auff dem Wege gewesen, umb der lenge und andere hinderunge wegens".

[2] Justus Jonas accentuiază 'n traducerea în limba germană a istoriei turceşti a lui Paolo Giovio, *Ursprung des turckischen Reychs*, Augsburg, H. Stainer, 1538, fol. 85 b, că autorul n'a întrebuinţat zvonuri de stradă: „Dieses buch, welches D. Paulus Jovius nicht auss gassen merlin... zusammengebracht".

[3] Brettschneider, *Quellen zur Geschichte der Reformation*, Leipzig, II, p. 503: „Mitto tibi narrationem nuncii...; vir optimus est et fide dignus".

[4] *Ibid.*, VIII, p. 19: „Heri huc venerunt scholastici hungarici, qui narrant...".

www.dacoromanica.ro

față de înfrîngerile suferite în Țara-Românească. Redactorii lor erau constrînși să procedeze cu mare prudență, ferindu-se une ori a transmite anumite știri. Chiar conducătorii orașului Ragusa s'au văzut constrînși a interzice cu pedeapsă de moarte „di mandare informazioni sugli affari dei Turchi all'Occidente“ [1].

La Veneția, punte între Occident și Orient, se încrucișau știrile din toată lumea. Comerțul cel mare levantin presupunea o perfectă cunoaștere a pregătirilor de război din Constantinopol, a mișcărilor trupelor turcești și a atitudinii Imperiului Otoman față de Statele europene. Veneția era o adevărată piață de „avvisi“. Încă la începutul secolului al XVI-lea se găsiau pe Rialto, printre dughenile zarafilor, ale giuvaergiilor și ale celorlalți negustori un birou de informație care strîngea și vindea informații, „notizie scritte“, despre evenimentele economice sau politice [2].

Unele „avisi“ cu privire la luptele purtate la sfîrșitul secolului al XVI-lea între Creștini și Turci în Principatele Romîne sînt datate din Praga, reședința Împăratului Rudolf, și din Viena, unde se adunau știrile sosite din Levant, pe marea cale de comunicație care se întindea pe malul Dunării.

Veneția Germaniei era Nürnberg, sediul dietelor, orbita vieții comerciale și culturale a Statelor germane. De aici trecea drumul care lega Bruxelles de Viena și făcea legătura comercială între Veneția și Statele germane. Interesele multilaterale ale burghesilor din Nürnberg determinau o afluență considerabilă de știri foarte variate. Conducătorii politici ai diferitelor ducate germane aveau acolo, la Nürnberg, corespondenții lor speciali [3].

Informații regulate despre evenimentele din Țara-Românească furnisau „birourile de informație“, cum era la Augsburg acel al lui Jeremias Krasser și Jeremias Schiffle. Faptul că găsim diferitele ziare manuscrise din Biblioteca familiei Fugger reproduse în broșurile contimporane este un indiciu că librarii respectivi întrebuințau același izvor de informație ca și bancherii Fugger.

Știrile semnalate, reproduse în diferitele broșuri, nu oglindesc

---

[1] I. Dujev, *Avvisi di Ragusa, documenti sull'imperio turco nel sec. XVII e sulla guerra di Candia*, *Orientalia Christiana, Analecta*, t. 101, p. XV.

[2] R. Grasshoff, *Die briefliche Zeitung des XVI. Jahrhunderts*, Leipzig, Vollrath, 1877, p. 26.

[3] Așa scria Melanchton unui prieten din Nürnberg; Brettschneider, *o. c.*, I, p. 110: „Turcicos rumores et italicos isthuc melius nostis quam nos“.

www.dacoromanica.ro

totdeauna fidel luptele lui Mihai Viteazul împotriva Turcilor. Opinia publică din Germania a fost influențată în atitudinea ei față de faptele lui Mihai de propaganda eficace de autoglorificare a tînărului Sigismund Báthory și de prejudecățile Bisericii catolice.

Sigismund Báthory avea la începutul campaniei împotriva Semilunii abia douăzeci de ani, și în sufletul lui de om slab și neformat se impregnau în mod confus și neasimilat învățăturile diferiților săi preceptori. Pe lîngă represintanți demni ai culturii umaniste se găsiau în jurul lui aventurieri, poeți de ocasie, mai avizi de galbeni decît de adevăr, lingușitori și intriganți. Tînărul nevropat se complăcea în atitudinile și ambițiile unui Principe al Renașterii. „Pe atunci Italia era stăpînită de ideile antichității și idealul era, ca în timpurile de virtute învingătoare ale ei, să se cîștige glorie. De glorie îi vorbiau toți acești pensionați ai micii Curți din Alba-Iulia[1]". Îmbătat de setea de glorie, Sigismund Báthory aștepta nerăbdător prima ocasie să îmbrace frumoasele armuri italiene și să plece în războiul sfînt cu o ceată de istoriografi cărora să li dicteze seara faptele sale eroice săvîrșite în decursul zilei. Toți istoricii aceștia vor trîmbița atunci în lume succesele militare ale lui Mihai Viteazul ca victorii datorite geniului militar neîntrecut al principelui Transilvaniei.

Liga Sfîntă, patronată de Papa Clement al VIII-lea, încerca să grupeze în jurul ei toate forțele active ale creștinismului pentru lupta sacră împotriva Semilunii. Apeluri călduroase au fost adresate potentaților creștini, cari răspundeau ca de obiceiu cu adesiuni în principiu, promisiuni, obiecții și contrapropuneri. Marea ofensivă plănuită împotriva Turcilor ar fi fost sortită să rămîie un proiect, ca multe alte proiecte similare, îngropate în praful unor archive princiare, fără contribuția militară decisivă a lui Mihai Viteazul. Lupta angajată împotriva Turcilor primește tot mai mult aspectul unei cruciate. Ajutoare bănești sînt trimese din Roma lui Sigismund Báthory, Iesuiți și Capucini sînt desemnați la Roma ca să însoțească soldații în luptă, iar steagurile sînt sfințite cu solemnitate mare în biserica Sfîntului Petru. Broșurile contimporane, și mai ales cele italiene, vor prefera, din aceste motive religioase, să preamărească pe Sigismund Báthory, însoțit

[1] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1935, I, p. 117.

www.dacoromanica.ro

în Țara-Românească de nunțiul papal Alfonso Visconti, decît pe „schismaticul" Domn al Țării-Românești [1]. După informațiile unui redactor de „Messeberichte", principele Transilvaniei ar fi cerut din Roma să i se trimită preoți catolici, ca să fie instituiți în noile provincii cucerite (Țara-Românească, Moldova) [2].

Semnalul ofensivei creștine a fost dat prin măcelul Turcilor de la București. Sigismund Báthory nu se sfia să afirme că isprava n'a fost făcută de Mihai Viteazul, ci de oștenii lui, fiind Voevodul romîn „speriat de isprăvile dușmanului, șovăitor și nehotărît" [3].

Spaima produsă la Constantinopol prin înaintarea lui Mihai Viteazul a fost întrebuințată de Turcoaice ca să potolească plînsul copiilor cu amenințarea „Susa, sus, Mihai-Beg ghelir[4]!". Se aștepta aștepta sfîrșitul Imperiului Otoman. Poporul de rînd își aducea aminte de vechea profeție turcească, spuind că gloriosul Constantinopol va fi cucerit într'o Vinere înainte de rugăciunea solemnă [5]. O broșură germană a reprodus cu această ocasie mult răspîndita pseudoprofeție turcească a cuceririi de „Qyzel elma" [6], interpretată de Bartolomeiu Georgijevič [7] și de toți savanții secolului al XVI-lea ca fiind Constantinopolul [8].

Fac deosebire față de versiunile „oficioase", emanate din antu-

---

[1] Cf. L. v Pastor, *Geschichte der Päpste*, Freiburg-i.-B., Herder, XI, pp. 209-215.

[2] G. Frachetta, *Tre Orationi al sereniss. et pietosiss. Sigismondo Battori...*, Verona, G. Discepolo, p. 155.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, *o. c.*, XII, 18: „Hostium successibus deterritum, mutantem et vacillantem".

[4] Citat după Al. Iordan, *Mihai Viteazul în folklorul balcanic*, *Rev. ist. rom.*, V-VI, Extras; p. 13, nota.

[5] Cf. J. Denis, *Les pseudo-prophéties concernant les Turcs au XVI siècle. Revue des Études islamiques*, Paris 1936, II, pp. 201-20.

[6] *Narratio oder gründliche Erzehlung aller gedenkwirdigen sachen so sich in Ober und Nieder Ungern, Podolien, Wallachey... zugetragen*, Viena, Gregor Hubner, 1596.

[7] B. Georgijevič, *Prognoma sive praesagium Mehemetorum.. de suae sectae interitu*, Anvers 1545.

[8] A. Fischer, *Qyzyl elma, die Stadt (land) der Sehnsucht der Osmanen, Zeitschrift der D. Morgenländischen Gesellschaft*, Berlin 1920, t. 74, p. 79; J. Denis, *o. c.*, expune în mod documentat confusia făcută de Georgijevič înlocuind Qyzyl elma-Rim, Papa-Roma, cu Constantinopolul.

www.dacoromanica.ro

rajul lui Sigismund Báthory, broşurile contimporane [1]. Nu se trece cu vederea ajutorul principelui ardelean, însă conducerea ofensivei şi succesul ei sînt atribuite lui Mihai Viteazul. Iacob Franc-Lautenbach intitulează o publicaţie despre campania de iarnă: „Die Moldauer und Walachen thun den Tartaren und Türcken grossen schaden und abbruch" [2]. Aceiaşi obiectivitate o păstrează şi „Fuggerzeitungen" manuscrise [3]. Biruinţa „cocoşului cu vigoare de foc" Mihai asupra „marelui şi înfricoşatului leu al Răsăritului" [4] la Rusciuc (13 Februar 1595) e presintată ca „înfrîngerea cea mai mare şi cea mai penibilă" suferită vre-odată de Turci [5].

După Calendarul rimat, „Quadripartita Historia", de Samuel Dilbaum, s'ar fi desfăşurat în iarna anului 1595 două acţiuni de război paralele: incursiunea în Sudul Dunării, făcută de oştenii ardeleni, şi înfrîngerea Tatarilor de Mihai Viteazul:

„Wie dann der Sibenbürger bald
in Bulgarey fiel mit gewalt,
erschlage darinn die Türggen all...
Der Weyda thette auch darneben
tartarisch volck darniederlegen
so jhm begegnet under wegen
bey tausent und fünffhundert Mann [6]".

Descrierile luptei de la Călugăreni, reproduse în broşurile contimporane germane, sînt variate. Unele atribuie victoria obţinută contingentelor ardelene comandate de Alber Király [7], altele menţionează vitejia oştenilor romîni [8], însă niciuna din aceste „Newe

[1] *Von der Niederlage der Tartern und Türken...*, Praga 1595; *Verborgene Schreiben aus Ofen und Constantinopel an einen führnemen Teutschen Potentaten...* Viena 1595; *Warhafftige Newe Zeitung aus Siebenbürgen Walachey und Moldaw...*, Nürnberg, Christoff Lochner.

[2] J. Franc, *Historicae Relationis continuatio...*, Ursel, N. Heinrich, p. 137.

[3] Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Romînilor*, III [1], pp. 22, 237.

[4] B. Walther, *Brevis et vera descriptio rerum ab... Dn. Ion Michaele... gestarum*, în Papiu Ilarian, *Tesaur*, I, p. 23.

[5] *Verborgene Schreiben aus Ofen und Constantinopel...*, Viena 1595 „...das des Türkischen Keysers grösste und eusserste Niederlage".

[6] S. Dilbaum, *Quadripartita Historia anni 1594*, Augsburg 1595.

[7] *Zwo warhafftige Zeitung, die Erst, wie die Fürsten in Sibenbürgen dem Tyranischen Bluthund, widerumb einen Abbruch gethan...*, Regensburg. A. Strobel, 1595; V. Marchthaler, *Rerum a Sigismundo... Transilvaniae Principe contra Turcas gestarum brevis enarratio*, 1595 fol., 15 b, 16 a.

[8] *Jüngst beschehene Zeitung auss Obern Ungern und Sibenbürgen*, Praga, J. Schuman, 1595.

www.dacoromanica.ro

Zeitungen", nu menționează intervenția personală decisivă a lui Mihai Viteazul. Un curier al lui Sigismund Báthory vestește la Roma victoria obținută, făgăduind că se va trimete Papei în curînd steagul verde al Profetului, cucerit la Călugăreni[1]. Principele fanfaron s'a prea grăbit cu această promisiune, neștiind că steagul promis a fost trimes de adevăratul învigător, Mihai Viteazul, Împăratului Rudolf al II-lea. „Și am cîștigat un steag verde al Proorocului lor, Mohammed, foarte prețuit de dînsul", scrie însuși Mihai, „pe care l-am trimes Măriei Sale Împăratului: nu știu dacă Ardelenii îl vor fi lăsat să treacă[2]." Nu este primul contact al lui Mihai Viteazul cu Curtea de la Praga. Încă în Aprilie un sol al lui Mihai este atestat la Praga „cu scrisori către Maiestatea Sa, avînd strictul ordin să le dea numai în mîna însăși a Împăratului[3]." Probabil se descriau în această scrisoare izbînzile împotrîva Turcilor. Prin solul românesc agentul Curtio Pichena primește știri despre pregătirile Turcilor împotriva lui Mihai Viteazul[4].

Lupta de la Călugăreni nu s'a bucurat de aceleași mijloace de publicitate ca și cucerirea Tîrgoviștii și înfrîngerea Turcilor la Giurgiu, presidate de Sigismund Báthory. Rolul lui Sigismund fusese de simplă paradă. Niciun plan, nicio intervenție personală a lui nu se înseamnă de izvoare, este justa caracterisare a d-lui profesor N. Iorga[5].

Propaganda de autoglorificare a lui Sigismund Báthory, inscenată cu dibăcie, a influențat și redactarea foilor de informație, vestind în mii și mii de exemplare faptele eroice ale principelui Transilvaniei. După lupta de la Lepanto n'a fost o altă faptă războinică atît de prea-mărită în tipăriturile timpului ca această cucerire a Tîrgoviștii, apărată abia de o garnisoană de 1.200 de oameni.

[1] J. Frey, *Calendarii historici continuatio*, Frankfurt, W. Dietrich, 1596; cf. Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris, Parent-Desbarres, 1841 II, p. 279.

[2] Makusev, *Monuments historiques des Slaves méridionaux et de leurs voisins*, Belgrad 1882, II, p. 71; cf. A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan-Paşa din 1595*, *Mem. Acad. Rom., Secția Istorică*, seria III, t. IV, Extras, p. 18.

[3] N Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși*, *Mem. Ac. Rom. Secția Istorică*, seria III, t. V; Extras, pp. 4-5.

[4] Hurmuzaki, *o. c.*, III [2], pp. 92-3.

[5] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, p. 222.

www.dacoromanica.ro

Ce deosebire între statura bărbătească a eroului de la Lepanto şi figura nevropaticului erou din Tîrgovişte, care îşi trîmbiţă în lume biruinţile!

Diferitele minuni apărute la Tîrgovişte sînt povestite contemporanilor creduli cu un lux de amănunte. Un vultur ar fi zburat de la Piatra Craiului pe cortul lui Sigismund, unde ar fi stat nemişcat, ca vestitor al binecuvîntării cereşti pentru lupta prinţului ardelean împotriva Semilunii. O cometă apărută pe cer ar fi încurajat pe creştini şi înspăimîntat pe Turci [1].

Mult au contribuit la faima lui Sigismund Báthory gravurile contimporane cu privire la asediul Tîrgovişti şi înfrîngerea Turcilor la Giurgiu [2]. Toate aceste gravuri sînt tendenţioase, arătînd că victoria s'ar datora numai principelui Transilvaniei. Faimosul desemnator şi editor din Veneţia, Giacomo Franco, reprezintă ca momentul decisiv al asediului o luptă înverşunată de cavalerie, ce se potrivia foarte bine pentru talentul lui de desemnator [3]. Gravurile germane sînt destinate să ilustreze un text alăturat, la care se referă cifrele operei, facilitînd urmărirea diferitelor fase ale asediului [4]. O acvarelă a marşului armatei victorioase după cucerirea Tîrgovişti împodobeşte exemplarul cărţii lui Veit Marchthaler păstrat în Biblioteca de Stat din Viena [5].

Sigismund Báthory, obosit de grijile unei domnii în împrejurări atît de dificile, abdică şi predă Transilvania, în April 1598, Imperialilor. Cu abdicarea lui şi dispariţia propagandei de autoglorificare, broşurile de informaţie încep să reproducă acum cu o mai mare obiectivitate luptele lui Mihai Viteazul, apreciind în terminii cei mai elogioşi succesele lui militare împotriva Turcilor, din toamna anului 1598.

După alungarea cetelor prădalnice turceşti din Ţara-Românească,

---

[1] J. Frey, *Calendarii historici continuatio...*, Frankfurt-a.-M., Christ. Egen. Erben 1596; S. Dilbaum, *Bericht und Kurtze Erzehlung dess Heroischen Gemüts auch herrlicher und löblichen Thaten welche... S. Batori... bewisen hat*, München, Adam Berg 1596; Hurmuzaki, *o. c.*, III[1], p. 491.

[2] Cf. I. Băcilă, *Stampe privitoare la Istoria Romînilor*, în „Anuarul Inst. de Ist. Naţională", Cluj 1930, V, pp. 175-307; A. Sacerdoţeanu şi E. Virtosu, *Unirea Romînilor*, „Arhivele Bucureştilor", 1938, no. 4, planşele XXVIII-XXXV.

[3] *Ibid.*, planşa XXVIII.

[4] *Ibid.*, planşele XXIX-XXXIII.

[5] C. Göllner, *Anciennes estampes concernant les faits de Michel-le-Brave*, „Études Roumaines", no. II, supt tipar.

www.dacoromanica.ro

Domnul romîn trece Dunărea şi înaintează victorios până la Cladova[1].

Vechiul motiv de folklore despre un rege vîndut duşmanilor de sfetnicii săi necredincioşi a fost brodat în jurul incursiunii lui Mihai Viteazul în Sudul Dunării.

În versuri stîngace se povestesc faptele lui Mihai Viteazul în faţa poporului uimit de atît curaj. Poetul anonim continuă că acest viteaz luptător împotriva Semilunii ar fi fost vîndut Turcilor de doi boieri necredincioşi. S[illegible] însă de unul din cei doi trădători pe masă a fost [illegible] de un servitor credincios lui Mihai Viteazul. Trădătorii sînt judecaţi şi condamnaţi la moarte.

Indignat de această trădare, Voevodul romîn atacă apoi cu îndîrjire pe Turci şi-i bate în faţa Nicopolei[2].

În folklorul balcanic Turcii recurg la Marcu Crăişorul ca să ucidă pe Mihai Viteazul. Marcu nu-şi îndeplineşte misiunea primită, înţelegînd că Mihai începuse lupta împotriva Turcilor ca să desrobească pe creştinii subjugaţi din Peninsula Balcanică[3].

La 16 Octombre 1598 Mihai Viteazul trimetea arhiducelui Maximilan o descriere amănunţită a acestei campanii, care a contribuit mai mult la faima lui în Apus decît victoriile de la Călugăreni, Tîrgovişte şi Giurgiu. „Până la Sofia am ars peste 2.000 de sate, şi pe cei de acolo, cari erau creştini sau Bulgari, după socoteala mea peste 1.600 de suflete, cu toată averea lor, mari şi mici, i-am dus peste Dunăre, şi celor mai săraci pretutindeni în ţărişoara mea, unde s'a putut, li-am dat atîta loc ca să-şi capete hrană[4]".

O copie sau extras al acestei scrisori s'a publicata de un editor din Nürnberg, Christof Lochner, supt titlul „Warhaffte Beschreibung... wie der Hochgeborene Michael Weyda, Fürst

---

[1] N. Iorga, în Hurmuzaki, *o. c.*, XII, p. 401.

[2] *Zwo warhafftige Newe Zeitung..., die ander von dem Michael Weywoda Fürsten in der Walachey, welcher durch zwen seiner eigenen Räth, umb zwo Thonnen Goldt dem Türcken verkaufft...*, Praga, Joh. Kolb, 1601.

[3] Al. Jordan, *Mihai Viteazul în folklorul balcanic*, în *Rev. ist. rom.*, V-VI; Extras, pp. 12-13.

[4] N. Iorga, în Hurmuzaki, *o. c.*, XII, p. 411; după traducerea d-lui profesor N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, p. 280.

www.dacoromanica.ro

in der Walachey, die Türkischen Basse zum offtermalen erlegt..."[1]. Relatarea Domnului romîn a fost în unele părţi complectată cu alte ştiri ce circulau cu privire la această incursiune, însă miezul scrisorii s'a păstrat nealterat. Această versiune a ispitit după scurt timp şi pana unui poet popular, resumînd în versuri faptele lui Mihai Viteazul după descrierea făcută de eroul însuşi[2].

Neobositul ostaş porni cu armată, după hărţuielile cu Turcii, spre Transilvania, unde cardinalul Andrei Báthory luase locul vărului său Sigismund. La Şelimber, Mihai s'a ciocnit cu armata lui Andrei Báthory. Atacul impetuos al cavaleriei romîne a fost represintat de renumitul gravor german Georg Kopp într'o splendidă gravură de aramă, descoperită de noi la Viena[3].

Pretutindeni se înălţau în biserici cîntecele evlavioase de mulţămire pentru victoria cîştigată[4] anunţată la Viena populaţiei prin bubuituri de tun[5]. Se aştepta o nouă ofensivă a lui Mihai Viteazul împotriva Turcilor[6].

Portretul capului tăiat al nefericitului Andrei Báthory şi calul lui se trimet superstiţiosului Rudolf al II-lea[7], care nu părăsia niciodată palatul său de reşedinţă, temîndu-se, în urma unei profeţii a lui Tycho Brache, de pumnalul asasin al unui călugăr. Una din puţinele distracţii ale lui era să admire caii frumoşi plimbaţi în faţa ferestii[8]. Aşa era „presintat" augustului admirator, cu alţi cai, şi calul cardinalului Báthory. Auzind că animalul necheza mereu, împăratul se plecă de trei ori din fereastă, privindu-l cu curiositate. Proorocii şi alchimiştii consultaţi îşi ex-

---

[1] *Gross Wardeiu... Warhaffte Beschreibung wie der Hochgeborene Michael Weida Fürst in der Walachey die Türkischen Basse zum offtermalen erlegt...* Nürnberg, Chri tof Lochner, 1598.

[2] *Warhafftige Newe Zeitung von dem Fürsten auss der Walachey, wie er dem Türcken fünff Stätt hatt eingenommen ..*, Neuss, A. Reinhenckel, 1599.

[3] C. Göllner, *Estampe*; cf. K. Nagler, *Neues allgemeines Künstler-Lexicon*, VII, München, Fleischmann, 1839, p. 142.

[4] *Continuatio Ungarischer und Siebenbürgischer Kriegshändel...*, Ursel, Christ. Egen. Erben, 1600; Hurmuzaki, o. c., XII, p. 482.

[5] *Ibid.*

[6] *Continuatio...*, 1600; Hurmuzaki, *o. c.*, III[2], p. 338; Veress, *Documente*, VI, pp. 11, 13.

[7] *Continuatio* citată.

[8] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

primară Împăratului părerea că nechezatul ar fi un bun augur pentru schimbările recente din Transilvania [1].

La 1-iu Novembre Mihai își făcea intrarea solemnă în capitala Transilvaniei, Alba-Iulia.

Fastul cu care trăia Mihai acolo și ținuta lui personală au impresionat chiar pe spectatorii apuseni. „A fost un bărbat frumos, de statură dreaptă și vioiu" [2], scrie un contemporan. Primirea impresionantă făcută la Alba-Iulia lui David Ungnad e relatată de tipăriturile contemporane cu toate amănuntele. Comisarul imperial, însoțit de „mareșalul Curții" Domnului romîn, este primit în audiență de Mihai Viteazul cu tot fastul obișnuit la o Curte domnitoare din Apusul Europei. Un banchet e oferit de Mihai în onoarea lui Ungnad, care-i oferă cu această ocasie o frumoasă medalie împodobită cu pietre scumpe. Visitînd Alba-Iulia, Mihai arată cu o deosebită satisfacție două tunuri turnate de Sigismund Báthory pentru dînsul, dar reținute de cardinalul Andrei Báthory [3].

Urmează lupta de la Mirislău, bătălia de pe valea Teleajenului și timpul greu de pribegie. Însă și acum curiositatea publicului cetitor e satisfăcută de scurte știri cu privire la fostul Domn al Țării-Românești, Transilvaniei și Moldovei [4].

Victoria de la Goroslău dăduse un nou lustru faimei militare a lui Mihai Viteazul. O impresie mare făceau la Praga cele 110 steaguri presintate Împăratului prin contele Tommaso Cavrioli [5]. Rudolf al II-lea îi adresează o scrisoare de mulțămire foarte măgulitoare [6].

Un viitor glorios i se deschide lui Mihai. Orășenii se string curioși în fața bisericilor să afle victoril noi împotriva Turcilor.

---

[1] A. Gindely, *Rudolf II. und seine Zeit*, Praga, C. Belmann, 1863, I, pp. 44-5.

[2] *Continuatio...* 1600, p. 34: „Gemelter Weyvoda war ein schöner, gerader und gerühriger Mann".

[3] *Ibid.*, pp. 32-5; cf. Iorga, în Hurmuzaki, *o. c.*, XII, p. 536.

[4] Th. Meurer, *Relationis historicae continuatio* (Seit Herbstmesse 1601), Licht, W. Ketzelius; J. Franc, *Historicae relationis continuatio* (Herbstmess 1600 – Fastenmesse 1601), Magdeburg, J. Bötcher; Iorga, în Hurmuzaki, *o. c.*, XII, p. 1135; Veress, *Documente*, VI, pp. 293, 301, 328, 335, 348.

[5] *Ibid.*, p. 425; C. I. Karadja, *Steagurile cucerite de Mihai Viteazul în lupta de la Guruslău*, *An. Ac. Rom., Secția Istorică*, XIV (extras).

[6] Iorga, în Hurmuzaki, *l. c.*, p. 1217.

www.dacoromanica.ro

Comercianţii se întîlnesc la tîrguri şi cetesc foile de informaţie fără a găsi povestită aşteptata campanie a lui Mihai împotriva Turcilor. Ucigaşii lui Basta au curmat brutal toate speranţele puse în Domnul romîn ca apărător al culturii occidentale.

„În toate părţile lumii i-a mers numele de viteaz", scrie Stavrinos, „de aceia a fost străpuns de halebarda unui mercenar valon din oştenii lui Basta". Asasinatul din cetatea de la Eger şi acela săvîrşit pe cîmpia Turzii au aceleaşi motive. Gloria militară şi prestigiul personal al lui Wallenstein, ca şi acela al lui Mihai Viteazul, depăşiau limita popularităţii îngăduite unui „general" de suspiciunea habsburgică.

Epopeia eroului romîn e tragică. Faima faptelor sale a fost multă vreme acaparată de Sigismund Báthory, iar, după dispariţia acestuia, Mihai căzu victimă faimei sale.

C. Göllner.

O prefaţă greacă închinată lui Alexandru-Vodă Ipsilanti, Domn al Moldovei

Ni se trimete, fără a se arăta înaintea cării cărţi se află, această prefaţă către Alexandru-Vodă Ipsilanti, Domn al Moldovei, datată din Pesta, la 1801.

Τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ ὑψηλοτάτῳ Αὐθέντῃ, κυρίῳ μοι κυρίῳ, Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντῃ, τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ ἡγεμόνι πάσης Μολδοβλαχίας.

Χαλεπῶς, ἡγέ μοι, δοκεῖ, καὶ λίαν δυσφόρως, ἢ μᾶλλον τωθασκῶς ἔχειν, τὸ μηδένα λόγον ποιεῖν τοῦ κοινοῦ καλοῦ, ἀλλ' ἀρετὴν τοιαύτην ἐὰν κακίας ἥττονα γίνεσθαι, ὡς ἐπιῤῥεπεστέραν ἐντεῦθεν πρὸς τὰ χείρω τὴν τῶν ἀνθρώπων προαίρεσιν μετατίθεσθαι, ὀλιγώρως τε ἔχειν πρὸς τὰ καλά, καὶ ῥαθυμώτερον διακεῖσθαι πρὸς τὴν τῶν βελτιόνων κατάληψιν, πῇ μὲν σπάνει βιβλίων ὀνησίμων καὶ μέγα τὸ κλέος φερόντων τῆς τῆς ἀληθείας ἐφευρέσεως ἀδηλίᾳ σκιαζομένης, πῇ δὲ πρὸς τὴν ἐκτάδην πολυλογίαν δειμαινόντων καὶ κατοῤῥοδούντων.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μνήμη, ὅσα δὴ καὶ ῥιπίς, τὸ παρὰ τὸ παραμένον ἐν ψυχῇ καὶ ἐνθαπτόμενον ἐμπύρευμα τοῦ καλοῦ κατὰ ζῶσαν ἔτι ἐφ' ὁμοίοις εἰσέπειτα δ' ἁμαρτίαν φυλάττεσθαι εὐχερῶς ἔχοι.

www.dacoromanica.ro

Τούτων τοίνυν ἕνεκα καὐτός, Κράτιστε Ἡγεμών!, πρώην οὔπω ἀφειμένος δονακίσκου καὶ μέλανος, οὐκ ἔγνων δεῖν, ἐν παραβύστῳ ἢ ἐν γωνίᾳ ἀκλεῆ κεῖσθαι καὶ ἀΐδηλον παραῤῥερῖφθαι Μοῦσαν ταὐτηνί, ἀσάνδαλόν τε καὶ χιτωνίσκον φέρουσαν διεῤῥωγότα ἐς τὰ πολλὰ καὶ ῥακώδη, ἀλλ' ἐλεεινόν τι καὶ γοῶδες περιτρύξας τῆς τοιαύτης ἕνεκα καταπτώσεως, ἠμφιεσάμην φάρος ἑλλαδικὸν τουτὶ δὴ τὸ ἐπιχώριον, ἕτερον μέν τοί γε τοῦ πρώτου, ἐξάλλους ἔχον στολάς, καὶ τούτων ὅσαι περὶ γλουτὸν καταβαίνουσαι διασχίζονται, καὶ οἷόν εἰσί πως συνυφασμέναι τῷ ὅλῳ τοῦ σώματος κάλλει τε καὶ μεγέθει. Ἐπεί, ὡς καὶ ἄλλοι τε ξυμβαλεῖν ἔχουσι, καὶ αὐτὸς δὲ συνορῶν οὐκ ἥκιστά εἰμι.

Τὰ τοῦ ἰσοεῖν, τὸ τῆς διηγήσεως ἀσαφὲς καὶ περιβολαῖς καὶ περιόδοις ἐπεστραμμένον, ὡς μὴ συνάδον αὐτοῖς, οὐ προσίενται, φιλοῦσι δὲ τὸ σαφές, ὡς οὐ μόνον, κατὰ τὸν εἰπόντα, σοφόν, ἀλλὰ καὶ συμβαῖνον σφίσι μάλιστα. Ἐν ταύτῃ δὲ ἠγαπήθη ἕως σφόδρα τὸ εὔχαρι καὶ ὡς ἔχον φύσεως διηγούμενον καὶ δαιμονίως τὸ εὔληπτον περιπτύσσεται, τέλος σκοπιμώτατον τὴν ἀλήθειαν ἔχον.

Καὶ γὰρ κακία παρ' αὐτῆς κωμῳδουμένη καὶ ἀγαθοπραξία ἐξαιρουμένη μετρίους ὡς τὰ πολλὰ καὶ ἐπιδιδόντας τοὺς παρ' ἑκάτερα τιθέασι ῥέποντας, ὥστ' ἐντεῦθεν οὐ βραχὺ τὸ σεμνὸν καὶ τὸ αἰδέσιμον ἐπισύρειν, ἐρῶσάν τε προκεῖσθαι σκαπανεῦσί τε καὶ σιδηρεῦσι καὶ πολλῆς γέμουσι τῆς ἀσβολῆς, συνήθη τε εἶναι τοῖς πρὸς ὅπλα καὶ Ἄρεα βλέπουσι, μηδὲ γυναιξὶ χερνήτισι δυσκολαίνουσαν μετακελευούσαις τὰ κατ' αὐτὴν ταῖς χαριεστάταις τῶν φράσεων. Οὕτω τοίνυν τρυφώσῃ ἐσθῆτι χαίρουσα ἐξ ὑπερηφάνου ὑφῆς, ῥέουσά τε τῷ λόγῳ κατὰ πηγάδα καλλίῤῥειθρον διεκδιδοῦσαν τῶν πρανῶν, πρόεισι παρ' ἐμοῦ τοῦ υἱοθετήσαντος συνεσταλμένη τε καὶ κατεπτηχυῖα πελάτις, καίγε πελμάτων τῶν ὑμετέρων προπροκυλινδουμένη. Ἄλλως τε γάρ, ἔδει ταύτην ἢ κῦμα θαλάσσιον ὑπελθεῖν, ἢ κατὰ πετρῶν ἡλιβάτων βαλεῖν ἑαυτήν, ὄρεσί τε καὶ σπηλαίοις εὑρέσθαι ἀποκρυβήν, καὶ κατὰ Προφήτην φυγάδα κήτει θαλαττίῳ καταποθῆναι.

Νῦν δὲ Σέ, τὸν γνήσιον αὐτῆς Πατέρα, τὸν νοητὸν φημὶ Μουσηγέτην εὐμοιρηκυῖα προστάτην, τοιοῦτο μὲν οὐδέν, ἐπιδείκνυσι δ' ἑαυτήν, ὥσπερ ἐκ παστοῦ νύμφην, καὶ ὡς ἐκ λίμνης περικαλλοῦς ἥλιον φρονέουσα Διὸς τετιμῆσθαι αἴσῃ, τῷ τοῦ Σοῦ Πανεκλάμπρου ὀνόματος περικλεεῖ κύδει. Ὦ, καὶ τὸ ἀπὸ συνέσεως μὲν ἐπιπρεπὲς ἀξιέπαινον, καὶ ἡ πολυπειρία θαυμαστή τις καὶ ἀξιάγαστος, τὸ δὲ παρὰ πολὺ τῶν ἄλλων ἐν λόγοις τε καὶ σοφίας πάσης, ὁπόση τε ἡμετέρα καὶ ὅση τῶν θύραθεν, κρατῆρα εἶναι περιχειλῆ τὸ οἰκειότατον ἐκεῖνο καὶ ἐξαί-

www.dacoromanica.ro

ρετον χαρακτήρισμα δείκνυται. Ἔνθεν τοι καὶ πρὸς ἀξίαν τὴν τοῦ Σοῦ Ὕψους Ἥρῶαν καὶ Διΐ μῆτιν ἀτάλαντον προθεμένῳ τινὶ ἆσαι, ἐπενδιάζειν ἔπεσι καὶ συστέλλεσθαι μὴ δυναμένῳ κατ' ἀξίαν διατρανῶσαι τὸν ἔπαινον, εἰ καὶ τὴν γλῶτταν ὄρνιθος δίκην μουσηγέτου ἐσομμωμένῳ, ἀλλὰ κατὰ τὰ λυρικὰ καὶ μελίφθογγα κρούματα φορμίζειν:

Τίνα Θεόν, τίν' Ἥρωα;
Τίνα δ' ἄνδρα κελαδήσομεν;

Τοσοῦτον δυσπροσίτου ταύτης καὶ δυσξυβλήτου οὔσης, οὐ μὴν τοῖς καθ' ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς τῶν ἀνόπιν γενομένων ἀρίστων.

Πῶς γὰρ οὔ, ὁπότε τοῦ λόγου λόγον θέμενος, οὐ πόρρω τῆς ἀλουργίδος τοὺς πατέρας λόγων τίθης, ἀλλ' ἐγγὺς ἄγων τοῦ Θρόνου, καὶ δωρεαῖς διαθάλπων συχναῖς, καὶ τιμῆς οὔκουν ἐλαχίστης μεταδιδοὺς δεικνύεις Σαὐτόν, καὶ φιλοσοφίαν οὐρανοβάμονα ὡς μέγα τι χρῆμα οἰόμενον καὶ πλείστου τιμώμενον, καὶ σοφιστὴν ἐγκωμιάζοντα καλιῤῥήμονα καὶ τοὺς νομοτριβεῖς ἄνδρας περὶ πλείστου μάλα τιθέμενον Τῷ τοι καὶ ἡ Ἑλλάς, τὰς αὐτῆς ἐλπίδας τῷ Σῷ ἐπερειδοῦσα Ὕψει, οὐ παύεται κατ' Ἀγαμέμνονα ἐκεῖνον τὸν Ἀτρείδην εὐχομένη. Ἂν γὰρ Ζεῦ τε Πάτερ, καὶ Ἀθηναίη, καὶ Ἄπολλον τοιοῦτοι δέκα μοι συμφράδμονες εἶεν Ἀχαιῶν.

Καὶ πάντως γε οὐδ' ἀπὸ θυμοῦ αὐτῇ τὰ τῆς εὐχῆς ἔσαι οὐδ' ἀποτεύξεται, τῆς κυδαλίμου Σῆς διαιωνιζούσης φύτλης, ἐπί τε εὐκληρίᾳ τῶν ὑπὸ τοῦ ἐν ἀναθήμασι τοιούτοις ἐπ' ἀγαθῷ καὶ εὐκλείᾳ τοῦ Γένους τῇ Σῇ Γαληνότητι προσιεμένου, προστασίᾳ τε καὶ σεμνώματι.

Τῆς ὑμετέρας θεοσεβεστάτης τε θεοφρουρήτου Ὑψηλότητος.

Ἐν Πέστῃ, ᾳωα' Μαρτίου κ'.

Ὑποκλινέστατος ἐλάχιστος δοῦλος
Δημήτριος ὁ Γοβδελᾶς.

Gobdelas a fost, cum se ştie, nu numai un scriitor de o mare erudiţie, pe care în domeniul filologiei clasice o dovedeşte chiar această Prefaţă, un matematic şi chiar un scriitor în limba franceză, prin a sa „Istorie a lui Alexandru-cel-Mare", apărută la Varşovia, dar şi un dascăl preţuit la Iaşi, unde matematica sa grecească s'a lovit de a lui Gheorghe Asachi şi n'a putut învinge.

N. I.

www.dacoromanica.ro

Ardealul autonom şi pretenţiile naţionale româneşti la dieta din Sibiiu de la 1863-64, după o nouă carte maghiară[1]

I.

În prima parte a cărţii autorul se ocupă de chestiunea „Celor trei naţii" şi constată că nici în timpul cînd Ardealul era condus de principi, nici înainte, nu putem vorbi de o conştiinţă naţională. Ungurii, Saşii şi Secuii au fost membri unor „naţii", nu pe baza naţionalităţii lor, ci fiind „nemeşi". Dovada cea mai bună e faptul că oricine n'a avut pămînt strămoşesc, degeaba era de naţionalitate maghiară, sasă sau secuiască, n'a putut fi membru al „naţiei". Autorul caută să explice de ce nu s'a desvoltat şi o „naţie romînă". Romînii au trăit la început supt cnejii şi voevozii lor. La desvoltarea Statului feudal, Romînii cari au trăit pe pămînt regal, fiindcă aceste pămînturi au ajuns prin donaţii sau ocupaţii cu forţa în mîna particularilor, au devenit iobagi, şi din cneji devin doar „nemeşi".

Nu se poate dovedi că plîngerile ţăranilor romîni s'ar fi deosebit întru cîtva de plîngerile iobagilor unguri. În luptele naţionale de mai tîrziu există de asemenea o mare asămănare. Luptele Ungurilor faţă de Curtea din Viena au cerut tot aşa de multă jertfă şi au avut un resultat tot aşa de mic ca şi luptele Romînilor.

Pretenţiile naţionale româneşti de aceia au fost ascultate aşa de tîrziu, abia la 1848, pentru că nemeşii unguri au vrut să menţie cu orice preţ privilegiile lor constituţionale, cum, de altfel, s'a întîmplat în orice altă ţară. La răcirea naţiunii romîne faţă de Unguri au contribuit radicalismul unilateral, care a culminat prin unirea Ardealului cu Ungaria şi faptul că Ungurii au vrut să impuie limba maghiară ca obligatorie în şcolile primare şi pentru ajungerea la orice post.

II.

E o cale foarte greşită, crede el, aceia pe care au urmat-o pănă acuma istoricii, cari, privind întîmplările de la '48, s'au

[1] Mester Miklós, *Az autonom Erdély és a Román nemzetiségi követelések az 1863-64 -éri nayszebeni ország gyulesen*, Budapesta 1936.

www.dacoromanica.ro

ocupat numai cu înălțarea propriei lor națiuni, micșorînd meritele celorlalte sau chiar nevorbind de ele. De aceia autorul vrea să arate în mod cît mai obiectiv mișcările naționale românești de la început, adecă de la Adunarea din Blaj. Arată prin raportul lui Carol Szász, ministrul instrucțiunii Publice, către primul ministru, cît de greșit au fost interpretate întîmplările de la Blaj. El, de și era un om de mare cultură, totuși nu vedea causele sociale și național-politice și era convins că opoziția Românilor contra unirii e la îndemnul Curții vienese, care prin ei vrea să împiedece unirea Ungariei cu Ardealul.

După aceasta se descrie adunarea de la Blaj. Simion Bărnuțiu a fost acela care prin tăria sufletului și prin pregătirea politică a întărit legăturile între popor și intelectuali și a dat poporului său un program național. Autorul îl numește Ludovic Kossuth al Românilor și presintă cuvîntarea lui pe Cîmpul Libertății, a cării ideie principală e că fiecare Român este dator să lupte pentru menținerea individualității naționale, căci numai libertatea națională poate fi libertate adevărată. Singurul defect al lui Bărnuțiu, zice autorul, e că n'are un program positiv. E contra unirii, dar nu spune cum își închipuie el în cadrul Ardealului autonom viața națiunilor. El spune că fiecare națiune are dreptul să-și alcătuiască o unitate pentru progresul cultural al ei, dar nu ni arată cum se poate realisa această integritate culturală din punct de vedere politic. Autorul recunoaște însă că mișcarea Românilor din Blaj a fost o mișcare națională cu un program de nivel european. Dar neagă cu tărie că același nivel ar fi avut mișcarea lui Horea, Cloșca și Crișan, căci, zice autorul, e imposibil ca genialul Bărnuțiu sau Avram Iancu, acest suflet nobil, să fie moștenitorul moral și spiritual ai acestor lobagi ignoranți. Autorul neagă de asemenea influența prea mare a Curții. Spune că intențiile Vienei au favorisat mișcările naționale ale Românilor, dar faptul că Românii trebuiau să se ataşeze Austriecilor, cari n'au avut nicio înțelegere pentru aspirațiile lor politice, era o mare durere a conducătorilor.

III.

Luptele de la 1848-9 s'au născut din ciocnirea a trei programe politice diferite:

1. Ungurii au ținut morțiș la integritatea constituției independente, dobîndită la 1848.

www.dacoromanica.ro

2. Împăratul a vrut să facă un Imperiu cît mai strins şi unitar prin revocarea concesiilor constituţionale.

3. Pretenţiile constituţional-juridice ale Romînilor, care n'au putut fi îndeplinite nici prin proiectele constituţionale germane.

Kossuth, conducătorul revoluţiei maghiare, a ajuns prea tîrziu la convingerea că în cadrul Statului trebue asigurată viaţa autonomă a naţionalităţilor. Astfel numai după exil s'a gîndit, împreună cu Teleky, la o confederaţie a naţiunilor de la Dunărea-de-jos pe basa drepturilor naţionale egale. Însă aceasta nu s'a putut realisa. După răscoală. la Dieta din 1861 s'a discutat chestiunea naţională, care, de şi numai ca problemă de limbă, a asigurat drepturi mari naţionalităţilor. Astfel fiecare cetăţean avea dreptul să folosească limba maternă în scrisori oficiale; autorităţile oficiale trebuiau să vorbească cu locuitorii în limba lor.

Referitor la Ardeal, Dieta de la Budapesta a grăbit chemarea deputaţilor ardeleni pentru proclamarea definitivă a unirii. Împăratul însă, fiind contra, declară că, unirea fiind făcută fără învoirea Saşilor şi ai Romînilor, nu poate fi proclamată ca lege. Dieta însă răspunde că unirea a fost aceia care a dat libertate individuală, deci nu poate însemna un pericol pentru libertatea Romînilor. În Dieta de la 1861 optsprezece deputaţi şi trei senatori au represintat interesele Romînilor şi au făcut şi un proiect de lege, dar Francisc-Iosif a disolvat Dieta, astfel că nici proiectul Ungurilor, nici al Romînilor n'a fost combătut.

IV.

Habsburgii, pe basa diplomei din Octombre şi Patentei din Februar, au tins spre federalisarea monarhiei. În sensul acesta constituţia Imperiului ar fi fost basată pe ţinuturi regale autonome. Fiecare ţinut ar fi avut cîrmuire internă prin Dieta sa, Finanţele, Războiul şi Afacerile Externe fiind conduse de deputaţi trimeşi la Sfatul imperial din Viena. Autorul constată că acest proiect era foarte asămănător cu planul lui Kossuth. Însă Ungurii s'au opus acestuia, căci, de şi e adevărat, ceia ce au constatat mulţi istorici, că independenţa Statului maghiar a existat secole întregi numai pe hîrtie şi în realitate a stăpînit voinţa Vienei, însă această voinţă a fost păstrată în cadrele constituţiei maghiare, şi independenţa e un lucru aşa de mare, că orice naţiune ţine morţiş măcar la recunoaşterea ei formală.

www.dacoromanica.ro

Romînii sperau că, dacă țin la independența Ardealului, și națiunea romînă o să ajungă la drepturi politice egale în cadrul constituției regionale a Ardealului. Autorul laudă spiritul Romînilor din Ardeal, căci ei au privit întîmplările politice totdeauna real.

La începutul deceniului 1860 pe teren cultural și social autorul însemnă o mulțime de apropieri între Romîni și Unguri, însă constată că acestea sînt spontane și transilvanismul nu e atît de conștient, încît să fi avut o înrîurire asupra vieții politice.

În ce privește evenimentele care preced Dieta de la 1863-4, după revoluția de la '48, supt absolutismul austriac fiecare națiune a suferit de cîrmuirea strictă. Pentru Romîni a însemnat totuși un progres, căci episcopatul de la Blaj a fost transformat în Mitropolie și episcopatele de la Lugoj și Gherla au fost puse supt dependența acesteia. Prin aceasta a fost posibilă înființarea unei constituții bisericești pe bază națională.

Andrei Șaguna a înființat învățămîntul primar, secundar, normal și școala teologică. A creat și *Telegraful Romîn*. El este omul politic pe care Romînii îl ascultă și în care Împăratul are încredere, căci el știe să-i arăte că interesele Romînilor corespund cu interesele Curții. Autorul laudă dibăcia lui politică, spunînd că el a știut totdeauna să se folosească de situații prielnice. După diploma din Octombre, într'un memoriu el exprimă recunoștința față de Împărat, cerîndu-i tot odată alte drepturi pentru neamul său: o Diplomă după modelul Diplomei Leopoldine, în care cere asigurarea drepturilor românești și egalitatea limbii. Vrea pentru Ardeal un cancelariu romîn, dar înainte de toate permisiunea de a ține un Congres național.

De și Împăratul n'a răspuns, președintele Consiliului de miniștri a permis oral acest congres, la Sibiiu. Afacerile Congresului erau în mîna unui Comitet (Comitetul Național Romîn), supt presidarea lui Șaguna. Autorul face o comparație între el și Mitropolitul unit Șuluțiu și constată că trezirea și menținerea constituției naționale prin presă și prin aranjarea diferitelor serbări e meritul lor. Timpurile fiind neprielnice, Romînii trebuiau să se mulțămească deci cu un Congres mai restrîns. Cei 159 invitați au apărut în costume naționale, împodobiți cu tricolor și profesînd un naționalism foarte conștient.

Congresul s'a deschis prin cuvîntarea lui Șuluțiu, al cărui discurs e resumat de autor. Șuluțiu îndeamnă pe Romîni la

www.dacoromanica.ro

solidaritate; spune că pe nedrept au fost calomniaţi ei că ar tinde la înfiinţarea unei Dacoromănii prin unirea cu Principatele Romîne; cere egalitate pentru poporul său. După acest discurs Congresul a declarat:

1. Solidaritate cu faptele Mitropoliţilor făcute în interesul naţiunii romîne.

2. Romînii se declară naţiune politică şi independentă faţă de celelalte naţiuni.

3. Congresul declară afurisit pe acel Romîn care strică munca solidară.

Romînii s'au plîns pentru două lucruri:

1. Pentru faptul că în Cancelaria Curţii nu este decît un singur sfetnic şi un secretar romîn;

2. Că la adunarea din Alba-Iulia, care era să fie convocată în curînd, faţă de 24 de Unguri şi 8 Saşi, numai 8 Romîni au fost invitaţi, ceia ce nu e just în proporţie cu procentul locuitorilor.

Resultatul Congresului fu un proiect de lege care se basează pe represintanţa poporului.

La 1861 se deschide desbaterea ardeleană în palatul episcopal catolic din Alba-Iulia, ţinta fiind înfiinţarea şi organisarea represintanţei poporului, servind interesele tuturor popoarelor şi claselor sociale. Represintantul opiniei ungureşti, Ludovic Haynald, episcopul catolic al Ardealului, declară că Dieta de la Bratislava şi de la Pesta a hotărît definitiv unirea Ardealului, şi, fiindcă hotărîrile acestor diete sînt şi în present valabile, propune ca dieta nouă să-l roage pe Împărat a invita pe deputaţii ardeleni la Dieta comună din Budapesta.

Represintantul intereselor româneşti a fost Şuluţiu, Mitropolitul greco-catolic; discursul lui, ţinut în limba romînă, a durat două oare. Acest discurs e înfaţişat în cele mai mici amănunte de autor (pp. 85-113), cu menţiunea că el oglindeşte spiritul politic românesc din Ardeal. Mai întăiu caută să dovedească prin date istorice drepturile Romînilor. După aceia, răspunzînd deputaţilor unguri, spune că, prin faptul că s'au adunat, au recunoscut decretul Împăratului şi prin aceasta şi legile de la 1848. Deci el ţine la diploma din 1860 şi protestează contra unirii. Drept motiv al acestei protestări ceteşte extrasul din procesul-verbal de la Congresul din Sibiiu şi spune că legea sufragiului e nedreaptă şi unilaterală, fiindcă ea cere aşa de mari biruri, în

www.dacoromanica.ro

schimbul dreptului de vot, pe care poporul nu le poate plăti. Legile de la '48 dau numai libertate individuală, care nu foloseşte nimic fără libertatea naţională. Cere anularea tuturor legilor care ofensează egalitatea naţiunii romîne sau sentimentul naţional şi vrea ca naţiunea romînă să fie a patra „naţie" recunoscută în Ardeal. Dreptul de represintanţă şi dreptul de vot să fie acordate în proporţie cu birurile ce se plătesc.

Interesele Saşilor au fost represintate prin Conrad Schmidt. El recunoaşte situaţia creată de diploma din Octombre, dar nu protestează nici contra ideii de unire. Înaintează un proiect de lege pe care Romînii nu-l vedeau cu ochi buni.

În ultima zi, Alex. Dobolyi a sfătuit pe cei doi Mitropoliţi romîni să accepte şi ei părerea Ungurilor, dar, fiindcă aceştia au rămas neclintiţi, s'a ajuns la vot. După aceia toate trei propunerile au fost cuprinse în procesul-verbal şi înaintate Împăratului.

Nu mult după aceasta se restaurează viaţa administrativă, şi elementul romîn intră în viaţa politică, mai ales în judeţe. Judeţul Alba-de-Jos şi înedoara primesc prefecţi romîni. Aicea limba maghiară şi cea romînă erau întrebuinţate paralel, pe cînd în Năsăud şi Făgăraş, care aveau subprefecţi romîni, se declara limba romînă ca singură limbă oficială. În comitetul judiciar erau de asemenea mai mulţi Romîni decît Unguri. Însă, prefecţii fiind nemeşi, cari au ţinut morţiş la drepturile lor din '48, în virtutea cărora membru Consiliului judeţean nu poate fi decît un „nemeş", de şi dieta de la Bratislava a declarat că şi comunele pot să trimeată delegaţi, fiindcă legea nu hotăra alegerea acestora, prefecţii au trecut cu vederea peste acest capitol, şi astfel s'au adunat comitetele de la '48. De şi adunările au fost binevoitoare faţă de Romîni, — aşa, de exemplu, judeţul Cluj a declarat ca limbă oficială şi limba romînă şi a îndemnat şi celelalte judeţe să-i urmeze, dar Romînii au vrut mai mult, — la fiecare judeţ ei au înaintat memorii, în care protestează contra textului jurămîntului, contra faptului că preoţii romîni nu sînt invitaţi, că membrii adunării au fost aleşi pe cale nedreaptă şi astfel interesul majorităţii a rămas în minoritate. Pretind: să se numească o delegaţie de 30 de membri, jumătate Romîni şi jumătate Maghiari, care să facă un plan al comitetului judiciar, şi drepturi egale pentru limba romînă. Cam acesta era conţinutul

www.dacoromanica.ro

memorandului din Cluj. Dar acest memorand nu era singurul. În fiecare județ s'au înaintat astfel de memorande cu manifestări zgomotoase. Purtarea Românilor a produs frică între localnici. Cancelarul Kemény i-a reproșat Mitropolitului Șuluțiu, care în răspunsul lui exprimă părerea de rău că în resistența Românilor Ungurii nu văd decît tulburări, de și ea nu e decît „iuris sustentatio" pe cale constituțională.

Între Sași, baronul Salmen a început restaurarea administrației constituționale. Românii, unde a apărut Salmen, l-au întîmpinat cu memorii, în care pretenția principală era să fie aleși centumvirii după proporția națională. Salmen, sătul de atîtea cereri, înștiințează Senatul săsesc să oprească activitatea acestor „agitatori și sfătuitori tainici". Șaguna, auzind acestea, cere socoteală lui Salmen, spunînd că toți preoții fac politică activă, deci acest drept nu e oprit nici preoților români. În general faptul, că astfel de ciocniri între Români și Sași n'au luat o proporție mai mare se datorește motivului că ambii au fost contra unirii.

În general memoriile Românilor cer:

1. Egalitate;
2. Primirea Românilor în funcțiuni publice;
3. Recunoașterea limbii române ca limbă oficială.

Românii se pregătiau să se ducă la Viena cu plîngerile lor, cînd, la 4 Novembre 1861, s'a convocat dieta din Ardeal. Între propunerile ei prima a fost egalitatea politică și religioasă a Românilor.

Guvernul, fără a publica decretul imperial, care convoca Dieta, protestează în contră-i, spunînd că puterea legislativă e numai pe jumătate a regelui, și numai dacă e încoronat. Opinia celor trei sfetnici guvernali români în fond a fost corespunzătoare cu opinia Ungurilor. Șaguna convoacă Comitetul și face un memoriu, trimes apoi printr'o delegație la Împărat, în care îndeamnă la adunarea Dietei, susținînd că opinia celor trei sfetnici români nu represintă opinia publicului.

Delegația română a fost bine primită la Viena, așa că ei s'au întors cu cea mai mare satisfacție. Între timp s'au început alegerile, în care cerințile Românilor au fost împlinite. Au căpătat dreptul să voteze bărbații cari au împlinit douăzeci și patru de ani și au plătit opt florini impozit direct. Autorul descrie cu o oarecare admirație entusiasmul Românilor, cari în toiul munci

www.dacoromanica.ro

de cîmp s'au presintat fără excepţie în rînduri închise înaintea urnelor, numind după obicelu cu voace tare, cu fruntea sus pe deputaţii lor, chiar în regiuni unde, din causa numărului mic al locuitorului romîni, neizbînda lor s'a fost prevăzut, şi aceasta numai pentru afirmarea naţionalităţii lor. Resultatul alegerilor a fost: 46 deputaţi romîni, 46 deputaţi unguri şi 32 saşi.

Dieta s'a deschis la 15 Iunie 1863. In ea însă Ungurii, afară de trei regalişti, n'au luat parte, considerînd convocarea ei ca lucru impus. Această pasivitate politică a fost comentată de presa internă şi externă. Nicolae Bethlen era de părere că Ungurii, dacă ar fi rămas în majoritate, n'ar fi făcut acest gest. De cinci ori s'au inoit alegerile pentru locurile părăsite de Unguri, şi la urmă au înirat unsprezece Unguri din 154 deputaţi.

In ce priveşte egalitatea naţională şi religioasă, Universitatea Saşilor a recunoscut mai înainte de dieta din Ardeal pe Romîni ca a patra naţiune şi s'a declarat gata să înfiinţeze nouă regiuni administrative, care însă să nu influenţeze drepturile personale ale locuitorilor de altă naţionalitate. La iniţiativa Saşilor au devenit atente gazetele din Transilvania. *Gazeta Transilvaniei* publică un tablou al celor patru regiuni, după care Ungurii, Romînii şi Saşii ar fi avut cam acelaşi număr de judecătorii.

Relativ la această chestiune, la dieta din Ardeal au sosit patru proiecte, dintre care a fost votat cel făcut de o delegaţie pentru pregătirea legilor, care era compusă din membri romîni şi saşi şi al cării preşedinte era Gheorghe Béldi. In virtutea acestui proiect:

1. Naţiunea romînă, religia greco-catolică şi greco-orientală sînt recunoscute pe lîngă cele trei naţii şi patru religii.

2. Biserica greco-catolică şi greco-orientală, ca şi celelalte religii, au libertate de conştiinţă şi religie, au dreptul să se administreze independent de orice altă Biserică.

3. Ungurii, Saşii, Secuii şi Romînii au drepturi politice egale. Egalitatea politico-juridică şi religioasă a tuturor locuitorilor nu e restrînsă.

4. Numirile ţinuturilor nu dau niciun drept naţiunilor.

5. In stema principatului Transilvaniei Romînii vor primi o insignă separată.

6. Toate legile contrare acestor hotăriri se abrogă.

6. Legile acestea intră în vigoare îndată.

Desbaterile la legi au ţinut treisprezece zile.

www.dacoromanica.ro

Primul punct a fost primit de fiecare deputat. Subiectul discuțiunii era, dacă ar fi un lucru just să se recunoască națiunea romînă ca a patra națiune, căci aceasta ar însemna continuarea claselor privilegiate. Alții au pretins ca basa regimului constituțional să fie comuna liberă, care, strînsă în jurul judecătoriei, să aibă un caracter național.

O altă întrebare era dacă oare chestiunea națională și religioasă se poate separa din punct de vedere legal constituțional. Unii au spus că în Ardeal religia a mers mînă în mînă cu naționalitatea: Sașii erau luterani, Ungurii romano-catolici, Romînii greco-catolici și ortodocși. Alții au susținut că religia nu cunoaște hotare naționale și, prin faptul că trece cineva la o altă religie, nu înseamnă că a lepădat și naționalitatea. Dar toți au recunoscut egalitatea religiilor.

În legătură cu paragraful că numele unor ținuturi nu dau drepturi niciunei națiuni au fost discuții vehemente între Sași și Romîni. Sașii au vrut ștergerea acestui punct, cu argumentarea că nimeni nu vrea o centralisare cu supremație maghiară, germană sau romînă și, pe de altă parte, asemenea stare de drept nici n'a existat. Și, chiar dacă acest paragraf ar rămînea, Sașii nu se învoiesc să se desființeze municipiile lor naționale. Romînii au argumentat astfel: Ardealul nu se poate împărți în regiuni naționale, căci aceasta ar contrazice ideile de libertate națională și, pe de altă parte, legarea de un teritoriu nu asigură viitorul unui neam, și, cu toate că e adevărat că din numirea unui teritoriu nu resultă drepturi pentru o națiune, totuși unele națiuni chiar pe basa acestora își formează drepturi asupra unor teritorii.

În ceia ce privește titlul proiectului, Romînii au protestat contra numirilor: *valah, oláh, rumänisch*, găsind aceste expresii ofensătoare, și cereau înlocuirea lor prin cuvintele: *român și romanisch.*

De oare ce datoria Dietei era și împărțirea judecătorească a Ardealului, ea a numit o comisie pentru desbaterea proiectului guvernamental. În virtutea acestui proiect, Ardealul era împărțit în opt cercuri judiciare, în fruntea cărora stătea guvernatorul. Pușcariu a desvoltat această chestiune. El schiță rostul acestor împărțiri, spuse că mai de mult judecătoria a avut un caracter privilegiat și nu național, ca azi. El lăudă proiectul guvernului și îl propuse la vot, cu modificarea că alăturează teritoriului

www.dacoromanica.ro

judecătoresc din Sibiiu şi „Pămîntul Saşilor". Saşii au pretins că toate comunele săseşti, fără a lua în considerare aşezarea lor geografică, să fie anexate judecătoriei săseşti. Proiectul lui Puşcariu a fost acceptat.

Istoria limbii romîne e tratată într'un capitol separat. Limba Ardealului medieval a fost cea latină. În epoca principilor limba oficială a devenit cea maghiară. La începutul secolului al XVII-lea, în timpul Habsburgilor, iarăşi s'a revenit la limba latină, de şi în administraţia internă a rămas limba maghiară şi cea germană. Iosif al II-lea a înălţat limba germană la gradul de limbă oficială. Despre limba romînă, fiindcă ea n'a fost limba unei „naţii", la primele desbateri ale Dietei nici nu era vorbă. Prima pretenţie a claselor e proiectul de lege de la 1790, în care se cere ca limba Statului, în afară de scrisorile externe şi corespondenţa Curţii, să fie cea maghiară.

Saşii au luptat tot pe la 1790 prima oară pentru limba lor. Fiindcă la Unguri a trăit ura contra regimului lui Iosif, ei nu puteau privi obiectiv cerinţile Saşilor. După o pausă mai lungă, în 1837 iarăşi se iveşte chestiunea limbii maghiare, în formă de administraţie maghiară şi pentru scrierea unui cod de legi în această limbă.

De la 1840 Saşii au luptat mult pentru drepturile lor de limbă. După aceasta scriitorul vorbeşte de Stephan Ludwig Roth ca de acela care a văzut întâia oară esenţa luptelor naţionale şi de limbă, şi dă o dare de samă a cărţii lui „Der Sprachkampf in Siebenbürgen". În această carte Roth vrea să convingă pe Unguri că pretenţiile Saşilor şi ale Romînilor sînt legale şi propune ca legile să fie tipărite în trei limbi. Saşii să scrie ungureşte administraţiei, însă şi administraţia să fie aşa de simţită încît să răspundă nemţeşte. Guvernul să comunice ordinele în limba maghiară şi germană şi ordinele care privesc numai un singur neam în limba neamului respectiv.

Chestiunea limbii romîne s'a ivit atunci cînd, la 1842, Ungurii au vrut să introducă limba maghiară în şcolile româneşti şi pentru obţinerea unui post preoţesc puneau drept criteriu învăţarea limbii maghiare în zece ani. Romînii protestă într'un memoriu contra înlocuirii limbii romîne cu cea maghiară, care nu e destul

www.dacoromanica.ro

de cultivată şi nu are destule cărţi valoroase, – cum spune memorandul –, aşa că prin ea Romînii ar decădea în vechea lor stare barbară. Masa mare a poporului romîn nu cunoaşte limba maghiară şi nici pentru îndeplinirea funcţiei de preot nu poate fi limba maghiară un criteriu, căci vor exista şi de aici înainte preoţi excelenţi cari fără păgubirea Bisericii nu pot fi scoşi din posturi. Învăţarea limbilor nu este datoria şcolilor primare. Poporul care munceşte din greu şi plăteşte birurile e fericit dacă poate să înveţe cunoştinţile elementare: religia şi morala în limba sa maternă.

Drept răspuns la proiectul de lege al claselor din Ardeal, Împăratul răspunde prin următoarele: ordonă pentru Saşi traducerea legilor în nemţeşte. N'a luat în considerare cerinţa de a introduce limba maghiară în şcolile româneşti, dar n'a avut grijă de drepturile limbii româneşti.

După un an a izbucnit revoluţia, şi pe urmă limba oficială a absolutismului era cea germană. Dar în acest timp Saşii n'au cîştigat nimic, fiindcă auto-administraţia a încetat. La 1860 Francisc-Iosif a ordonat ca toate naţiunile, toate Bisericile să-şi aleagă în mod liber limba de administraţie în viaţa rurală şi şcolară. Oficiile sînt obligate a primi cereri în orice limbă şi răspunsul să se dea tot în aceiaşi limbă în care s'a făcut procesul. În şcoli limba e determinată de patronul şcolii.

Dieta a recunoscut în general limba şi naţiunea romînă, numai în amănunte au fost discuţiuni. Astfel episcopul romano-catolic Fogarassi consideră introducerea celor trei limbi în oficiu ca o povară pentru Stat, căci funcţionarii trebuie să cunoască aceste limbi. După părerea lui, starea ideală era cînd ca limba oficială servia cea latină. Cere cu insistenţă menţinerea legii de la 1847, căci altfel s'ar părea, spune el, că limba oficială n'a fost fixată pănă acum.

Simion Bărnuţ răspunde la această cuvîntare. El spune că nu apelează la drepturi istorice, de şi ar avea tot dreptul, ci numai la drepturi personale şi naţionale, care rămîn drepturi în veci, şi nu pot fi călcate în picioare. Şi, dacă, în vremea lui Iosif al II-lea, administraţia Statului a fost în patru limbi, dacă Belgia, Elveţia, etc. n'au nicio greutate întrebuinţînd mai multe limbi în administraţia lor, aceasta nu poate fi casul nici în Ardeal. Caută să dovedească bogăţia limbii româneşti în toate domeniile,

www.dacoromanica.ro

spunînd că astfel nici lipsa de expresii nu poate fi causa neîntrebuinţării ei.

S'a discutat întrebuinţarea limbii între oficii şi particulari, unii fiind de părere că procesele-verbale, decisiunile, etc. să fie scrise în limba pe care o posedă particularul mai bine, neluînd în considerare originea etnică. Alţii cereau ca decisiunile să fie redactate în limba oficiului, determinată de procentul naţional din regiunea respectivă. La armată, limba de comandă să fie germană, însă limba între armată şi oficii să fie a oficiilor, determinată de populaţia respectivă.

Rominii au fost destul de loiali ca să nu pretindă introducerea limbii romîne ca limbă majoritară în Curţile de apel şi în oficiile superioare de Stat. În ceia ce priveşte şcolile, toţi Rominii au fost de părere că învăţămîntul primar nu poate avea la basă decît limba maternă. Deci, neluînd în considerare şcolile particulare şi cele confesionale, care aleg limba de predare după voia lor, limba în şcolile primare de Stat va fi aleasă după procentul populaţiei. Aşa, de exemplu, limba şcolii primare din Blaj va fi cea romînă. In şcolile secundare se recomandă introducerea celor trei limbi obligatorii, iar la Universitate Rominii au cerut cursuri paralele în limba romînă, maghiară şi germană.

Resumat de **Viola Pop.**

Romanitatea din jurul Braşovului

(Conferinţă ţinută la Liga Culturală din Braşov.)

Doamnelor şi domnilor, de mai mulţi ani de zile urmăresc o idee cu liniştea absolută a omului de ştiinţă care, — adaug şi aceasta —, face parte dintr'o naţiune vrednică şi care îşi dă sama că, dacă s'ar întîmpla ca în cutare domeniu să facă anumite constatări care nu-i sînt agreabile, are alte domenii unde poate găsi compensaţii pentru aceste neplăceri.

De o mulţime de vreme se discută necontenit dreptul nostru aici. Ultima combatere a acestui drept istoric al nostru se face de un bătrîn savant, foarte simpatic în aparenţă, pe care l-am întîlnit în congresele internaţionale ca membru al comitetului de conducere al Uniunii Internaţionale a Istoricilor, unde în momentul de faţă eu sînt unul din cei doi vicepreşedinţi. E vorba de d. Domanovszky.

www.dacoromanica.ro

După ce a tipărit o broşură, în care vorbeşte de „metoda Iorga", – şi eu îl mulţămesc pentru constatarea că există o metodă a mea, de şi am răspuns cu o altă broşură –, d-sa se plînge acum, într'o revistă maghiară publicată în mai multe limbi, – articolul d-sale e publicat în franţuzeşte –, de suferinţile pe care le-a îndurat de la mine. Alege tot ce am spus eu oarecum desagreabil în ceia ce-l priveşte pe d-sa şi face apel la opinia publică, pentru că ar fi maltratat. Revista poartă un titlu de latină medievală: „Archivum Europae Centro-Orientalis", şi cred că gramaticul roman Quintilian ar fi sărit în sus, cînd ar fi cetit acest titlu. Este nu o latină de bucătărie, dar de sigur una de restaurant de clasa a doua.

Problema este aceasta: am fost noi, Romînii, din timpuri mai vechi decît alţii, aici, sau nu? De o bucată de vreme, ştiinţa nu mai are curaj. Chiar cînd îl are, nu ameninţă pe nimeni, iar, cînd o ameninţă ceva, tot nu are curaj. Da, ştiinţa nu mai vrea să supere pe nimeni. Din relaţiile diplomatice politeţa a dispărut: numai pe vremea lui Homer se discutau problemele politice aşa cum se discută acuma, cu tot ce se poate găsi mai urît, şi tot nu se mai supără nimeni. Dar, astăzi, cînd politeţa a dispărut cu totul din relaţiile internaţionale, cînd diplomaţia politicoasă nu mai există, căci nu mai este secretă, ştiinţa răspunde rare ori şi la cele mai nedrepte atacuri; ea se fereşte să ieie atitudine între păreri diametral opuse.

Iată, un profesor suedes, cu foarte bune sentimente faţă de noi, d. Sjegrön, tînăr filolog foarte distins, vorbind în „Enciclopedia Suedesă" despre originea Romînilor, arată că în această privinţă sînt două teorii. După una, sîntem coboritori ai colonilor aduşi de Împăratul Traian.

Poate se ştie că eu am o altă teorie: că Împăratul Traian n'a făcut altceva decît să urmeze expansiunea latină către Răsărit şi Nord-Est. Creaţiunea Împăratului Traian în aceste părţi urmează deci expansiunea populară latină, din care causă limba noastră cuprinde mai multe elemente latine vechi decît limba franceză, spaniolă şi atîtea dialecte italice. Oricum, în o sută cincizeci de ani nu se poate crea o naţiune. Adaug că e indiferent dacă e vorba de neamul nostru pe malul drept sau pe malul stîng al Dunării. Romînii sînt pe ambele laturi participanţi ai aceleiaşi istorii, cu acelaşi titlu. Aşa a fost şi la Rin cu ele-

www.dacoromanica.ro

mentele etnice. În cursul călătoriei mele recente de la Reims la Trier, eu m'am găsit tot pe vechea şosea romană, în acelaşi mediu creat şi de expansiunea liberă romană.

Dar d. Sjegrön adauge că mai este o altă teorie: anume că Romînii s'au format în Peninsula Balcanică şi că de acolo au trecut dincoace. Formidabilă eresie! Izvoarele nu spun nimic despre această trecere. În toată făptura noastră nu este nimic care să ne lege *exclusiv* de regiunea de la Sudul Dunării. Şi apoi nimeni nu avea interesul să ne scoată de acolo, şi nici noi nu aveam interesul să părăsim un teritoriu unde eram privilegiaţi pentru a trece în teritoriul unguresc, teritoriu de catolicism, de feudalism —, lucruri cu totul deosebite de religia şi de felul nostru de viaţă.

D. Sjegrön pune deci alături aceste două păreri, dar nu se poate opri de a zice: parcă totuşi ar avea dreptate Romînii cu prima teorie...

Aşa fiind, m'am gîndit a face dovada vechimii noastre pe calea nomenclaturii geografice, în ce priveşte Ţara Bîrsei, unde şi altfel avem destule dovezi de locuire a poporului romîn. Dar, înainte de a arăta ceia ce pentru mine constitue fără îndoială o nouă dovadă, să-mi daţi voie să amintesc stări generale pe care poate nu le-am avut în alte părţi ca în această Ţară a Bîrsei. Se întîlnesc aici, — n'aş zice trei naţiuni, de şi există chiar patru —, ci *atîtea curente de istorie deosebite.*

Întîiu este curentul cel mai vechiu, nu vorbesc de Romîni, ci de curentele străine —: curentul ungar. Firește, a existat dorinţa de a se muta margenile teritoriului ungar spre Răsărit şi spre Sud-Est, chiar şi dincolo de Carpaţi. Dar pentru mulţi nu mai este nevoie să afirm ce am afirmat şi altă dată: că *niciodată înaintarea maghiară aici nu a avut caracterul unei opere de cucerire naţională.* Dacă sînt azi sentimente de vrăjmăşie care, din fericire, nu se constată şi în părţile acestea, vrăjmăşia vine din altă parte, din partea unde e un steag care şi-a restrîns umbrirea, prin voinţa vremurilor, prin logica lucrurilor. Dar, dacă este deci o vrăjmăşie, ea nu poate fi o moştenire de la regii ungari. Pătrunderea ungurească aici a fost *un act de cruciată*, nici măcar unul de „război economic", căci teritoriile acestea, unde erau numai păduri, *nu meritau să fie cucerite.* Regalitatea ungară putea să se întindă în Rutenia sau în Vest, unde s'a şi întins o

www.dacoromanica.ro

bucată de vreme până a apărut Statul german ca apărător, sau şi la Sud, în Imperiul Bizantin, spre Constantinopol. Şi apoi evul mediu este o epocă de prestigiu, de idealism; nu una de exploatare, ci de *supunere la idei superioare.* Altfel nu ar fi fost Sfîntul Imperiu German, nici Papalitatea, căci nu prin numărul de ostaşi pe cari-i putea reţinea permanent Împăratul nici prin numărul de supuşi pe cari-i avea supt autoritatea sa Sfîntul Părinte se putea domina lumea. Cînd e vorba de cuceriri, regele Ungariei nu s'ar fi îndreptat spre păduri, ci ar fi urmat, cum am spus, drumul Carpaţilor ruteni, ar fi forţat poarta Occidentului, ori s'ar fi îndreptat spre regiunile bogate ale Imperiului Bizantin. Cînd pleacă din Ungaria spre locuri noi, regele, – *rex Hungarorum, nu,* până tărziu: *Hungariae* –, arată autorisaţia papală pe care o aducea cu sine.

Dar, cînd o cucerire este de felul acesta, ea nu colonisează. Ungurii erau, de altfel, foarte puţini, şi de origine foarte amestecată. Dacă se caută Unguri de rasă, aceasta ar fi o operaţie de o chimie foarte complicată. Ungurii erau numai supuşii regelui Ungariei, cari vorbiau ungureşte mai mult sau mai puţin, dar altfel scriau şi vorbiau chiar latineşte, ca şi canonicii romîni între dînşii, acum o jumătate de veac. Aşa dar Ungurii nu puteau stabili sate, oraşe, căci li lipsia şi materialul uman. Chiar în timpurile mai nouă, cînd au creat oraşe, a venit acolo elementul evreiesc, care a jucat rolul ştiut, tocmai pentru că Ungurii nu aveau elementele care să poată da o burghesie.

Căci ce a creat vre-odată burghesia maghiară în Ardeal? Nimic. Numai Saşii sînt exclusiv săteni ori burghesi. Din insuficienţa de mijloace a regelui Ungariei, din carenţa, – se întrebuinţează azi acest cuvînt –, din carenţa Coroanei ungare s'au adus deci oaspeţi saşi de pe Moselle şi de pe Alzette.

Acum o lună şi jumătate am fost la fraţii lor de acolo, unde felul de traiu, felul de a vorbi şi de a înţelege lucrurile sînt la fel ca şi aici. Ba în momentul de faţă în Luxemburg se întrebuinţează în anunţurile familiare şi de serbători limba luxemburghesă, pe care Germanii o înţeleg foarte greu, ca şi, de alminteri, limba Saşilor de la Bistriţa, de şi amîndouă sînt tot forme ale limbii germane.

Saşii au venit aici încredinţaţi că pot forma un grup politic deosebit. Regele ungar înţelesese însă că ei au a fi numai un

www.dacoromanica.ro

sprijin pentru Coroana lor. De aici multe neînțelegeri. Totuși Sașii s'au organisat în acea „universitas" a lor, organisație de Stat în Stat, ceia ce se putea atunci, iar astăzi nu. Ei au rămas măcar așa, ca un organism aparte.

Atunci se aduc de rege și Cavalerii Teutoni, Germani, retrași din Ierusalim, din Siria, cari căutau să se ducă aiurea, precum mai tîrziu s'au dus în Prusia și au creat germanismul de la Baltica, dar, mai întîiu, s'au făcut cu dînșii încercări în părțile acestea.

Un cercetător romîn, d. Sceopul, pretinde că toate documentele așezării teutonice la noi sînt false. Dar, dacă se substituie gîndirea abstractă istoriei prudente, atunci nu mai e istorie.

Cînd au venit la rînd Cavalerii Teutoni, se mutau *toți* cavalerii din Palestina; și Ospitalierii francesi au voit să se așeze, măcar parțial, în Oltenia. Cu Teutonii regii ungari s'au înșelat. Voiau să facă din ei oamenii lor, și de aici au pornit conflicte, mergînd pînă la un război fățiș și la o expulsare. Deocamdată, ei au stat în Țara Bîrsei și și-au întemeiat aici Statul, ca mai tîrziu acolo în Prusia. Este de recomandat chiar celor cari studiază chestiunea așezării Cavalerilor Teutoni în Țara Bîrsei să aibă înaintea ochilor ca paralelă ce au făcut aceiași în Prusia, unde documentele sînt mai numeroase, căci stăpînirea lor a continuat acolo pînă în epoca modernă.

Un lucru foarte interesant e că în partea de dincoace de Carpați Cavalerii n'au căutat să coloniseze. De ce? Pentru că *acolo erau locuitori.* Au pătruns doar numai la Cîmpulung. Dar la Răsărit au continuat tăiarea pădurilor, și locul deschis l-au colonisat cu oameni de toate națiile. Observați numele de localități din Secuime. În cea mai mare parte localitățile sînt supt obladuirea unui sfînt, începînd cu Sfîntul Petru din margenea Brașovului și cu Feldioara, care a fost cetatea Maicii Domnului, Patroana Teutonilor, Marienburg, ca și cetatea omonimă din Prusia. Secuii sînt deci elemente culese din văile Carpaților, rămășițe de pe vremea Pecenegilor, și de dincolo de munți, pentru a fi așezate în satele cu acele nume de sfinți. Exact lucrul pe care l-au făcut Cavalerii în Siria, unde era însă o populație siriană veche și deasă. Deci chestiunea Teutonilor trebuie pusă și pe această față, care oferă mari avantagii de înțelegere, a vieții anterioare în Siria, pentru că sistemul de acolo l-au

www.dacoromanica.ro

aplicat ei şi aici. Orizontul acesta depăşeşte resultatele şcolii săseşti din Ardeal şi introduce elemente utile de comparaţie. Secuii, de altfel, cum am spus, nu sînt acelaşi lucru cu Maghiarii.

Aceste trei curente s'au ciocnit între ele. Niciunul n'a putut birui definitiv. Regele Ungariei n'a putut colonisa, el n'a reuşit apoi complect în ce avuse în vedere cu Saşii. Iar ceia ce Saşii înşişi au avut în vedere n'a izbutit din causa numărului restrîns al lor şi pentru faptul că erau răspîndiţi, aşa cum i-a aşezat regele ungar. Chiar pe vremea acelei „universitas" a lor ei n'au putut decît să reunească supt raportul constituţional acele elemente răspîndite, fără a-şi face adevăratul Stat în Stat.

Pe Romîni să-i căutăm pe hartă după numele de localităţi. Voiu începe cu numele Braşovului. Cînd regele Ungariei a venit aici cu ai săi, evident că a găsit o localitate cu numele de Braşov, şi s'a păstrat această numire, — doar numele de Brassó nu vine de la Unguri. Dar există o regiune întreagă avînd o nomenclatură cu acest caracter. Să-mi daţi voie să vă citez un nume de aici şi două de dincolo. Rişnovul este o mare aşezare săsească dar nu e o fundaţie a colonilor. O spun fără niciun gînd de a-i scădea. De altfel orice alte aşezări săseşti sînt foarte preţioase, şi nu avem intenţia ca, prin legislaţia noastră şcolară sau administrativă, să li împuţinăm rosturile. Sîntem într'o ţară unde, în luna August, vor fi 20 de milioane de locuitori, dintre cari numărul Romînilor trece de 17 milioane, şi ei nu au deci motiv pentru o atitudine desagreabilă faţă de această preţioasă insulă a Saşilor. Ei sînt oameni cu drepturi pe care le apreciem şi facem totul ca aceste drepturi să li fie menţinute: fiind oameni dispuşi s'o înţeleagă singuri, nu e nevoie să li-o spunem noi.

Dar revin la Rîşnov. Numele săsesc, Rosenau, înseamnă o cîmpie unde se cultivă rose. Apoi, îşi poate închipui cineva că în secolul al XII-lea şi al XIII-lea, prin cele cîteva poieni de aici, cu fel de fel de dobitoace sălbatece, putea fi, ca la Cazanlicul bulgar, o cîmpie de rose, de unde să se facă apă de trandafiri? Numele de Rîşnov nu vine din Rosenau, cum nici numele de Braşov nu vine din forma maghiară.

Numele acestea cu „ov" se continuă. Astfel, în Muscel, *Circinov*, care poate fi o formă slavă pentru „satul lui Crăciun" sau „al Grecului" (Grcinov; cf Gîrcineanu, din Gîrcina, satul Grecului).

www.dacoromanica.ro

Diecii slavi au făcut schimbarea. Dacă mergem până la *Neajlov*, e tot o regiune, o linie, a numelor de localități terminate astfel.

Dar să mai ținem samă de un lucru. Regii ungari n'au putut să dea un nume nou Brașovului, iar Sașii au făcut din această așezare, întâiu rurală, o „Civitas Coronensis", Kronstadt, în această regiune, unde *Burzenland* în orice dialect german nu înseamnă nimic, pe cînd noi avem apa Birsei, avem oaia bîrsană. Bîrsa este apa, dar este și țara, numele avînd și legătura cu pămîntul și aceia cu noțiunea politică, pe cînd *Burzenland* este numai termenul politic de mai tîrziu.

Partea aceasta nu ne interesează din punct de vedere românesc. Am putea, în urmărirea numelor terminate în „ov", care în românește se prefac în „eu", „ău" ca în *Brașeu*, să mergem până la Buzău, care vine din Buzov, iar, până și spre Est, la *Milcov*, la *Nișcov*, cu aceiași finală. Este o regiune de veche penetrație slavă, care ni-a lăsat moștenire pămîntul acesta. *Pe aici, în secolul al VII-lea izvoarele bizantine așează și un adevărat Stat slav, slavo-romîn ca populație, contra căruia lupță Împăratul Mauriciu.*

La Răsărit este vechea feudă teutonică, până la Sf. Gheorghe, (Szt.-György), Sf. Nicolae (Szt.-Miklos) și așa mai departe. Pretutindeni unde localitatea poartă un nume de sfînt e opera Cavalerilor de la Locurile Sfinte.

Vin acum la *Săcele*, care au fost cercetate de mai multe ori, și este și o revistă, „Plaiuri Săcelene", în care tineri activi pomenesc pe cei mai distinși dintre ai lor. Săcelele sînt Sătcelele, adecă satele cele mici, iar dincolo, în Apus, este Satul Mare. Sătcelele acestea nu formează un grup întîmplător. Formele de alcătuire păstorească, trecută la plugărie, se întîlnesc de la un capăt la altul al pămîntului românesc, în Cîmpulungurile Bucovinei, în Vrancea, în regiunea Bîscelor din Buzău, în cele două Chiojduri dintre Prahova și Buzău, unde această linie românească e vecină cu o penetrație ungurească, populară și politică, mergînd, prin acele Chiojduri (Kövesd), prin Pătârlage (Peterlak) și Calvini, la Răsărit spre Brăila, pe drumul de comerț al regelui Ludovic-cel-Mare, iar, spre Nord, prin diecesa episcopului Cumanilor, până la Sascut (Szász-Kút, Fîntîna Sasului), Agiud și Ocna.

Astăzi — și aici vorbesc pentru prima oară de această formă

www.dacoromanica.ro

de aşezare asămănătoare —, mai sînt Buciumele, ca acele din Bihor, Bîrgaiele, din părţile Bistriţii ardelene sau Nîjnei (de unde Nösen), ori, în Maramureş, Apşele, unde Romînii s'au strîns împreună ca să aibă o viaţă politică, de şi în genere ea li-a fost refusată. Dacă, deci, găsim „Şapte Sate" aşezate unul lîngă altul, popasuri de ciobani devenite apoi sate aşezate, *aceasta înseamnă o formă politică românească în Ardeal.*

Ce nume întîlnim în cele „Şapte Sate"? *„Satul Lung."* Apoi *„Cernat":* acesta este un nume de om, ăci satele româneşti se numesc după moşul care le-a întemeiat, ori după urmaşii lui, astfel ar fi în loc de „Cernat": „Cernăteştii", satul lui Cernat. Există şi în numele satului *„Budila"* un moş: Budilă, asemenea cu „Pudilos" din Peninsula Balcanică, în izvoarele bizantine. Cînd, în general, găsim sufixul „eni", aceasta înseamnă o derivaţie din altă localitate. A existat deci un „Tărlung", de unde, în Săcele, satul *Tărlungeni.* Tot aşa satul *Purcăreni*, ceia ce înseamnă că au existat purcari (ca de-asupra vărsării Nistrului), dintre cari unii au venit în această „confederaţie". Cum vedeţi, este *un fel de mică Elveţie românească la Săcele.*

Pe urmă, în *Turcheş*, rădăcina este *Turc* (lîngă Craiova: Turcineştii), o poreclă asemenea cu Cheleş şi o samă de nume din acestea, cu încă un sufix care vine din bogata comoară de sufixe transmise de înaintaşii noştri. În ce priveşte *Zizin*-Zaizon, conclusiile sînt firesţe mai puţin sigure. Dar satul *Baciului* înseamnă sălaşul unui cioban care s'a oprit acolo şi a devenit locuitor de sat. În fostul judeţ Secuieni, astăzi în Prahova, este un sat Rîncezi, al cărui nume înseamnă porecla pe care locuitorii agricultori, mai curaţi, o dădeau ciobanilor, cari, cu cămaşa lor fiartă în zăr, mirosiau a rînced.

Iată, prin urmare, ce se culege în ce priveşte sensul numelor de localităţi de aici.

Dar aici se mai pune o întrebare. Săcelele, Şapte Sate, sînt *punctul de plecare al unei transhumanţe mocăneşti*, — „Mocan" vine de la „Moţ", din Munţii Apuseni. Mocanii merg pănă în Crimeia, în Caucas şi ajung şi pe malurile Amurului, în Asia Mongolă. Dacă ar fi venit din afară aceşti Romîni, de unde ar fi putut veni? Dacă din Vest, regii Ungariei ar fi lăsat oare un grup de vagabonzi, cărora niciodată nu li s'a acordat un privilegiu, pe cînd Ţiganilor li s'au acordat privilegii, *ca să rămînă*,

www.dacoromanica.ro

căci celui care este mai vechiu nu trebuie să i dai privilegii pentru aceasta, cum oare ar fi lăsat regii Ungariei ca grupul venit din Vest să fi trecut pe la Sibiiu, prin Țara Oltului, ca să se așeze tocmai aici? Dar poate un guvern de pe lume să permită un astfel de act de anarhie? Pe vremurile noastre, oamenii vin și fără privilegii, pentru că —, până în tristele vremuri de astăzi, — se credea că orice om aduce cu el un drept la libertate și la cruțare. Dar, pe atunci, nimeni nu venia fără o asigurare. *Dacă i-ar fi așezat regele Ungariei, i-ar fi pus în locurile pustei, nu în margenea unei țări, unde același element ajungea atunci la o conștiință de Stat, ca să-i dea, prin urmare, ca aliați unor posibili dușmani.* Poate răspunde cineva altfel decît că avem a face cu oameni aflați de foarte multă vreme aici? Răspunsul contrar aș fi foarte curios să-l aud. Dar răspunsul acesta e tot așa de greu de dat ca și pentru Romînii din Maramureș, înaintea cărora știința ungară se întreabă cum în secolul al XIV-lea țara aceasta a putut fi așa de unitar locuită de Romîni, cu cnejii și voevozii lor.

În sfîrșit, a treia regiune geografică. Ajungem la *Bran*, care ne duce în regiunea Muscelelor. Ce înseamnă „Bran"? „Bran" represintă o rădăcină slavonă care se întîlnește și în „branițe". Dar „branițe" e *teritoriul reservat pentru Romîni*, pentru vînătoarea lor, ca *foresta regis* din Anglia, ca „pădurea regelui" ungar. Eu am crezut odată că este vorba de numele de om, Bran. Dar, „branițe" inseamnă o oprire, o reservare. Bran, trecătoarea și grupul de sate, represintă și ele *un fenomen particular românesc, din cele mai vechi așezări*. Dar a fost acolo și un sat românesc, al unui „moș" Terciu, de unde Törzburg (Törcsvár), alcătuire anterioară, și ea, Statului ungar.

Din această conferință se desface o învățătură. Să mai lăsăm pe „Anonimul Notar" al regelui ungar, — o colecție de fabule —, să mai lăsăm toată mitologia care se întîlnește la acest scriitor al regelui Bela, — care, de sigur, este al IV-le-a, nu al II-lea —, să mai lăsăm discuțiile asupra cîtorva documente și să ni îndreptăm tot mai mult atenția asupra a două lucruri: nomenclatura geografică, nu numai la numele scrise, ci și la ce numesc Sașii *Flurnamen*, și să căutăm și în obiceiurile poporului nostru,

www.dacoromanica.ro

în felul lui de a se îmbrăca, foarte deosebit de felul celor de peste Dunăre, ceia ce înseamnă că n'au putut veni de acolo; să studiem o artă populară care nu este în totul acelaşi ca la Sîrbi, Bulgari, Albanesi şi Greci, ci mai asămănătoare cu a Rutenilor şi a Slavilor din Apus, şi de acolo să tragem, sprijiniţi pe logică, în aceste momente de ameninţări, pe care, dacă le despreţuim, nu înseamnă că nu ţinem samă de ele, conclusiile care să constitue acea basă pe care s'o ridicăm în faţa adversarilor noştri ca să-i reducem la tăcere.

N. Iorga.

DĂRI DE SAMĂ

Al. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud,* Bucureşti, fără dată.

Lucrarea aceasta, asupra unei probleme destul de importante pentru istoria culturii ţinuturilor din Sud-Estul Europei, e precedată de o „Introducere istorică", în care autorul se ocupă pe scurt de legăturile istorice, politice şi culturale dintre Principatele romîne şi Slavii sudici, începînd din cele mai vechi timpuri şi pănă prin secolul al XVII-lea. E vorba de înrudirile dintre diferiţi voevozi romîni şi familiile domnitoare din Sud, de alianţele militare, de trecerea în Ţările Româneşti a călugărilor sîrbi, de sosirea tiparului la noi, de texte şi cărţi de literatură populară cu circulaţie întinsă şi de alte împrumuturi cunoscute tuturor. Introducerea se termină cu o mărturisire, care defineşte poziţia ştiinţifică a autorului în cercetările de folklor: „Sans attribuer aux relations folkloristiques la valeur du document historique, j'estime qu'outre la part d'imagination, propre à toute création populaire, on y trouve souvent des vestiges de beaucoup d'évènements dont l'existence est confirmée par les sources historiques" (p. 14). Astfel stînd lucrurile, se impune un compromis: „cercetătorul va putea să distingă elementele reale de cele fantastice, adăugite de fantasia cîntăreţului popular", spune autorul. O serie de mărturisiri în legătură cu această problemă, din Preis, Costomarov, Crusov, Alfred Rambaud, N. Bălcescu, Vasile Pârvan, O. Densusianu, C. Jireček şi M. Murko, nu schimbă cu nimic conclusiile la care ajunge autorul.

www.dacoromanica.ro

Capitolul următor e intitulat: „Privire generală asupra folclorului balcanic", înlăuntrul căruia d. Iordan urmăreşte o serie de elemente româneşti. Mai întâiu e vorba de felul cum se reflectă în cîntecele poporane sud-slavice cîteva denumiri de ţinuturi româneşti:

a) „Ţara valahă" sau „pământul valah",

b) „vasta intindere a pământurilor valahe",

c) „frumoasa Românie", „frumosul pământ valah", „munţii înverziţi din România", „pe malul alb al Dunării".

d) Numele oraşelor „Bucureşti" [1] şi „Brăila",

e) Frumuseţa Romîncei e cîntată mai ales în cîntecele populare bulgăreşti. Tinerii Bulgari se îndrăgostesc de Romînce, pe care le iau de soţii, fie chiar răpindu-le. Astfel de episoade sînt frecvente în epica poporană bulgărească, după cum mărturiseşte autorul (p. 24). Păcat însă că d. Iordan nu caută să analiseze mai în de aproape acest motiv, mai ales că răpirea Romîncelor de către Turcii păgîni se întîlneşte şi 'n poesia populară românească [2].

f) Amintiri despre „fericitul Nicodim", ca fundator de biserici şi despre „Radul-beg".

g) Mai departe, „Banul Valah" dă fiica în căsătorie lui Delì

---

[1] Oraşul Bucureşti mai e amintit şi în următoarele balade: *Vuc, Srpske narodne pjesme*, 1913, II, no. 74: „otidoše ka Bucrešu grádu" (v. 155); *Sbornik za nar. umot.*, V, p. 77, v. 3; *ibid.*, XII, pp. 59 60; Stojlov, *Pokazalek*, I, no. 201; Bezsonov, *Bălgarski pĕsni*, 1855, II, p. 77, *ibid.*, no. 624; Kačanovskij, *Pamjat*, n-le 213-14; C. Fauriel, *Neugriechische Volkslieder*, I, 1825, p. 189, v. 4.

[2] S'ar putea ca variantele acestea, în care e vorba de răpirea Romîncelor frumoase de către tinerii Bulgari, sau de dragostea acestora, să alcătuiască un „pendant" al ciclului dunărean în legătură cu răpirea fetelor de Români de către Turci, foarte răspîndit în regiunile româneşti din Nordul Dunării. Autorul putea să descopere aici anumite legături tematice, mai ales că şi la Bulgari există o serie întreagă de variante (p. 23, nota 3). Colecţiile româneşti cuprind numeroase variante ale acestui motiv, dintre care amintesc: Gr. Tocilescu, *Mat. Folkloristice*, I, pp. 1248 şi 1269; Gr. Alexici, *Poesia naţională*, 1899, pp. 70-2; I. Bibicescu, *Poesii populare din Transilvania*, 1893, p. 261; Gh. Dem. Teodorescu, *Poesii populare*, 1885, p. 635; A. Marienescu, *Balade*, 1859, pp. 45-8; Urban Jarník şi Bîrsan, *Doine şi strigături din Transilvania*, 1882 p. 491; Tit Bud, *Poesii populare din Maramureş*, 1908, pp. 8-10; T. Papahagi, *Graiul şi folklorul din Maramureş*, 1925, p. 90; *Familia*, 1873, no. 9, p. 101; S. Fl. Marian, *Poesii poporale*, 1873, pp. 19, 86; *Şezătoarea*, 1893, p. 211; 1892, pp. 76-7; *Ion Creangă*, 1910, no. 11; O. Densusianu, *Flori alese*, pp. 178-81.

www.dacoromanica.ro

Marco, după ce mai întâiu îl pune la o serie de încercări, din care viitorul ginere iese biruitor. Nu-i aici o contaminare cu alt motiv sau o influenţă vădită din basme, unde astfel de „probe" sînt des întîlnite?

h) „Doičin şi Petko Najdov" se refugiază în Ţările Româneşti, din pricina urmăririi Turcilor.

i) Ajutorul dat de Romîni Bulgarilor în războiul din 1877 şi

j) Trecerea trupelor ruseşti prin ţările noastre, supt conducerea Ţarului Alexandru, ş. a.

Înainte de a trece mai departe, cred că era locul ca autorul să se întrebe: cărui fapt se datoreşte existenţa unor astfel de elemente în cîntecele poporane sud-slavice? Lăsînd la o parte apropierile cu istoria, pe care unii dintre noi ar fi ispitiţi să le facă, astfel de elemente răzleţe, de cele mai multe ori fără nicio legătură cu structura motivului, au o explicaţie estetică, de ornamentaţie. Tehnica baladei poporane cere acest lucru. Poeţii populari, mai ales cînd aveau o oarecare iniţiere, – şi la Slavii sudici s'a constatat că aveau chiar o pregătire specială în acest sens –, introduceau în cîntecele lor elemente care scăpau controlului imediat, uimind prin depărtarea şi coloarea lor exotică. Astfel, adausurile acestea, menite să sporească uimirea şi emoţia ascultătorilor, alcătuiesc podoaba cîntecului sau aşa-zisele „epitete ornantes".

Capitolul următor se ocupă cu „Vladislav şi Radu Basarab în folklorul balcanic". Într'o baladă din Vuc (III, p. 54) e vorba de Vidin, „oraşul alb, unde a fost Vladislav cel Bătrîn", cuvinte care îndrituiesc pe autor să creadă că ele se referă la luarea Vidinului de către Vladislav din mînile lui Ludovic al Ungariei. Alte şapte versuri dintr'un cîntec[1] pomenesc de faptul că Voevodul Radu îşi iea rămas bun de la oraşul Severin. Amănuntul acesta ispiteşte pe Iordan să preciseze că, în adevăr, despărţirea aceasta a avut loc în realitate. Nu era nevoie de precisarea istorică în legătură cu independenţa Ţărilor Româneşti de pe vremea lui Radu Voevod numai pentru că o baladă bulgară[2] aminteşte că „Radu Voevod s'a întărit în Valahia Neagră şi Bogdania Neagră". Tot despre Radu e vorba şi într'un alt cîntec sîrbesc[3], al cărui con-

[1] V. Bogišić, *Nar. pjesme iz starich*, I, 1878, p. 129.
[2] Iordan, *o. c.*, p. 32.
[3] *Glasnik društva sloves.*, V, 1855, p. 67.

www.dacoromanica.ro

ţinut oferă autorului o ipotesă foarte puţin probabilă. Iată conţinutul: În ziua nunţii, Radu, fiind chemat în ajutor de Împăratul Constantin, pleacă şi lipseşte şapte ani. În acest timp, florile dăruite de soţie se ofilesc, iar aceasta, văzînd că Radu nu se mai întoarce, consimte să se mărite cu Sîrbul Momcilo. În aceiaşi zi se întoarce soţul aşteptat şi, generos cum era, oferă Sîrbului în căsătorie pe sora sa, iar el trăieşte mai departe cu soţia. Cu toate că fiicele lui Alexandru Basarab s'au căsătorit, una cu Uroş, fiul lui Duşan, şi alta cu Vucaşin, după cum spune autorul (p. 34), nu cred că ţesătura acestei balade ar evoca astfel de legături de rubedenie. Trebuie să părăsim pîrtia identificărilor istorice şi să căutăm în altă parte o explicaţie, mai plausibilă. În adevăr balada aceasta cuprinde unele elemente care ni desvăluiesc o contaminare cu basmele, iar ţesătura şi calitatea eroilor presupun o variantă prin suprapunere a motivului „soţia în aşteptarea bărbatului plecat departe", cu „trădarea femeii", acesta din urmă foarte des întîlnit în epica Slavilor sudici. Motivul trădării formează un capitol foarte întins în poesia populară bulgară şi sîrbă. Marco Cralievici, Banul Strahinia, Momcilo [1], Gruia, Popovici Stojan ş. a., au nefericirea să fie înşelaţi de femeile lor în situaţii şi episoade din cele mai interesante. Plănuind în taină, cu un străin, uciderea bărbatului său, femeia îi distruge armele şi-l îndeamnă să plece la vînătoare sau la mănăstire. Soţul (Momcilo)

[1] După Marco Cralievici, Momcilo e cel mai popular erou din epica subslavică. Dintr'un aventurier bulgar, care a trăit pe la începutul secolului al XIV-lea, în jurul Rodopei, fantasia poporului a făcut un erou de mari proporţii epice (T. Maretić, *Naša narodni epika*, Zagreb, 1909, p. 153). Se spune că la început Momcilo era conducătorul unei cete de haiduci, cari operau pe plaiurile Rodopei, de pe frontiera greco-bulgară. Ceva mai tărziu a servit în armata lui Ştefan Duşan, pănă la ocuparea Rodopei de Cantacuzino, cînd Momcilo a trecut de partea acestuia, primind şi titlul de sebastokrator (Konst. Jireček, *Cesty po Bulharsku*, Praga, 1888, p. 292; J. Machal, *O bohatyrském epose*, Praga, 1894, p. 71; F. Hybl, *Dějiny národa bulharského*, Praga, 1930, p. 221: T. Florinschi, *Južnie Slavjane i Vizantija*, Petersburg, 1882, p. 75). Într'o cronică bizantină se aminteşte că Momcilo a căzut, la 1345, luptînd în faţa porţilor oraşului Peritheoria (astăzi Buru-calè), de pe malul Mării Egee. A murit de timpuriu, luptînd împotriva apărătorului său Cantacuzino. Lupta a fost dîrză şi crîncenă. Momcilo a murit ca un erou, împreună cu 4.000 de tovarăşi (Nad. Nodilo, *Religija srba i hrvata*, *Rad*, LXXXI, 187; K. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 302).

www.dacoromanica.ro

e ucis de străin care, dîndu-şi samă că acesta a fost un erou, pedepseşte trădătoarea şi ia în căsătorie pe sora celui ucis[1]. Prin contaminare şi suprapunere s'a atenuat episodul trădării şi s'au schimbat personagiile, mai ales că într'o variantă bulgară adversarul e Împăratul Constantin.

De ce numai decît atragerea în cursă a lui Radu şi uciderea acestuia de către cumnatul său Nicolae, dintr'o baladă bulgară, să corespundă unui fapt istoric? Substituirea eroilor, presupusă de autor: Radu şi Nicolae în loc de Dan şi Şişman, e un argument care se ridică împotriva istorismului. Şi, fiindcă Iordan nu pomeneşte că substituirea aceasta a avut loc prin contaminare, ea presupune două ipotese, în ceia ce priveşte genesa ei:

1. Sau că a existat un cîntec mai vechiu, în care era vorba de Dan şi Şişman, a căror înlocuire s'a întîmplat mult mai tărziu, adecă într'o vreme cînd cele două nume îşi pierduseră coloarea şi conţinutul epic.

2. Sau că balada a luat fiinţă la o dată cînd pentru cîntăreţul popular era indiferent ce nume sînt cîntate într'o acţiune a cării ţesătură ne duce mai curînd spre un motiv cu circulaţie universală: cel care, prin trădare şi pentru recompensă, ademenind pe vrăjmaş spre a-i tăia capul, primeşte sigur răsplata.

Se prea poate ca balada în care e vorba de însurătoarea lui

---

[1] Pentru a ni da samă de răspîndirea acestui motiv, în care Momcilo e eroul principal, amintesc aici variantele din poesia sudslavică: *epica sîrbă*: adversarul e Banul german, iar sora lui Momcilo, Andjelija (Bogišić, no. 97); locul Neamţului e luat de Vucašin, soţia înşelătoare e Vidosava şi sora levrosina (Vuc, II, 1913, no. 24; rămînînd celelalte personagii neschimbate; vrăjmaşul e Arapin *(Hrvatske nar. pjesme, junačke pjesme*, cartea, I, no. 52; *idem., Ženske pjesme*, I, 1909, Zagreb, no. 209. Vezi şi J. Horák, *Arch. f. slav. Phil.*, 1911, p. 260). Variantele acestui motiv se împletesc cu elemente de basme şi povestiri, împingînd acţiunea pe graniţa dintre fantasie şi realitate: Momcilo ni apare ca un uriaş din basme (Gr. A. Nikolić, *Srpske nar. pesme*, Zagreb, 1919, no 37, pp. 11-12; J. Milutinović, *Pěsni Černogorske*, Leipzig, 1837, pp. 265-8; *Narodne pjesme u Dubrovniku*, 1904, I, p. 7; I. K. Jastrebov, *Obyčaj i pěsni tureckih Serbov*, Petersburg 1889, pp. 72-5; Branko Vodnik, *Narodne pjesme hrvatsko-srbske*, III, Zagreb, 1918, p. 28). *epica bulgară:* vrăjmaşul e Vlcaşin, iar sora levrosima *(Sbornik*, I. p. 67; X, p. 87; XII, p. 60; XVI-VII, p. 149); femeia înşeală pe Momcilo cu regele Petruşin, sora se chiamă Andjelina *(Sbornik*, II, pp. 84-5); adversarul e „negrul Arapin" (Kačanovskij, *Pamjatniki...*, Petersburg 1882, no. 182).

www.dacoromanica.ro

Radu [1] să evoace un fapt istoric : căsătoria Voevodului muntean cu fiica lui Ivan Crnojević, după cum afirmă şi Vuc [2]. Cum însă lipsesc mărturiile istorice, până la proba contrarie cîntecul acesta rămîne o frumoasă descriere de peţit domnesc cu daruri de nuntă, contaminată cu episodul despre haiducul Dunian Banianin.

„Dan I-iu Basarab în folklorul balcanic" se intitulează o altă parte a acestei lucrări. Amintind de prezenţa „Voevodului valah" Dan Basarab în colindele bulgare, cu amănuntul că Voevodul romîn ar fi botezat un copil Ţarului Şişman, d. Al. Iordan socoate că, de şi faptul acesta nu se poate dovedi istoric, totuşi e de presupus că visita acestuia în Bulgaria, la un prilej oarecare, a impresionat atît de mult pe Bulgari, încît aceştia au ţinut s'o menţioneze în cîntecele lor de Crăciun [3]. Ceia ce e interesant este faptul că Dan e întîlnit într'un mare număr de colinde, în care Voevodul muntean e solicitat să clădească biserici [4], sau e cîntată predilecţia lui pentru pescuit şi vînătoare [5] sau, în fine, e vorba de ceremonia prin care i se oferă tînărului prinţ stăpînirea ţărilor de pe ambele maluriale Dunării [6]. D. Al. Iordan se întreabă dacă nu cumva grupul din urmă nu constituie o reminiscenţă a vechiului Imperiu romîno-bulgar sau dacă nu e o alusie la vre-un proect de uniune politică supt sceptrul Basarabilor. Iscodirea merge prea departe, şi nu sînt de aceiaşi părere. Chiar dacă istoria vorbeşte de existenţa unui „Imperiu romîno-bulgar" şi despre un plan pentru federalisarea ţinuturilor din Nordul şi Sudul Dunării, faptul acesta nu ne îndreptăţeşte să-i descoperim totuşi confirmarea în episoadele unui cîntec poporan. Astăzi, cînd mijloacele de informaţie sînt la îndemîna tuturor, cîţi dintre cîntăreţii populari sînt în curent cu planurile din cancelariile diplomatice? Dar acum cîteva veacuri? Dacă e vorba să-i găsim neapărat o explicaţie istorică, – de şi nu văd necesitatea unei astfele de explicaţii, – apoi cred că dorinţa aceasta a Sudslavilor de a se vedea alături de Romîni supt stăpînirea aceluiaşi Voevod poate fi căutată mai curînd în atmosfera religioasă a vremii. Creştinismul ortodox, care n'a cunoscut fruntarii

[1] Vuc, II, pp. 520-4.
[2] Iordan, *o. c.*, p. 36, nota 2.
[3] *Ibid.*, p. 39.
[4] *Ibid.*, p. 40
[5] *Ibid.*, p. 41.
[6] *Ibid.*, p. 43.

www.dacoromanica.ro

etnice şi politice, a putut prilejui, date fiind legăturile dintre Nordul şi Sudul Dunării, o atmosferă de simpatie creştină, în mijlocul căreia au luat fiinţă astfel de colinde. În acest cas, sîntem inclinaţi să credem în originea cărturărească a acestui grup de cîntece de Crăciun. De altfel, e de presupus că baladele şi colindele în care e vorba de Voevozii romîni n'au putut lua fiinţă decît numai în anumite regiuni, unde simpatia faţă de Romîni n'a dispărut niciodată.

Cît priveşte bogăţia numelui lui Dan în colindele bulgare, ea are o singură explicaţie, indicată chiar de autor: „dese ori numele Voevodului romîn ocupă locul reservat în colindele româneşti refrenului leroi Doamne". În adevăr, numele lui Dan a fost folosit pe o scară întinsă pentru fonetismul său bisilabic, care, înlăuntrul versului de colindă, capătă un ritm musical, alături de cuvîntul „Ban", ca, de pildă, în vocativele:

„Dane, Bane, Dan voivoda",
„Danin Banin, Dan voivoda".

sau ca în forma următoare:

„Dane le, deli li se",
„Dane le, dvama brata",
„Dane le, Dan voivoda", etc. (p. 42).

Reuşind să capete în colinde o accepţiune de ornamentaţie musicală, numele lui Dan a pătruns apoi cu uşurinţă şi 'n alte episoade, străine de istoria şi viaţa Voevodului muntean.

În grupa colindelor care cîntă vînătoarea lui Dan e o variantă în care este vorba de urmărirea unui cerb de către Dan, călare. În timpul fugii, animalul cu coarnele de aur spune Voevodului că nu-l va putea atinge de oare ce, fiind „primul născut, a supt primul lapte de la maică-sa". Se ştie că în concepţia populară calitatea aceasta dă o anumită tărie şi forţă celui care o invoacă. De sigur pentru ca episodul să fie cît mai interesant, cîntăreţul atribuie şi lui Dan aceiaşi calitate: şi el e primul născut şi el a supt primul lapte de la mama lui. Amănuntul acesta îndreptăţeşte pe autor să-l confrunte cu realitatea istorică: Dan a fost primul fiu al lui Radu Basarab (p. 47). E o simplă coincidenţă şi nimic mai mult. Şi, fiindcă în jocul acesta de întîietăţi, des întîlnit în epica poporană, chiar şi calul Voevodului se bucură de

www.dacoromanica.ro

aceleaşi atribute, se cuvine oare să credem că şi el a fost primul născut?

Continuînd analisa colindelor în care Voevodul muntean e pomenit ca luînd parte la botez sau la nuntă, autorul le împarte în trei categorii, după locul unde Dan e invitat. Astfel, în două cîntece de Crăciun se spune că Dan pleacă în Dobrogea, într'o baladă el trece Dunărea şi 'n alte trei e chemat să boteze copilul lui Şişman. Întru cît legăturile de prietenie dintre Voevodul muntean şi Ţarul Bulgariei sînt îndoielnice, Iordan face o expunere a tuturor textelor istorice, cronici, studii, etc, privind această problemă, fără să lămurească dacă legăturile de prietenie au durat mai mult faţă de celelalte sau invers. Şi apoi de ce nu-şi defineşte şi autorul punctul de vedere, sprijinit pe texte şi documente? Nu mulţimea, ci calitatea citatelor atîrnă greu în analisa unor astfel de probleme, şi autoritatea lor. Aşa, de pildă, socot că nu toate suggestiile lui Bogdan P. Hasdeu în legătură cu interpretarea folklorului balcanic sînt fericite. De aceia ele trebuie cîntărite şi selecţionate[1]. Nu era nevoie ca între Dan şi Şişman să fi fost legături de prietenie pentru ca să se explice existenţa colindelor care cîntă botezul copilului de către Dan[2]. În acest cas, consecvenţa ne obligă să căutăm şi botezului o basă istorică. Asemenea colinde puteau să ia fiinţă chiar dacă între cei doi Voevozi n'au existat raporturi prieteneşti. S'a dovedit doar că Vuc Brankovič n'a trădat la Cosovo şi cu toate acestea trădarea a fost cîntată cu lux de amănunte în eposul cosovian. Dar „trădarea" lui Estourmi din „La Chanson de Guillelmo" sau a lui Ganelon la Roncevaux, din „Chanson de Roland", cum se explică decît ca episoade de înaltă tensiune epică? Pricini de ordin social şi estetic colaborează la înseilarea ţesăturii unui motiv epic, asupra cărora nu voiu insista aici.

În fine, într'o altă serie de balade e vorba de luptele dintre Mircea şi Radu, presintaţi de poetul popular ca fraţi în ceartă pentru solul „roditor" şi „pietros" sau pentru „cele două moşteniri părinteşti, Valahia şi Bogdania Neagră" (pp. 60-1). Cum însă istoria aminteşte de neînţelegerile dintre Mircea şi fratele său Dan, Iordan crede că în realitate e vorba de aceştia doi şi că schimbarea de roluri se datoreşte circulaţiei orale a baladelor

[1] E drept că odată d. Iordan nu-i de părerea lui Hasdeu; p. 59.
[2] *Ibid*, p. 57.

www.dacoromanica.ro

(p. 62). Faptul că aceste balade şi colinde conţin episodul botezului în situaţii inversate, care nu e confirmat de istorie, putea da loc la o analisă mai largă, mai lămuritoare. E vorba de o contaminare? Lungimea neobişnuită şi structura acestor balade mărturisesc un artificialism evident [1]. Pe bună dreptate observă d. Iordan că însoţitorii celor doi fraţi variază de la un cîntec la altul (p. 62, notă). Nu numai atît, dar se schimbă chiar şi numele oraşului, către care se îndreaptă cei doi fraţi de la botez [2].

Cît priveşte figura lui Mircea, autorul o urmăreşte în cîteva cîntece fără prea mare importanţă. Că într'un cîntec se întîlnesc alături Mircea şi Ioan Corvin, lucrul acesta nu poate fi surprinzător, pentru că amănuntul nu „corespunde realităţii", cum crede d. Iordan. În adevăr, cei doi Voevozi n'au fost contemporani, însă în poesia poporană spaţiul şi timpul dispar ca elemente dimensionale.

Lucrarea de faţă se încheie cu un capitol închinat lui „Mihai Viteazul în folklorul balcanic". Aici autorul formulează chiar de la început o problemă de mare interes folkloric: prezenţa unor elemente şi episoade în legătură cu Mihai Viteazul în epica bulgară şi lipsa acestora în poesia populară românească. Căror pricini se datoreşte acest fapt? Răspunsul la această întrebare îl găseşte autorul în situaţia politică din acel timp: „tous les chrétiens de la Péninsule Balcanique étant sous la domination des Turcs, dirigeaient leur regards vers les principautés roumaines, où ils avaient toujours trouvé de l'appui et de la sollicitude" (p. 68). Prin urmare, d. Iordan crede că Bulgarii au cîntat isprăvile Voevodului muntean fiindcă îşi exprimau prin aceasta speranţa în desrobirea de supt stăpînirea turcească. Se înţelege că o astfel de ipotesă e admisibilă numai în casul cînd astfel de balade au

---

[1] În unele, de pildă, naşul e Dan (A. Iliev, *Narodna pĕsni*, Sofia 1889, pp. 46-7; *Sbornik*, 1892, p. 16; 1923, p. 75), iar în altele copilul Ţarului bulgar e botezat de Radu (C. Cojkovć, *Pjevanja černogorska i herzegovaska*, Leipzig 1837, p. 60; Vuc, II, pp. 145-50 şi 445; Miladinovici, p 282; citate de d. Iordan). Vezi şi apropierea între Radu şi Mircea, de o parte, şi fraţii Jaksić, de cealaltă, făcută de A. Soerensen, *Arch. f. sl. Phil.*, XV, pp. 207-8.

[2] Pe câtă vreme în *Sbornik*, V, pp 77-83, oraşul e „Bukureşi", în Miladinovici, no. 181 e vorba de „Miserlij". La fel şi cu fraţii: „Petre şi Mitre" se numesc în Miladinovci, no. 180, „Janku şi Nikola", no. 182, „Petru şi Pavel", în Kačanovskij, *o. c.*, n-le 92 şi 93. Vezi şi J. Máchal, *O bohatyrském epose slovanském*, Praga, 1894, p. 134.

www.dacoromanica.ro

luat ființă chiar în vremea Domniei lui Mihai Viteazul, fiindcă după moartea acestuia nu se mai putea formula o astfel de speranță. Ipotesa e însă îndrăzneață atîta timp cît nu putem dovedi că au existat în Bulgaria astfel de cîntece înainte de 1600. Nici epica iugoslavă, căreia fantasia și imaginația poporului i-au dat proporții de epopee, n'a înregistrat, înainte de această dată, decît fragmente și scurte episoade, în versurile cărora se împletiau accentele tînguioase ale unui popor umilit de păgîni cu țesătura naivă a unor teme de circulație universală ca: trădarea, cearta dintre frați ș. a.[1]. Au existat asemenea încercări și la Bulgari? Iordan a pus problema, n'a aprofundat-o, și ea rămîne deschisă pentru cercetări viitoare.

Mai departe, cîntecele în care e vorba de Mihai Viteazul autorul le împarte în trei grupe: In prima, Voevodul muntean apare ca un zavergiu al locuitorilor din „Cara-Vlașca și Cara-Bogdana". În cursul unei răscoale Mihai se însoară cu sora sa, cu numele de Stănciță, și angajează ca doică pe propria lui mamă, fără să știe acest lucru[2]. In a doua grupă, alcătuită dintr'o singură baladă, Mihai pleacă să scoată din robie pe Slavii sudici[3]. În fine, într'un singur cîntec Voevodul romîn se află la Alba-Iulia, în mijlocul soldaților săi. Pe vremea unei inspecții de noapte, Mihai e ucis de un glonte rătăcit, tras din Pesta[4].

Analisînd pe scurt prima grupă, d. Iordan își exprimă nedumerirea în ceia ce privește existența incestului în aceste cîntece, „puisqu'aucune des sources qui se réfèrent à la famille de Michel ne mentionne un degré de parenté quelconque entre lui et sa femme, Stanca" (p. 72). Explicația e căutată greșit, fiindcă, dacă faptul s'ar fi petrecut în realitate, etica populară nu s'ar fi mulțămit să pună în sama lui Mihai incestul, ci balada ar fi avut caracterul unui blăstăm. Și nedumerirea e cu atît mai mare, cu cît, după cum afirmă și d. Iordan, figura Voevodului muntean se bucura la Slavii sudici de o deosebită popularitate și simpatie. Atâta

[1] Vezi, în legătură cu această chestiune: A. Gavrilovici, *Ist. srpske i hrvat. književnosti*, Belgrad 1912, pp. 9-10; André Vaillant, *Les Chants épiques des Slaves du Sud*, *Revue des Cours et Conf.*, 1932, p. 310 și urm.; Jan Máchal, *Slovanské literatury*, Praga, I, 1922, pp. 91-2.

[2] Iordan, p. 70.

[3] *Ibid*

[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

timp cît n'avem la dispoziție întregul material al epicei bulgare, o explicație e greu de găsit. Cu toate acestea d. Iordan recurge la ipotesa substituirii. Cum? De bună seamă, crede autorul, balada aceasta a existat „bien avant Michel le Brave" (p. 72), și cîntărețul bulgar a înlocuit eroii inițiali cu numele lui Mihai și al soției sale. Substituirea e, fără îndoială, un fenomen foarte frecvent în epica poporană, — după cum mărturisește și citatul din van Gennep, de și cuvintele cărturarului frances se referă la timpurile mai noi, cînd școala și tiparul au exercitat o influență hotărîtoare asupra folklorului, — însă ceia ce e mai greu de dovedit, după cum am amintit și mai sus, e existența unor astfel de balade înainte de 1600. Era interesant de văzut dacă mai există în epica bulgară și alte variante ale incestului, căci altfel ar putea fi o intervenție cărturărească, și în acest cas problema e lămurită.

Tot în prima grupă de cîntece d. Iordan mai descopere două amănunte istorice: exactitatea numelui soției lui Mihai, Stanca, și originea greacă a Voevodului. Sînt foarte interesante ecourile luptelor lui Mihai Viteazul în poesiile populare grecești. Cît privește poemele scrise de cronicarii și istoricii greci și unguri (pp. 79-81), ele nu țin de folklore. Șapte balade din sîrbă și bulgară, tălmăcite în limba francesă, încheie lucrarea de față. Lipsește un indice al numelor și locurilor, atît de necesar în lucrările de specialitate.

Cu toate că d. Iordan își mărturisește răspicat prețuirea pentru istorism în cercetările de folklore, pentru că acesta „redresse souvent des évènements authentiquea, mais enchevêtrés le plus souvent avec l'irréel qui caractérise les productions populaires" (p. 84), totuși din obiecțiunile formulate mai sus se poate înțelege că noi nu ne aflăm pe o poziție cu totul opusă ci, lăsînd pe planul al doilea istorismul, care nu mulțămește nici pretențiile noastre și nici tehnica misterioasă și complexă a epicei poporane, noi sîntem pentru o adîncire a fiecării probleme folklorice, menită să împace, de o potrivă și cu obiectivă cumpănire, atît faptele istorice, acolo unde este casul, cît și legile epicei poporane. Fără îndoială că pentru această lucrare, de altfel foarte bine informată și avînd cu multă grijă redate amănuntele din limbile sud-slavice, d. Iordan a depus străduinți lăudabile și a în-

www.dacoromanica.ro

tîmpinat greutăți, necunoscute de cei cari n'au obișnuința să întîrzie asupra unor texte străine. Cercetările de folklore s'au îmbogățit cu o contribuție meritoasă.

Traian Ionescu-Nișcov.

* * *

Dr. Heinz Brandsch, *Die Streuweite der siebenbürgisch-deutschen Schule*, Sighișoara 1939.

Lucrarea d-lui Heinz Brandsch, cunoscut și prin alte studii, urmărește școala săsească din Ardeal încă de la 1334, căutînd să învedereze că, peste aceste mențiuni documentare, exista mai în fiecare sat o *schola* și un *scholarius;* dacă se gîndește cineva la caracterul bisericesc, pentru învățarea catehismului, se opune autorului faptul că atunci învățător ar fi fost preotul. Fapt de mare importanță, de și, cum o recunoaște d-sa, nu poate fi vorba de o frecvență generală, cu atît mai puțin de o obligație școlară. Dovada largii răspîndiri a învățămîntului în sate e, firește, foarte ușoară pentru epoca de după Reformă. În al XVII-lea secol și fetele urmează de obiceiu la școală. Biserica evangelică dă ordine stricte pentru urmarea cursurilor. Se urmărește problema și pănă tărziu în secolul următor. Se arată cu cît a mers înainte inițiativa populară la Sași acțiunii de guvern în Prusia (p. 20). Cu mîndrie se înșiră imposanta serie a stabilimentelor școlare săsești (p. 21).

Folositoare comparația cu alte țări: în Ungaria la 1900 47,6% analfabeți. Statistica pentru Romănia nu mai e pe departe cea din 1899: se putea arăta situația actuală. Dacă școala rurală *de Stat* nu exista înainte de Domnii Regulamentului Organic, satele-și căutau și plătiau învățători: un contract l-am tipărit în *Revista învățămîntului.* Școala de la Zorleni e de înainte de 1830. Și, mai ales, *fără școli cum se explică prezența în fiecare sat a unor redactori de documente, cari dovedesc stăpînirea condeiului și cunoștința unei bune ortografii?*

* * *

Const. Solomon și C. A. Stoide, *Documente Tecucene, II, sec. XVI-XIX*, Bîrlad 1939.

Multe documente, în mare parte din secolul al XVII-lea. Încă un Talabă; p. 9, no. III. De acolo satul Tălăbești. Un Hamza și în Moldova, sătean, dar fratele se chiamă Marco; p. 17, no. XIII. Hotnogi și la 1647; no. XV. O Candachie; p. 19, no. XVI. La

www.dacoromanica.ro

1658 apar cunoscuții Brăileni, Die (de unde schitul tecucean și apoi satul: Popii Diei, Pochii-Diei, Pochidia); fratele Șărbul; pp. 20-1, no. XVII. Interesant numele Giocotă; p. 32, no. XXXII. Un călugăr care se dă Mitropoliei cu toată moșia, pe vremea Mitropolitului Antonie; pp. 49-50, no LI. „Moșia Pochilor" de la no. LIII e tocmai Pochidia (și „Viile Pochilor"). Mențiunea de Ioan-Vodă Calimachi a „prădăciunii Tătarilor cu doi ani"; p. 51, no. LIV. Aceia, altfel necunoscută, a mănăstirii Dumbrăvița. Tablă amănunțită.

* * *

I. Șiadbei, *Cercetări asupra cronicelor moldovene, I, Evstratie Logofătul, Grigore Ureche, Simion Dascălul, Ion Neculce*, Iași 1939.

Într'o cercetare plină de pătrundere, d. Șiadbei ajunge la importantul resultat că între partea ce se poate atribui lui Simion Dascălul și între prefața la *Noul Testament* a Mitropolitului Ștefan Simion (deci *fost* Simion) sînt asămănări de stil probante. Nu ne-am putut încredința că Neculce n'a avut pentru „O Samă de cuvinte" cîntece populare. Ar fi greu de admis că, din causa stilului său latinisant, Ureche ar fi scris latinește. Dar se învederează încă odată că el e autorul cronicii cîrpite numai și împestrițate de „dascăl".

* * *

Frunză verde..., literatură populară, culeasă de Marg. Budălănescu și dr. G. F. Ciaușanu, profesori, 1938.

Materialul e inegal ca valoare estetică și une ori banal. Importante sînt baladele: Codreanu, Miul (dar și aici e o scădere a formei inițiale). E prosaică povestea haiducului Crețu din Terpeziță. A lui „Muscu Haiducul" arată la ce decadență a ajuns cîntecul epic. De folos dicționariul de termini rari.

* * *

Sébastien Charléty, *Lettres du duc de Richelieu au marquis d'Osmond, 1816-1818*, Paris 1939.

Scrisorile fostului general rus, creator al Odesei, ajuns, supt Restaurație, a fi conducătorul Ministeriului frances, pe care le publică d. Charléty, sînt de un mare interes și cuprind o serie de lucruri nouă, unele cu totul neașteptate.

Astfel cu privire la atitudinea ducelui de Orléans care va fi regele Ludovic-Filip, acela care, după întoarcerea lui Ludovic al

www.dacoromanica.ro

XVIII-lea, care-l făcuse locotenent al regatului, trecu în Anglia, unde stătu cîţiva ani, pentru ca, la întoarcerea lui Napoleon, să refuse a întovărăşi pe rege la Gand, şi, după o scurtă apariţie la Paris, revenind pentru alţi doi ani (– 1817), în castelul său engles de la Twickenham, era socotit că ar putea lua el coroana, cu ajutorul lui Alexandru I-iu (pp. 6, 10, 16 nota 1). Din parte-i, el însuşi socoate că Suveranii Austriei şi Bavariei ar voi să dea tronul frances „micului Napoleon", cu prinţul Eugeniu ca regent. La 1816, de fapt, ţăranii 3-400, şi cîţiva intelectuali se revoltă strigînd *Vive l'empereur*, trupele răspunzînd cu *Vive le roi;* e vorba de complotul „patrioţilor" (p. 33). În schimb, sîngeroasa mişcare „albă" a lui Trestaillon şi a „quatretaillons"-ilor (p. 58). Pănă tîrziu teama că Napoleon, rău păzit la Sfînta Elena, s'ar putea întoarce, ajutat de unii „forbans américains". E semnalat la Malta (p. 108)! Gourgaud îi anunţă apropiata evasiune (p. 188). L-ar sprijini şi Rusia (p. 230 şi urm.). Louis Bonaparte voia să se aşeze în Anglia (pp. 62, 76). *Mémorial de S-te Hélène* se ceteşte cu pasiune, şi se bănuia ca autor Benjamin Constant (pp. 106-7). Fostul Împărat era aşteptat ca factor al revoluţiei generale (pp. 152-3). O răscoală izbucneşte la *gardes du corps* chiar ai regelui (pp. 105-6). Venit la putere „ca să reconcilieze Franţa cu Europa" (p. 227), Richelieu păstrează legături cu Ţarul, care-i dă Ordinul Sf. Andrei (p. 197). Vorbeşte de amicii săi ruşi, Narişchin, Orlov, Lieven (pp. 65, 85) şi de intenţia sturluibatecei princese de Wales de a trece din Boemia la Moscova (p. 105). Dar declară că „nu vrea în Franţa sprijinul străin ca să se menţie la Ministeriu; ideia însăşi a acestei protecţii îl îngrozeşte" (p. 108).

* * *

Bogdan Gh. Agapie, *Problema jurătorilor romîni, studiu critic de drept vechiu românesc, cu o prefaţă de prof. Ştefan Gr. Berechet*, Iaşi 1939.

Această lucrare, bine făcută, pe basa tuturor izvoarelor, are meritul, după aceia, din 1921, a d-lui Dem. D. Stoenescu, *Instituţia jurătorilor*, de a mărgeni în timp instituţia acelei garanţii personale printr'un fel de „opinie publică" redusă la cîţiva oameni cari se chiamă jurătorii. Se ştia un cas în Moldova la 1461, ultimul supt Fanarioţi (aceştia, fără a înlătura vechiul drept, îl admit numai în sintesa noilor coduri; cf. şi pp. 7-8) la 1754, dar auto-

www.dacoromanica.ro

rul se referă la o dovadă ardeleană din 1366, la altele de acolo din secolul al XV-lea, la cîteva moldovenești de pe la 1460, la una din Croația la 1435, la un exemplu muntean din 1460. Osebirea de „oamenii buni" se cuvine însă a fi stabilită. Se atrage atenția asupra obiceiului, colateral, de „a se da mîna", care se află și în Franța (pp. 4-5).

Făcînd despărțiri juridice, autorul caută să explice de ce aceiași jurători sînt cînd „marturi", cînd „judecători", adăugind și subdivisiuni. În ce privește aducerea sau numirea lor, ar părea că e de fapt o deosebire: și cei numiți de Domn sînt propuși de împricinați, dar se citează casuri în care Domnul face însuși alegerea dintre boierii săi; aceasta înseamnă însă pierderea sensului primitiv al instituției; se admit recusările (p. 10, nota 6). Pentru fixarea adevărului, altă deviare față de acea noțiune originară, se recurgea, firește, la vecini. În acest cas se evita ancheta, nefiind funcționari; cînd e vorba de garanția personală, e un principiu extrem de prețios, necunoscut de procedura modernă, pentru care nu există caracterul personal de moralitate al celui care se judecă. Autorul caută să desfacă acele delegații din secolul al XVII-lea care, plecînd de la aceiași rădăcină, nu mai cuprind exact aceiași concepție (p. 12): e o părere nouă și întemeiată; avem a face, de fapt, cu ispravnici. Paragraful deosebit privitor la preoți (pp. 15-6) nu iese din regula generală.

Credința că garanția persoanei derivă din aceia a situației sau faptei e o ilusie (cf. pp. 17-8; foarte dreaptă părerea d-lui I. C. Filitti, la p. 19, nota 1).

În ce privește dreptul Domnului de a aproba ceia ce este numai o atestație, un mijloc personal sau local de informație, el e învederat și pleacă din concepția însăși a Domniei (cf. pp. 42-3).

Identitatea între ferîia însăși și „punerea cu condeiul" a ei nu se poate susținea (p. 44); ferîia era o amendă ce-și impunea partea judecată pentru a nu mai reveni înaintea instanței de judecată. „Legea peste lege" este cu adevărat un apel, cum credea Tocilescu.

În ce privește originea, teoriile de împrumut trebuie jertfite, aceleia de necesitate în State de o alcătuire încă laxă. Teoria romană a autorului are și mai puțină verosimilitate decît celelalte (v. p. 57).

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

În *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscripţii din Paris, 1939, p. 138 şi urm., d. L. Poinssot dă biografia lui M. Vettius Latro, participant la războaiele dacice, fiind decorat („Ger. Dac. bello dac. hasta pura corona murali, vexillo arg[enteo]"). Conducea la început, ca prefect, cohorta I *Alpinorum* călare. În al doilea război *ala siliana civium romanorum*. Se pomeneşte o inscripţie de la *Gerasa* (cf. „Gerasul" nostru, Prutul).

Se referă şi la memoriul, neglijat la noi, despre aceste războaie al lui L. Perret, în *Mémoires des antiquaires de France*, LXXIX, şi la studiile lui Degrassi, în *Atti della pontificia Accademia di archeologia, Rendiconti*, XII, pp. 179-82, lui A. Merlin şi J. Gagé, în *Revue Archéologique*, 1937, II, p. 330.

Se adauge menţiunea altor ofiţeri din aceste campanii: un P. Besius, cunoscut din inscripţii, un P. sau T. Prifernius şi un C. Caelius Oufentina Martialis (după Cagnat şi A. Merlin, *Rev. arch.*, 1934, II, pp. 233-4, şi Broneer, în *American Journal of Archaeology*, XXVII, p. 567, pl. LXIII [1]).

*

O notă, de d. Aurel Golimas, după „L'Ottomano" al lui Lazaro Soranzo, despre beglerbegul Hidir, care a pornit întreprinderea, apoi oprită, contra Polonilor, pe vremea lui Petru Şchiopul, în *Cuget Moldovenesc*, VIII, 5-7. Asupra expediţiei se află amănunte în Hurmuzaki-Iorga, XI.

*

Academia Română publică un Catalog al Expoziţiei pictorului Luchian.

*

În *Revue de philologie*, Ianuar, un articol al d-lui Filip Horovitz despre „principiul creaţiunii provinciilor procuratoriene". Se ocupă şi de situaţia Munteniei în epoca romană şi de „valuri".

*

În *Revue des questions historiques*, April 1939, dd. Edmond Soreau şi P. Sainte Claire Deville, despre Revoluţia franceză (afaceri economice, Comuna).

*

www.dacoromanica.ro

În *Din trecutul nostru*, Maiu-Iulie, d. Gh. G. Bezviconi presintă, în limba francesă, împrejurări basarabene la începutul secolului al XIX-lea (şi influenţa francmasoneriei; sînt întrebuinţate şi Memoriile lui Liprandi, cel care a arestat la Iaşi pe Ioan Sandu Sturdza: ele n'au fost încă întrebuinţate după cuviinţă pentru istoria Romînilor). Un certificat rus pentru Andronachi Donici.

*

Despre creştinismul la Tomis, d. Ion Dinu, în *Pontice*, April

*

În *Morţi vii*, Braşov 1939, d. Axente Banciu dă biografiile lui V. Goldiş, Mariei şi lui Gheorghe Dima (închisorile lui de vre-o doi ani în timpul Marelui Războiu), lui Aurel Mureşianu, lui Va er Branisce, d-rului Băiulescu, Mariei Cunţan, lui I. Petrovici, lui Iosif Blaga, lui Partenie Cosma, lui Dimitrie Răcuciu (cu totul nou, şi foarte interesant; cu Scrisori), lui Al. Bogdan şi fratelui său G. Bogdan-Duică, lui Alexandru Roman (Scrisori; povestea lui Sturdza de la *Theresianum* din Viena, care se vrea neapărat Thurzó şi Maghiar, luîndu-se la ceartă cu Pumnul, pe atunci Pumnea; pp. 108-9; V. A. Urechiă venind din partea lui D. A. Sturdza ca să ciştige pe I. Raţiu pentru pacea cu Ungurii; p. 108), lui Pavel Vasiciu.

*

D. I. Minea a făcut foarte bine publicînd, supt titlul de *Paralipomene* (Iaşi 1939), şase lecţii de deschidere ale sale. Ele cuprind mai mult punctele de vedere, de caracter sintetic, decît însăşi expunerea. Subiectele sînt luate mai ales din desvoltarea istoriografiei noastre, în care nu uită pe nimeni, nici pe aceia cari n'au adus în ea nici ştiinţă, nici noutate.

Nu lipsesc idei originale. Astfel, la pagina 42, explicarea lui *a pleca*, nu, cum crede d. Sextil Puşcariu, de la drumeţul care se pleacă suind muntele, ci de la „îndouplecarea", — am zice —, a soldatului care-şi strînge bagajele. Mai mult, la biografia, largă a lui Miron Costin, arătat şi ca fundator al schitului Drăguşanu din judeţul Bacău, schit care nu-mi e cunoscut.

De mare folos va fi bogata bibliografie de la sfîrşitul capitolelor: şi aceia despre periodisarea istoriei universale.

*

www.dacoromanica.ro

În *Gazeta Cărților*, 15-31 Mart, d. Teodor Palade publică vechea sa lucrare despre Radu-Vodă de la Afumați.

*

În *Universul Literar* de la 24 Iunie, d. Gh. Ungureanu aduce o sumă de știri noi despre Eminescu.

E dat de tatăl său, Bucovinean, la o școală particulară, și de nemțește, pensionatul lui Ladislau Ferderber (am cunoscut familia, polonă, așezată în Botoșani). Înscrierea copilului de opt ani e din 10 Ianuar 1850. La toate materiile: „eminență". Face trei ani. Și frații învață acolo, trimețindu-se la Cernăuți în 1852 Șerban și Nicolae (descrierea lor pe pașaport), apoi, în 1853, Gheorghe și Ilie (care fu însă reținut). Mihai urmează același drum în 1857. Pașapoartele se capătă la Iași, prin ruda mamei, protosinghelul Luchian Iurașcu, poate un frate, a cărui viață ar trebui urmărită.

*

În *Buletinul Institutului economic românesc*, XVIII, 1-4, un articol al d-lui Victor Vasiloiu, despre raportul dintre Friedrich List și economistul romîn Dionisie Marțian. Făcîndu-se biografia acestuia, se arată și legăturile lui ca sociolog cu Lorenz von Stein. Dar în genere Marțian are o gîndire proprie.

*

Și în lucrarea d-rei Hildegard Shaeder, *Geschichte der Pläne zur Teilung des alten polnischen Staates seit 1386* (Leipzig 1937), se arată ce puțin „contemporan" e așa-zisul Nestor rus: el presintă pe Poloni ca un singur popor. Liahii, într'o epocă în care existau numai deosebitele seminții. Acolo și despre rostul acelui Gulielm Piastul de Oppeln, stăpîn și în Silesia sa și spre Prusia, fost vice-rege ungar în Galiția și „moștenitor" al acestei țări, care a luat pe fiica lui Alexandru-Vodă al Țării-Românești, apoi înmormîntată la Orade. El fu contra legăturii Hedvigei cu Lituanianul Jagello.

*

Despre vechea musică vocală, d. Traian Ghica, în *Corul domnița Bălașa* (București 1939) (și pagini despre D. G. Kiriac).

*

www.dacoromanica.ro

În *Erasmus en Voltaire als exponenten van hun tijd,* discurs ținut la Universitatea din Amsterdam de d. N. B. Tenhaeff (Groningen-Batavia 1939), caracterisări fine, defavorabile, ale lui Voltaire.

*

În *Moldavia*, I[1], scrisori privind Basarabia ale lui Vasile Pogor, soț al unui Harting, înrudită cu boierimea Moldovei.

*

Dd. Har. A. Mărgineanu și S. Simache dau *Catalogul pinacotecei Municipiului Ploești* (Ploești 1939) (pînze de Aman și C. Leca, Tătărescu, Henția, de Grigorescu, pe lîngă contemporani).

*

În *Revue Historique*, Ianuar-Mart, d. Ch. Virolleaud se ocupă de marile descoperiri de la Ras-Șamra supt raportul poemelor care precedă pe cele biblice (ca legenda lui Keret). Se vede și coborîrea lui Adonis din Adon, sirian: „domn". E aici o întreagă mitologie, unită cu pagini de roman de aventură. D Isidore Lévy, despre epocala găsire a inscripției triumfale a lui Xerxe, care dărîmă ilusiile de mare victorie ale Grecilor: „Împăratul" apare sacrificînd după legea sa la Atena, pe altarul închinat pînă atunci acelor *daivas* cari sînt zeii elenici.

*

În *Paralelism fonetic între limba romînă și dialectul tarentin* (Sibiiu 1939), d. Tommaso Pignatelli constată uimitoare asămănări fonetice între românește si dialectul din regiunea Tarentului *(ă, chieă* pentru *cheiă, sănătătă, bunătătă, ce, cine, că, cu, puț, față)*; se adaugă identități în vocabulariu *(pic, na, însura, cimq)*, și în alte domenii. Pentru explicație s'a invocat substratul iapig, de caracter iliric. O. Densusianu prefera acele relații de pe un mal la altul care nu pot să aibă astfel de urmări. *Strămutări însă de populație balcanică, și aici ca în alte părți ale Italiei meridionale, se presintă de la sine.*

*

Observatorul social-economic, IX, 2-4, aduce trei articole istorice de o deosebită importanță: al d-lui Al. Doboși despre „comer-

www.dacoromanica.ro

ţul şi industria din Ardeal în anii 896–1400 (plin de lucruri noi), al d-lui P. N. Panaitescu, despre rolul economic al Ţiganilor (o adevărată reabilitare, alături de tesa fără idei generale a d-lui Potra) şi al d-lui Augustin Tătaru, despre „problemele economice ale grupului agrar".

*

În *Buletinul Muzeului regional al Basarabiei din Chişinău*, 1938, no. 9, d. I. Lepşi se ocupă de geografia lui Cluverius, bine cunoscută, şi de a lui Bruzeu la Martinière, din 1729.

*

În broşura d-lui N. Butculescu, *100 ani de la naşterea regelui Carol I, Amintiri*, se găsesc preţioase ştiri despre persoanele care au fost în jurul regelui întemeietor al Dinastiei.

*

În *L'homme mesure de l'histoire*, d. Bernard Fay, profesor la Collège de France din Paris, presintă, într'o formă personală, de un puternic caracter literar, cu influenţe de cugetare aduse din America, unde a stat multă vreme, consideraţii, totdeauna interesante, cu privire la rostul istoriei în sine şi faţă de societatea contemporană, caracterisînd curentele ce s'au succedat, condamnînd şcoala, uşoară de învăţat, a „metodei" pure şi a statisticilor, pentru a ajunge la încheierea că măsura şi în istorie este omul înţeles integral şi poetic, presintat cu toate mijloacele literaturii. Pe cînd, la istoria Revoluţiei franceze, din care, cu entusiasm naţional jubilar, face cel mai mare act uman după creştinism, arată că ar fi bine să se încheie cu operele de caracter polemic, pentru a o înfăţişa în complexitatea şi sinceritatea unor figuri umane, din care promite cîteva după corespondenţe şi memorii, între care una e a lui Bouillé, care a putut fi, într'un moment, salvatorul lui Ludovic al XVI-lea. Cum se vede din notiţa următoare, prima figură nu e prielnică spiritelor revoluţionare.

*

Versuri de toată frumuseţa se cuprind în volumul d-lui Alfred Margul-Sperber (un Romîn pe jumătate?) *Geheimnis und Verzicht*, Cernăuţi 1939.

*

www.dacoromanica.ro

În ultimul nr. din *Hesperia* un larg studiu despre sarcofagul lui Sidamara.

*

În *Dimîndarea*, Iunie-Iulie, o notă, de d. Dimitrie T. Pascu, despre felul cum apar Romînii în poesia populară albanesă.

*

În *Siebenbürgische Vierteljahresschrift*, 62, 3, continuă articolul d-lui Béla Iványi din Seghedin despre Dominicanii în Ardeal şi Moldova. Deocamdată e vorba numai de Ardeal. Tot în continuare d. Th. B. Streitfeld despre cetatea de la Săsciori.

*

În *Arhivele Olteniei*, Maiu-Decembre, articole istorice care ar fi trebuit controlate; multe documente de preţ.

*

În *Tribuna* de la Cluj, 16 Mart şi urm., traducerea unui articol din *Zuschauer* de la Viena despre Romînii din Ardeal.

N. Iorga.

NOTIŢE

J. C. Lawson, *Modern Greek Folklore and ancient Greek Religion*, citat de P. Saintyves, în *L'astrologie populaire étudiée spécialement dans les doctrines et les traditions relatives à l'influence de la lune*, Paris 1937, p 64, vorbeşte de temerea sătenilor greci de visita într'o anume perioadă din desvoltarea lunii a unor grozavi jumătate-oameni, jumătate-animale cari se chiamă *Kallikantzaroi* sau *Karkantzaroi* Nu e vre-o legătură cu *căluşerii?*

*

Cartea lui Henne am Rhyn, *Die Frau in der Kulturgeschichte*, Berlin 1892, e dedicată reginei Elisabeta, „der Fürstin und Dichterin". E lăudată, la pagina 364, ca una care „s'a deprins a ceti în tainele inimii omeneşti".

*

Cine observă frumoasele stucaturi, încă de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, care împodobesc castelul din Uppşala (v. descrierea la August Stahr, *Uppsala Slott)* se întreabă dacă nu cumva

www.dacoromanica.ro

meșteri suedesi din oastea lui Carol al XII-lea au lucrat la noi de la 1700 înainte la case și biserici.

*

În Memoriile d-lui Joseph Noulens, *Mon ambassade en Russie soviétique, 1917-1919*, I-II, Paris 1933, se cuprind cu privire la România aceste pasagii (pp. 95-6):

„M. Diamandy, ministre de Roumanie, diplomate à l'intelligence déliée, homme à la fois audacieux et habile, qui a donné sa mesure dans différents postes, en Russie et en France notamment. Son savoir-faire remarquable lui a permis de rendre des services éminents à son pays" (pp. 41-2). Se vorbește pe larg de arestarea și liberarea lui, ca și de agitațiile bolșevice între soldații romîni (v. pp. 97 și urm., 184 și urm.). În volumul II se arată oroarea tratatului de la București (p. 95 și urm.).

*

În cartea contelui Wilczek, *Gentleman of Viena* (New-York, f. an), mențiunea vînătorilor cu arhiducele Rudolf la Gheorgheni și a desertorilor romîni ce i-ar fi găsit autorul pe acolo, la o dată pe care nu o înseamnă (pp. 269-70).

*

Într'o scrisoare a lui Gregorovius *(Ferdinand Gregorovius* v. Johannes Hönig, Stuttgart-Berlin, 1921) această întrebare (p. 450), cu privire la o serie de lucrări ce s'ar face pentru editorul Cotta: „Warum sollte nicht auch eine Geschichte der Deutschen (Sachsen) in Siebenbürgen in Aussicht genommen werden können? Man dürfte dort wohl eine Kraft dafür gewinnen" (23 Ianuar 1881).

*

În note ale contesei Kessler, reproduce de fiul, Harry *(Gesichter und Zeiten*, 1935), pp. 44-5, după ce se afirmă că în adevăr Wilhelm I-iu a întors cu voință spatele ambasadorului frances Benedetti și a adaus și gestul de a se desface de dînsul, se urmează astfel: *„Niemandem schien es auch nur einen Augenblick einzufallen dass vielleicht Preussen und nicht Frankreich den Krieg gewinnen könnte"*. Lumea de sus fugia, îngrozită, de la Ems: abia află contesa loc într'un tren ordinar, la clasa a III-a. Dar la Koblenz „ruhige Begeisterung der Menge"; trupele cîntă

www.dacoromanica.ro

Wacht am Rhein. La Colonia se doarme, într'un otel, pe scaune. În Franța, formidabil entusiasm. Se aude: „à Berlin, à Berlin!, les lampions!". Studenți și muncitori fraternisează.

*

În frumoasa lucrare a lui C. E. Brinckmann, *Schöne Garten, Villen und Schlösser aus fünf Jahrhunderten*, München, fără an, Villa di Gamberajo de la Settimano (no. 123) are proporțiile, geamlîcul din față, rînduirea etajului al doilea, în stil de ghevghir, linia acoperișului întocmai ca vechile noastre case din secolul al XVIII-lea.

*

În revista *Art et décoration*, Novembre 1927, un articol, de Léon Deshairs, *Tapis de l'Europe septentrionale et orientale*, în care covoarele, desemnate de Maria Maäs-Fjetterström, de la „Societatea Industriei Casnice" din Stockholm, chiar și ale d-rei M. Sjoström, mai ales desemnul din Norvegia Centrală (sec. XVII-XVIII), ba încă și cel finlandes din 1907, redat în colori, pe lîngă cel de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cel din 1798 de la Kisko, apoi al doilea colorat, acela cu povestea Crailor de la Răsărit (1792), apar lîngă cele basarabene, de și acestea au și o influență de artă naturalistă, și cele oltene, ucrainiene, sîrbești, într-u toate asemenea. Laude mari se dau de autorlu crărilor de la noi, observîndu-se, pentru Oltenia, „cunoștința unor modele orientale".

*

La bibliografia războiului din 1877-8: *L'empire ottoman, 1839-1877, L'Angleterre et la Russie dans la question d'Orient par un ancien diplomate*, Paris 1877: că Nicolae I-iu „a restituit generos" Sultanului Principatele, „pe care le putea anexa la Statele sale, în 1829" (p. 10), i-ar fi spus-o lui Guizot, în 1856, un diplomat rus. Autorul vede în Albanesi niște desnaționalisați: Greci pentru ortodocși, Slavi *(sic)* pentru catolici, Turci pentru musulmani (p. 19, nota 1)!

*

În *les Principes de géographie* ale lui Lemoine, „avocat et instituteur de la jeune noblesse", pentru ducele de Enghien, Paris 1784, se vorbește larg și competent de Turcia (p. 239 și urm.), pomenindu-se țările noastre, „deux provinces fertiles et qui

www.dacoromanica.ro

fournissent d'excellens chevaux: elles sont tributaires du Grand-Turc, et elles ont chacune un Prince particulier, nommé Hospodar ou Voivode", menționîndu-se Iașii, Hotinul, București și Tîrgoviștea. Atena apare ca Setines, cu 15-16 000 de locuitori, ca și „Thiva, par corruption Stives".

*

În Italo Zingarelli, *Vecchia Austria*, Milano, f. a., se citează dintre articolele arhiducelui Rudolf acela pe care, cu prilejul toastului lui Petru Grădișteanu, la Iași, despre diamantele ce lipsesc coroanei lui Ștefan-cel-Mare, îl propunea amicului său Szepes, criticînd toleranța Monarhiei față de „micile State orientale" (p. 81).

Asupra vechii idei a lui Francisc-Iosif că rostul Monarhie e în Orient și mulțămirii că în 1855 armatele rusești au ieșit din țările noastre, *ibid.*, pp. 155-6. Ura contra Prusiei, pp. 155-7. În schimb a lui Wilhelm al II-lea contra Slavilor, și în special, a Cehilor; p. 158. Ciudate exerciții de călăreți ale lui Wilhelm, ca prinț moștenitor, înaintea împăratului austriac și arhiducilor; pp. 259-60. Face și neîngăduite critice; p. 61. Vaticanul oprește călătoria, plănuită, a lui Francisc-Iosif la Roma pentru a pune o coroană pe mormîntul regelui Humbert; p. 163.

*

Din Reynaud, *L'influence française en Allemagne*, ed. a 2-a, p. 329: „Ce a resultat din simbolism? Așa a fost revolta publicului, încît, pentru multă vreme, poate pentru totdeauna, interesul nației pentru poesie a fost brutal ucis, așa încît nu mai avem decît un lirism de mici capele, absurd, meschin, ridicul".

*

În ziarul lui Sebastiano de Branca de'Talini (la Creighton, *A history of the Papacy*, etc., V, 1911, p. 340): „adi 24 Iulio fece concistorio Papa Leone per *imbricare* lo cardinale de S. Giorgio".

A-l *îmbrăca*.

*

În amintirile baronului Beyens (*Revue des deux mondes*, 1-iu April 1929, p. 536), Zimmermann, girantul Afacerilor Străine ale Germaniei, se arată bucuros de plecarea de la Londra (Ianuar 1913) a lui Take Ionescu, „qu'il n'aime guère et qu'il soupçonne,

www.dacoromanica.ro

à tort ou à raison, de vouloir se draper dans un succès diplomatique, sans avoir les qualités nécessaires pour mener à bien des négociations aussi ardues". Preferă pe Mișu, care a fost la Sofia, știe bulgărește și se tutuiește cu Danev, „comme de vieux amis". El ar putea mai bine decît oricare să se înțeleagă cu acesta în ce privește revendicațiile românești, pe care sub-secretarul de Stat german le crede realisabile.

Wilhelm al II-lea e supărat de „intransigența României". La 12 Ianuar, în cursul serbătorii, s'a oprit la ministrul României. „Je l'ai entendu donnant à ce dernier de rudes conseils sur ce ton tranchant dont il a le monopole". Dar tot el însărcinează pe representantul său la conferința de la Londra să spuie că Germania nu va interveni la Constantinopol, dar Puterile celelalte nu se unesc cu el pentru presiunea la Sofia ca să se primească reclamația românească (pp. 536-7). Beyens crede că impopularitatea regelui Carol în țară vine de la „son inaction et son manque de provoyance au début des hostilités" (p. 537).

*

În *Les Annales* din 6 Septembre 1914, trei coloane despre visita în România (București, Galați, Iași) a lui André Lichtenberger. Despre regele Carol, la moartea lui, și „simpatiile mai curând rusofile" ale regelui Ferdinand, p. 298.

Se semnalează la 1-iu Novembre, conferința francesă, la București, a lui N. Filipescu, *La littérature héroïque* du *drapeau*, la 8, a lui Take Ionescu, despre principiul naționalităților, având să urmeze și altele.

*

Pentru istoria raporturilor noastre cu Războiul cel Mare n'a fost întrebuințată cartea folositoare, a d-lui Ștefan C. Ioan, *Din revoluțiunea rusească (Zile trăite)*, București 1923.

*

Între cărțile rare: *Carte de cetire seaŭ legendariŭ romînesc pentru a doua clasă a școalelor poporene (costă legat în pînză 10 cr. C. M., Viena, la č. r. ediciunea de cărți scolastice, 1858).* Materia e mai ales din științile naturale, cu adaus de „nărăciuni morale" și „învățături morale", „îndeletniciri".

*

www.dacoromanica.ro

În *Carnets* ale lui Ludovic Halévy, I, Paris 1935, p. 197, în 1867, se notează căderea la alegeri a lui „Grégory Ganesco".

*

Puţine ştiri despre drumul prin Basarabia, în Emmanuel Chaumié, *La belle aventure de Robert de Flers, Russie-Roumanie (février-mars 1918)*, Paris 1929. Importantă caracterisarea atmosferei aşa de grele de la începutul anului 1918. Şi menţiunea ceremoniei de înmormîntare a lui Delavrancea (pp. 109-10).

*

În titlurile personagiilor de căpetenie din epoca lui Napoleon I-iu nu se ştie că Austriacul Alwinczy, de fapt Ungur din Vinţul-de-sus, era şi de Borberek, satul vecin, Vurperul; alt general, cavalerul de Melas, e Sas şi feldmareşalul Kray, baron de Cralova pentru că în războiul din 1789-91 ocupase acest oraş.

*

În *Bukarester Kalender* pe 1934, biografia lui Johann Klokner, parohul protestant din Bucureşti pe la 1800, de pastorul H. Honigberger.

*

În E. G. Silva-Tarouca, *Glückliche Tage* (Berlin 1928), un capitol despre vînători în Bucovina, la Margenea şi la Solca (p. 203 şi urm.), la Dealul-lui-Vodă. Iea parte, de Sf. Mihai, la o serbare a preotului din Solca (p. 209). Se descrie pitoresc hramul (pp. 211-2). Nu lipseşte o frumoasă vedere a Sucevitei (la pagina 216). Se întreabă dacă Doamna lui Ieremia era tot aşa de frumoasă ca părul ei (p. 216). Visită la un conte P. P. din Ştiubeieni.

*

Contra prinţului străin, şi N. Rucăreanu, în broşura sa din 1863, *Principe străin sau Domn romîn.*

*

Pe o ediţie a *Arghirului* lui Ioan Barac: „Aice popa Tomă au scris; Mai 25 de zile 1829, parohie Rămete".

*

De la d. Milan P. Şesan, *Starea religioasă din Germania de după războiu*, Cernăuţi 1908.

N. Iorga.

---

www.dacoromanica.ro

Pag.

Vasile Grecu: *Izvorul principal bizantin pentru cartea cu învățături a diaconului Coresi din 1581: Omiliile Patriarhului Ioan XIV Caleca (1334-1347)* (N. Iorga) 276
Alex. I. Băleanu și C. A. Stoide: *Documente moldovenești privitoare la familia de boier Neaniul, cu un studiu* (N. Iorga). 276
Ilie Corfus: *Documente polone privitoare la Domnia lui Simion Movilă in Țara-Românească* (N. Iorga) 276-277
Roger Bigelow Merriman: *Six contemporaneous revolutions* (N. Iorga) 277-278
Al. Ciorănescu: *L'Arioste en France. Des origines à la fin du XVIII-e siècle* (N. Iorga) 278-279
Sebastian Stanca: *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga* (N. Iorga). 279-280
Dr. Ivan Duicev: Чипровецъ и възстанието презъ 1688 година (C. Velichi). 280-284
George Potra: *Contribuțiuni la Istoria Țiganilor din Romănia* (N. Iorga). 284-286
Cronică: 286-292
Notițe: 292

Din N. IORGA:

„ISTORIA ROMÂNILOR"

au apărut și se găsesc de vânzare:

Vol. I partea I, *Strămoșii înainte de Romani*, 267 pag. sfârșit
„ I „ II, *Sigiliul Romei*, 353 pag. . . . 150 lei
„ II, *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, 342 pag. . . . . 150 „
„ III, *Ctitorii*, 353 pag. . . . . 180 „
„ IV, *Cavalerii*, 451 pag. . . . . 280 „
„ V, *Vitejii*, 427 pag. . . . . 250 „
„ VI, *Monarhii*, 520 pag. . . . . 300 „
„ VII, *Reformatorii*, 352 pag. . . . . 200 „
„ VIII, *Revoluționarii*, 398 pag. . . . . 250 „
„ IX, *Unificatorii*, 402 pag. . . . . 250 „
„ X, *Întregitorii*, 500 pag. . . . . 300 „

www.dacoromanica.ro

Așezământul tipografic
„Datina Românească"
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

Prețul: 60 lei.

www.dacoromanica.ro